

מאמר מערכת**תרצה הארץ את שבתותיה**

שנינו במשנה במסכת אבות פרק ה': "גלות בא לעולם על עובדי עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכת דמים ועל השמטת הארץ". ובגמרא במסכת שבת דף ל"ג ע"א: "בעון גלוי עריות ועבודת כוכבים והשמטת שמיטין ויובלות גלות בא לעולם, ומגלין אותן, ובאין אחרים ויושבין במקומן... בשמיטין וביובלות כתיב אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם וגו' וכתוב כל ימי השמה תשבת".

ולהבין דברי חז"ל הקדושים יש לשאול כמה שאלות בזה: א, כיצד כלל התנא עוון ביטול מצוות השמיטה עם ג' עבירות החמורות שנאמר בהם יהרג ואל יעבור, הלא דבר הוא. ב. לכאורה הפסוק המובא בגמרא, אינו אומר כי בעוון שמיטות יתחייבו גלות, אלא אומר כי אחרי שיתחייבו גלות בעבור מה שיתחייבו [כמו שאומר מתחילה ואם באלה לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה], "אז תרצה הארץ את שבתותיה", אבל אינו אומר כי עוון חילול השמיטה הוא עמצו סיבת הגלות. ג. הגמרא אומרת כי בעוון מצוות אלו ישראל גולין מארצם "ובאין אחרים ויושבין במקומם", וצריך ביאור מה צורך וטעם בזה שישבו בה אחרים במקומם. ד. הרי מביאה פסוק "אז תשבות כל ימי השמה", פשט הכתוב משמע שלא ישב בה איש. ולהדיא נאמר שם בתורה "והשימותי אני את הארץ ושמו עליה אויביכם".

בעיקרי הדברים כבר עמדו רבותינו הקדושים הלא בספרתם, [אבן עזרא, רמב"ן ורקנאטי ריש פרשת בהר, מהר"ל בדרך החיים באבות שם]. וכפי המובן מדברי קדשם, נראה כי חובת גלות על ג' עבירות חמורות, היא משום המעשה הרע עצמו, באשר הארץ הקדושה באה לנו בירושה מאבותינו, וכל שאין הולכים בדרכיהם ומכערים מעשיהם, אין ארץ הקדושה סובלתם. אמנם סיבת הגלות על ביטול שמיטת הארץ היא כי שמיטה - שבת הארץ אשר נחלת ה' היא, והכופר בזה "אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא" (לשון הרמב"ן ז"ל), כיון שמצות השמיטה נקראת שבת לה', שהיא הוראה על בריאת העולם בשש ושבת בשביעי, והיא הכנה לעולם הבא שכולו שבת לחי עולמים. נמצא כי הכופר בה, כופר בתכלית הבריאה כולה, וגדול עונו מאוד ביושבו בפלטרין של מלך, ארץ שנתנה לנו בזכות אבותינו הקדושים שיחדו וקדשו שמו של מקום בעולם, ובאותו מקום עומד ובוטח. רח"ל.

ולפי"ז יש ליישב כמין חומר גם שאלות ב-ד הנ"ל, דכיון שאומרת התורה "אז תרצה הארץ את שבתותיה", משמע לא לבד שיתחייבו גלות בעוון זה, אלא גם "תרצה הארץ את שבתותיה", ותשבות כל השבתות אשר חסרה, כי הארץ הקדושה בשביתתה הוראה היא מצד עצמה למעשה בראשית. ולקיים זה, יש להושיב בה 'אחרים' תחילה, ויושבים בה בבחינת "ושממו עליה אויבכם", לכן יבואו אחרים וישבו, אבל לא ימצאו בה נחת ולא יעבדוה, ותשבות הארץ כל אותם שנים, כי אם לא ישבו בה אחרים כלל, לא תהיה השביתה בה בבחינת שבת, אלא בחינת ארץ ציה ושממה, אבל כשיושבים בה אחרים ושוממין מעבודה בה - הוא בחינת שבת לארץ. והבן.

גליון 76-77 עוסק:

- ❖ מידע הלכתי: ביעור מעשרות. תולעים בדגים. יו"ר המכון הרה"ג רש"ז רווח שליט"א
- ❖ חו"ב ברמב"ם שמיטה פ"א הלכה ט-י. מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א.
- ❖ תולעים במי שתיה בניו יורק. הרה"ג רש"ז רווח שליט"א.
- ❖ תולעי 'אניסאקיס' בבשר הדגים. הרה"ג ר' מרדכי זילבר שליט"א והרה"ג רש"ז רווח שליט"א. מכתב הגרמ"מ קראפ שליט"א בשם מרן הגריש"א שליט"א.
- ❖ הזמן הנכון לדילול פירות בשמיטה. הגר"מ אייכלר שליט"א. הרה"ג רש"ז רווח שליט"א. והעורך.
- ❖ עץ שניטע בשמיטה ובערב שמיטה בשוגג. הרה"ג ר' שמואל דוד שליט"א.
- ❖ זמירה בשינוי בשמיטה. העורך.
- ❖ החלפת אוכלי אדם באוכלי בהמה. הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
- ❖ האם מותר לאדם לאכול מאכל בהמה הקדוש בקדו"ש. הגאון רבי שבתאי לוי שליט"א והרב חיים כהן אהרונוב שליט"א.
- ❖ מדור חקלאות בשמיטה לאור ההלכה: ריסוס שמן 'אֶלְזִידֶף' למטרת אחידות התעוררות בזני גפן שונים. הגר"ש בן שמעון שליט"א והגר"מ אייכלר שליט"א.
- ❖ ספרים חדשים במכון.

ביקרא דאורייתא

ובברכת חג כשר ושמח

העורך

מידע הלכתי

תקציר דיני ביעור ווידוי מעשרות

א. בערב יו"ט האחרון של פסח, בשנה הרביעית ובשנה השביעית לסדר השמיטה, מקיימים מצוות ביעור מעשרות. ועל כן שנה זו - שנת התשס"ח - השביעית לשמיטה, יש לקיים מצוות ביעור ווידוי מעשרות. והכל חייבין במצוות ביעור אחד גברים ואחד נשים.

ב. כיצד היא מצוות הביעור? כל מי שברשותו פירות שהן טבל או ספק טבל, חייב להפריש מהן תרומות ומעשרות. פירות שהן דמאי, (דמאי ע"פ הגדרת חז"ל אינו מצוי כיום. אמנם הקונה פירות שהם תחת השגחה, ולמרות זאת מקפיד להפריש מהם תרומות ומעשרות יש על פירותיו הגדרת דמאי) אינו חייב להזדרז ולהפריש מהן תרומות ומעשרות שאינם מעכבים את הווידוי.

ג. לאחר שהפריש תרו"מ, עליו ליתנם למקבליהם, דהיינו: תרומות לכהן, ומעשר ראשון ללוי. ומעשר עני לעני. ובזמן הזה שאין נותנים תרומות לכהן, מחשש שתצא תקלה על ידו, די שיפריש ויקבע מקום.

ד. פירות מעשר שני או רבעי, יחלל את קדושתם על מטבע. ואת המטבע עם שאר כל המטבעות שברשותו מחילולים קודמים של מעשר שני ורבעי, יחללם על מטבע אחת.

ה. לאחר שחילל הכל על המטבע, ישמיד את המטבע ע"י שישליכנה לים הגדול, ואין צריך לשחקה תחילה. ואם משליך לשאר נהרות, ישחוק תחילה את המטבע. ואם אינו נמצא בקרבת הים, ישחוק את המטבע ויפזרנה ברוח. ומסתבר שהוא הדין שיכול להשמיד המטבע ע"י שרייתו בחומרים שמכלים אותו. ומ"מ כיון שבמטבע זו יש קדושה, אין להשליכה דרך בזיון כגון לבור שופכין וכיו"ב.

ו. יכול לחלל את הקדושה שנמצאת בכל המטבעות, על פרי שערכו לפחות שוה פרוטה, וישמיד את הפירות שחילל עליהם שלא יהיה תקלה לאחרים. וכן אפשר לחלל את הקדושה שבמטבעות על סוכר השווה לערך פרוטה - כ- 80 גר' סוכר. ויזהר שלא ישמיד את הפירות דרך בזיון וכנ"ל.

ז. חובת הביעור בשנה השביעית היא: על הפירות והירקות שנתחייבו במעשר בשנים ד, ה, ו, לשמיטה, אך מה שנתחייב משנה ז' ואילך (בשנה זו), זמן ביעורם הוא בשנת הרביעית. שנת המעשר אינה נקבעת בכל הגידולים כאחת, ושונה היא בין הגידולים השונים. ושנים הדברים גם לדין ביעור מעשרות. [פירות שישית שמתעשרים בשביעית, זמן ביעורם הוא בשביעית].

ח. מי שיש לו פירות החייבים בביעור, אך רחוקין הן ממנו, והגיע זמן הביעור, הרי הוא קובע מהמקום שהוא נמצא, מקום לכל מתנה ומתנה. וקורא להן שם. ולאחר מכן מזכה את המתנות לבעליהן ע"י אדם אחר או באחד הקנינים המועילים, ואת המעשר

שני שיש לו בפירות שם, או במטבע שבביתו, יחלל על מטבע אחת שיש לו עמו, ויבערה במקום שהוא שם.

מצוות וידוי מעשרות:

ט. לאחר שהפריש וביער את כל מעשרותיו, מצוות עשה להתודות לפני ה'. וזה הנקרא וידוי מעשר. ומצוה זו נוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית.

י. זמן הוידוי הוא, בזמן המנחה של יו"ט האחרון של פסח בשנה הרביעית והשביעית, לאחר שבעי"ט האחרון, גמר לבער כל מעשרותיו.

יא. נוסח הוידוי הוא הנאמר בכתוב: (דברים כ"ו פס' יג' יד') ביערתי הקדש מן הבית וגו'. לא אכלתי באני ממנו וגו'. השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו'. (אלא שנהגו בזה"ז להתחיל מתחילת הפרשה "כי תכלה").

יב. אין אדם מתודה, אלא אם כן הפריש כל מעשרותיו, ונתן המתנות לבעליהם. ולכן, מי שהיה ברשותו פירות של טבל ודאי, ולא נתן את המעשרות ללוי כדין, אלא הפריש את המעשר ראשון, ואכלו בעצמו, אינו מתודה. שכיצד יאמר וגם נתתיו ללוי, ונמצא כדובר שקרים לפני ה'". וה"ה מי שברשותו פירות של מעשר עני, ולא נתנם לעני שאינו יכול להתודות. והוא הדין אם הפריש המתנות שלא כסדר, כגון שהקדים מעשר שני לראשון, או מעשר לתרומה, אינו מתודה. שנאמר ככל מצותך אשר ציונתני. וכן אם הפריש ממין על שאינו מינו או מן התלוש על המחובר ולהיפך, או מן החדש על הישן ולהיפך. אינו יכול להתודות שנאמר לא עברתי ממצותיך. וכן אם הפריש מעשר שני בטומאה אינו מתודה אלא שבזמן הזה שהכל מפרישין בטומאה, אין זה מעכב את הוידוי.

יג. אין מתודין אלא ביום. וכל היום כשר לוידוי מעשר. וידוי מעשר, מצוה מן המובחר שכל אחד אומרו בפני עצמו. ומ"מ אם רצו הרבים להתודות כאחד מתודין. ו"א שאם רצו הרבים שאחד יקרא להם, והם יצאו מדין שומע כעונה, הרשות בידם. וי"א שבוידוי מעשר אין אחד יכול להוציא את חברו מדין שומע כעונה.

יד. גם בזמן הזה נוהג וידוי מעשר וכן הוא דעת מרן השו"ע. והגאון האדר"ת הנהיג לקרוא את פרשת הוידוי במנחה של שביעי של פסח בציבור מתוך ספר תורה. וקוראים בין אשרי לתפילת העמידה של מנחה, את פרשת הוידוי מ"כי תכלה" עד "זבת חלב ודבש" מתוך ספר תורה (ללא ברכות לפני ואחריה).

טו. כאמור לעיל כל שמילא אחר התנאים ההלכתיים לאמירת וידוי [מלבד מה שלא נוהג היום כגון אי נתינת תרומה לכהן או הפרשה בטומאה] אומר את נוסח הוידוי. וכל שלא מילא אחר כל התנאים אסור לו לומר את הוידוי שנמצא ח"ו כדובר שקרים לפני ה'. ואמנם כל שאומרו בבית הכנסת בתורת תפילה ואמירת פסוקים בלבד, ניתן להקל לקרוא את פרשת "כי תכלה" גם אם לא מילא אחר כל התנאים הנזכרים לעיל.

המכון למצוות התלויות בארץ, יקיים בעזהש"י בערב יו"ט האחרון של פסח, את מצוות ביעור מעשרות של כל המטבעות המיוחדות לחילול מעשר שני ורבעי, של "בית המעשר" שע"י המכון, על ידי השלכת המטבעות לים הגדול.

כל המעוניין שנקיים גם במטבעותיו מצוה זו יעביר את המטבעות:

בירושלים: למשפחת אביטן, רח' אלעזר המכבי 6 ירושלים.

בבני ברק: למשפחת רווח, רח' רב אמי 8. או למשפחת פרור רח' טבריה 8 ב"ב.

באלעד: למשפחת רווח, רבינו תם 20 [ניתן להעביר עד ערב חג ראשון בלבד].

בפתח תקוה: למשפחת ראש, רבי יהודה הנשיא 41/16 גני הדר פ"ת.

תולעים בדגים

בבדיקות שנעשו לאחרונה בדג מסוג 'בקלה ים תיכונית' הנידוג במימי הים התיכון שלחופי ארץ ישראל נתגלו תולעי אניסאקיס בבטן הדג ועל איבריו הפנימיים, וטפילים בחלל הפה של הדג. על הרוכש תוצרת זו חלה חובה לבדוק את חלל הפה היטב, או להסיר את הראש לחלוטין. כמו כן חובה להסיר את כל האיברים הפנימיים ולגרד היטב את דפנות הבטן.
ראה תמונות בגב החוברת

פסח כשר ושמח

שניאור ז. רווח

יו"ר המכון

ברכות מאליפות
ליו"ר המכון הרה"ג
רבי שניאור ז. רווח שליט"א
עם הכנס בנו היקר אשר נסים נ"י
לעול המצוות
בסימן טוב ומזל טוב ברוב נחת
ולאילנא רברבא יתעבד

מו"ר הגאון רבי **שלמה משה עמאר** שליט"א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בירורי הלכה וחידושי דינים העולים על הפרק, על פי סדר הרמב"ם ז"ל בהלכות שמיטה ויובל

[המשך מגליון קודם]

שם הלכה ט: **ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים בתחלה, וממלאין את הנקעים מים.**

וכתב מרן ז"ל בכסף משנה שהיא ברייתא במו"ק (ג' ע"א). ופירש"י ז"ל עיגול סביב. והוא לענין שביעית כמבואר שם. והא דתנן התם (ב' ע"א) אין עושין עוגיות לגפנים, ההיא במועד שנויה, ולא בשביעית.

ונלע"ד לתת טעם למה אסרו במועד עשיית עוגיות סביב הגפנים, והתירום בשביעית, דבשביעית מלאכה היא שאסורה, אבל טורח מותר, אבל במועד אסרו גם הטירחא, וכמו שאומרו במסכת עבודה זרה (נ' ע"ב), דעשיית עוגיות היא טירחא ולא מלאכה, וע"כ בשביעית מותרת ובמועד אסורה.

ועיין בפירוש הרדב"ז על הרמב"ם, דתמה עליו למה לא חילק בין חדתי לעתיקי בעשיית עוגיות ובעידור וקשקוש, וכמו שאמרו בגמ', ושב ותירץ דהתלמוד חילק בהכי רק לענין המועד ומשום טירחא יתירה, אבל בשביעית בכל גונא מותר משום פסידא דהא ליכא למיחש לטירחא יתירה, עכ"ל. ושמחתי שכיוונתי לדב"ק דהרדב"ז ז"ל. וכאמור היא גמרא מפורשת בע"ז הנז'.

ולמדנו מדבריו ז"ל עוד דמה שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכה י', ומפני מה התירו כל אלו, שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה. דקאי גם על הלכה ט', וכמו שהעליתי בעה"ו בתשובה בענין אוקומי ואברויי אילנא, והיא נדפסה בשו"ת כרם שלמה ח"ב (שביעית סימן ו'), וגם הרדב"ז ז"ל כתב כאן דמלאכות אלו מותרים בשביעית בכל גונא משום פסידא, והוא תנא דמסייע לן.

ומי"ש הרמב"ם ז"ל ועושין את אמת המים כתחלה (אולי צ"ל בתחלה וכן גורס בפאת השלחן). וכן תנן בריש מו"ק, ר"א בן עזריה אומר אין עושין את

האמה בתחלה וכו', וחכ"א עושין את האמה בתחלה בשביעית. וכתב מהר"י קורקוס ז"ל, ופירוש בתחלה, שהוא תחילת עשייתה, וכ"ש אם נתקלקלה ובא לתקנה, עכ"ל.

ופירוש אמת המים, פירש הרמב"ם ז"ל (במשנה דריש מו"ק), תעלת המים, והרב פאת השלחן בבית ישראל (אות כ"ח) כתב, פירוש חריצים שעושים בקרקע שבהן המים הולכים סביב השדה, ומשדה לשדה, וקורין אותן אמה, לפי שהן רוחב אמה בגובה אמה. עוד כתב שאפי' שחופר האמה ומניח העפר על שפת האמה קרוב ממש, ונראה כחורש ומכשיר שפת האמה לזריעה, מ"מ כיון שעושה כן ע"י שינוי לאו מלאכה היא ומותר, דלא שמיה חרישה, וכן מוכח במו"ק (ד' ע"ב). וע"ש מ"ש בשם הר"ן ז"ל, ונושא ונותן בדבריו.

[**ובתשובה** בענין אברויי ואוקומי אילנא (כרם שלמה ח"ב, שביעית סי' ו') כתבתי בס"ד הטעם דאוקומי אינה חשיבא מלאכה, כדפירש"י ז"ל בע"ז (נ' ע"ב) משום דחשיב שינוי מדרך עושי המלאכה, שכל עובד אדמתו משתדל להשביח ככל היותר, וזה מצמצם לקיימה בלבד, והוא שינוי, ואינה מלאכה. וגם הרב פאה"ש כתב כאן, שכיון שעושה בשינוי אינה מלאכה].

ועושיין עוגיות לגפנים, בשבת הארץ כתב דהוא הדין שמותר לעשות עוגיות לזיתים. ובאמת שכן כתב הרב פאת השלחן (בית ישראל ס"ק כ"ז), שבתחילת דבריו ז"ל שם כתב ולשון הגמרא (ד' ע"ב) בדידין שבעיקרי זיתים ובעיקרי גפנים. ופירש"י גומות. ודאי דה"ה בזיתים, ותנא חדא (מינייהו) נקט. וכ"כ התוספות יו"ט (במו"ק פ"א מ"א ד"ה לגפנים).

עוד כתב בשבת הארץ שם: ונראה דהוא הדין בשאר אילנות אם יש צורך בזה לאוקומי אילנא. ובמקורות שם ציינו שכן כתב מרן החזון איש (סימן י"ז סק"כ ד"ה כ' הנמוק"י), וע"ש. ולכאורה הוא פשוט, דכל לאוקומי אילנא שרי, ואם יתברר שקיום שאר אילנות דורש לעשות להם עוגיות סביב, מותר, וגפנים דנקט מפני שבהם הצורך בזה ידוע. שאין שום הבדל בין כרם לשאר אילנות, אלא הכל לפי הצורך, וכבר כתב הרמב"ם ז"ל לעיל (ה"ב) ואחד כרם ואחד שאר האילנות, וע"ש בפ"י הרדב"ז ז"ל. ואם בזה שמפורש בכתוב כרם, אמרו חז"ל שה"ה לשאר האילנות, ק"ו בזה דהכל לפי צרכו וקיומו של האילן. וכן בכרם ציון (שביעית עמוד ג"ל אות ד') כתבו ג"כ דה"ה לשאר אילנות אם צריך לקיומן.

שו"ר בדרך אמונה (ס"ק פ"א) שגם הוא כתב וה"ה לזיתים ושאר אילנות, ובציון ההלכה שם (אות קס"ב) כתב שבמאירי משמע דדוקא גפנים. וצ"ע. [וצ"ל עיון בפנים, ואינו עמי כעת. שמ"ע].

עוד כתב בדרך אמונה (שם) ואין חילוק בזה בין כבר היו ונסתמו או לעשות בתחלה (והוא מפורש במהר"י קורקוס ז"ל, והבאתיו לעיל, וברור שלזה כיון הרמב"ם שכתב בתחלה, אלא שהם כתבו לענין אמת המים, וה"ה נמי לעוגיות).
והוסיף בשם החזו"א (שביעית סי' י"ז סקי"ט), דעוגיות האלה הן הכשר למים, ואין הם עצמם שבת, וע"כ לא חשיבא עבודת קרקע, ומותר לעשותן בסוף שביעית למוצאי שביעית, ואעפ"י שאין בו הפסד אם לא יעשה, וע"ש.

והנה לפי זה נמצא דהדין הזה שונה משאר ההלכות הנזכרים להיתר בברייתא במ"ק (ג' ע"א), וברמב"ם (בהלכות ז' ח' וט'), דהם מותרים משום אוקמי אילנא, ולדברי החזו"א ע"ה, אינן בכלל עבודות קרקע (אע"ג דרש"י בע"ז נ' ע"ב, מפרש להדיא דכל אוקמי אילנא לא חשיב עבודת קרקע, וזו שיטת החזו"א ע"ה), מ"מ כאן לא חשיבא עבודת קרקע, לא מפני שהוא רק לאוקומי אילנא ולא להשביחו, אלא מטעם אחר, דאין זה שבח לקרקע אלא רק הכשר להשקייה. ומהגמ' ומכל הראשונים נראה שטעם אחד יש לכל אלו עם עידור שתחת הגפנים וקשקוש תחת הזיתים, וכ"נ גם מלשון הרמב"ם ז"ל כאן.

ואילולי דברי הגאון חזו"א ע"ה, היה מקום לומר, דלא שייך לומר בזה שהן רק הכשר למים, דזה דרך המלאכה, ויש שבח בעצם הכנת העוגיות, וכי נאמר שחרישה אינה מלאכה כי היא רק הכנה לזריעה, אלא זו מלאכה ממלאכות הקרקע, והכא נמי בהכנת העוגיות ותעלות המים, ומילוי הנקעים במים שכולם הן ממלאכות שדה וכרם, והתירום משום אוקמי אילנא, כמו שהתירו לעדור ולקשקש ולהשקות כדי לקיים את האילנות שלא ימותו ולא תיבש הארץ.

עוד כתב הרב דרך אמונה נר"ו שם (אות פ"ב), שאין נ"מ אם זורק העפר חוץ לשדה, או נותנו על שפת אמת המים, ולא חיישינן שנראה כעודר, או מכשיר אגפיה לזריעה (חזו"א שביעית סימן י"ז סק"כ). וכ"כ התי"ט במו"ק (פ"א מ"ב) וכו'. וכבר כתבתי זה לעיל מהפאת השלחן. וע"ש.

עוד כתב שזה מותר אפי' במקום דליכא פסידא, ואפילו לצורך מוצאי שביעית, שאין זה מועיל לשדה, ואינו אלא הכשר להשקיה, וכבר הערתי ע"ז.

עוד כתב שם, דכ"ש שמותר לחפור אמה של בנין, אפילו אין בה סיד שיהא ניכר שהיא של בנין, עכ"ל. (חזו"א סי' י"ז סקי"ט). ובודאי שהחזו"א סמך על סברתו דלעיל, דאפילו חופר אותה בשביל להשקות אינה חשובה מלאכת קרקע, ואינה אלא הכשרה להשקיה, אך לפי מה שהערתי בעניותי, דעיקר ההיתר הוא משום אוקומי אילנא, ושכן נראה מרהיטת לשון הפוסקים, על כן נראה דטוב להחמיר להניח שם מעט סיד, למען יראו וידעו שלבנין הוא עושה.

עוד כתב (ס"ק פ"ג) ממלאים הנקעים מים, דלא בנקעים שתחת האילנות מיירי, שזו השקאה ולא הותרה אלא במקום פסידא למשוך מאילן לאילן, אלא נקעים אלו הם מחוץ לשורת האילנות ומהם לוקחים מים להשקות האילנות והזרעים, וגם בזה ההיתר הוא מפני שהוא רק הכשר להשקיה, ואינה עבודת שדה (חזו"א שם).

ולעני"ד אינו מוכרח, דלעולם הנקעים שתחת האילנות מיירי, ומותר ממ"ג, דאם היא שדה שאילנותיה מרוחקים זה מזה יותר מעשר לבית סאה, שעל זה כתב הרמב"ם שם (הלכה ח') שמושכין את המים מאילן לאילן אבל לא ישקו כל השדה, הנה על כן כתב כאן שממלאין הנקעים מים שלא תהיה השקיה של כל השדה, אלא משיכת מים מאילן לאילן. ואם מדובר באילנות מקורבים זה לזה עשר לבית סאה, שמותר להשקות כל השדה בשבילן, כמו שכתב הר"מ שם, פשיטא שמותר למלאות הנקעים מים, ויש כאן עבודת שדה ולא הכשרה לעבודה, וההיתר הוא משום אוקומי אילנא.

ובכרם ציון (שביעית עמוד ל"ג אות ד') כתבו, עושין חפירות לגפנים, וה"ה שמותר לעשות כן לזיתים, ובשאר אילנות אם יש צורך בזה לקיום האילן. ועושה אמת המים בתחילה, וממלאים הנקעים מים, ומותר גם כשנותן העפר סמוך לאגפיה, כיון שאינו מכוין לזריעה, וגם לא עושה דרך חרישה, רק ע"י חפירה של האמה לא דמי לחרישה (תוי"ט, ופאה"ש הנ"ל. וע"ש).

והנה המעיין יראה שההיתר הוא משום אוקומי אילנא, ולא משום שאין זו מלאכת שדה רק הכנה, ובפשטות נראה מדברי המפרשים שמותר למלאות גם הנקעים שתחת האילנות. וכן נראה מסתמות הפוסקים ומפרשי הש"ס והמשנה.

שם הלכה י: ומפני מה התירו כל אלו, שאם לא ישקה, תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם, לא גזרו על אלו. שאין אסור מן התורה אלא אותן שתי אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו.

וכתב מהר"י קורקוס ז"ל, דמלשון זה שכתב "שאיין אסור מן התורה אלא" וכו', נראה שסותר למה שכתבתי למעלה (ה"א וד') שחרישה אסורה מן התורה, וע"ש שכתב שהרמב"ם מדבר על ההלכות הקשורות בזריעה וזמירה, אבל חרישה לא שייכא הכא, והיא נלמדה מהלכה למשה בתוספת שביעית, וגם בברייתא (מו"ק ג' ע"א) אמרו מנין לניכוש ולעידור ת"ל וכו', ואמרו שהם מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, וגם רבינו נקט דרך זו של הברייתא, ולא בא למעט חרישה שהיא דאורייתא, וכאשר יתבאר (בפ"ג ה"ט וי"א), עכ"ד. ועיין מה שכתבתי בזה בהלכה א' וד'. ונדפס בשו"ת כרם שלמה ח"ב, ע"ש. ועיין דרך אמונה כאן (ס"ק פ"ז).

והרב פאת השלחן כאן, כתב (בבית ישראל סק"ל) דמלשון זה שכתב "אלא אותן" מבואר דסבירא ליה שגם "חרישה ונטיעה" אינן אלא דרבנן, וגם דכל דהתיר בכה"ג דשלחין דאיכא הפסד, וכמש"ל. והכל מסוגיא דמו"ק (ג' ע"א) אבות אסור רחמנא תולדות לא אסור רחמנא וכו', ומהירושלמי שהבאתי למעלה (פ"ח ה"א) בדין נטיעה וזמירה. עכ"ל. ונראה דפשיטא ליה בדעת הרמב"ם ז"ל שגם חרישה ונטיעה אינם אלא מדרבנן.

ובדרך אמונה (ס"ק פ"ד) כתב משם החזו"א (בשביעית סימן י"ז סק"כ) דנראה דמ"ש "ומפני מה התירו בכל אלו, שאם לא" וכו', דלא קאי אלא על השקיה האמורה בהלכה ח', וכדמסיים רבינו ז"ל, שאם לא ישקה וכו', מיהו אפשר דדעת רבינו דגם הני דהלכה ט', לא התירו אלא במקום הפסד, וצ"ע, עכ"ד.

והחזו"א שם סיים דמלשון הרמב"ם לא משמע כן, ועיין עוד בחדושים וביאורים על שביעית להגאון הגדול מוהר"ח גרינימן שליט"א, שגם הוא התאמץ לפרש דברי הרמב"ם ז"ל עפ"י שיטת החזון איש ע"ה. ובתשובה בענין אוקומי ואברויי אילנא שנדפסה בשו"ת כרם שלמה ח"ב (שביעית סימן ו') הארכתי להוכיח, שלדעת הרמב"ם כל ההיתר דאוקומי אילנא הוא משום הפסד, ודבריו

כאן קאי על כל מה שהתירו בהלכות ז' ח' וט', כפשטות לשונו, שהרי חילק פרק זה וסידרו הדק היטב, בג' הלכות ראשונות מדבר באיסורי תורה, ובשלוש אמצעיות כתב המלאכות האסורות מדרבנן, ובשלוש אחרונות (שהם ז' ח' וט'), כתב את המלאכות המותרות גם מדרבנן. ואחר שסידר ובירר הכל, בא ליתן טעם למה באלו האחרונות (שבהלכות ז' ח' וט') לא גזרו חכמים לאוסרם מדבריהם, ומאי שנא האחרונות מהאמצעיות (שבהלכות ד' ה' ו') שאסרו אותם מדבריהם, וזה אומרו: "ומפני מה התירו כל אלו", כלומר למה לא אסרום מדבריהם כמו שאסרו כל המלאכות הנזכרות בהלכות ד' ה' ו' הנ"ל, לזה קאמר דיש באלה משום הפסד מרובה ומצוי, ונקט השקיה לדוגמא, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וכו', והואיל ואיסור הדברים האלו וכיו"ב מדבריהם, לא גזרו על אלו.

והמעייין בלשון זה יראה שכל ההיתר דאוקומי אילנא, לפי שיטת הרמב"ם ז"ל, הוא רק באיסורים דרבנן בלבד, אבל המלאכות האסורות מן התורה, אין להם היתר אפילו באוקומי אילנא, וע"כ חזר והזכיר שאין אסור מן התורה וכו'. וכבר הזכירם בהלכות ב' וג', אלא להדגיש, שכל אלו שהזכיר להיתר והם הנזכרים בהלכות ז' ח' וט', אינן מכלל המלאכות האסורות מן התורה, שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם, וכל אלו לא שייכות לא לשני האבות הנז', ולא לתולדותיהן.

ועוד למדנו מלשונו הטהור, שאוקומי אילנא אינו היתר מעיקר הדין (ודלא כרש"י בע"ז דף נ' ע"ב, שכתב שכל אוקומי אילנא יצא מכלל עבודת קרקע, ע"ש), אלא הוא היתר של שעת הדחק והפסד מרובה, כלומר שהואיל וכל ההיתרים הם רק המלאכות האסורות מדבריהם בלבד, לא גזרו על אלו, שהם דומים להשקיה, שבמניעתם תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה.

ועייין שם שהעליתי שלדעת הרמב"ם ז"ל אין שום היתר לזמור וכיו"ב מהדברים האסורים מן התורה, ואפילו שעושה כן לאוקומי אילנא בלבד. ומיהו ע"י גוי וע"י שינויים נוספים יש מקום לדון בזה"ז דשביעית דרבנן. וע"ש באורך גדול.

עוד כתב בדרך אמונה שם (ס"ק פ"ה), דאין כונת הרמב"ם ז"ל שההיתר הוא רק באם תתיבש הארץ ותתקלקל לעולם, או שלא תעשה פרי לעולם, אלא שתתקלקל ולא תעשה פרי לשנה זו, גם לזה התירו. [חזו"א שביעית סימן כ' סק"ה, ודלא כמ"ש בסימן ט"ז סק"ד].

ולפי מה שתכתבי שזה קאי על כל האמור לעיל, וקאי גם על עשיית עוגיות לגפנים ואמת המים וכו', ובאלה נראה ברור דאין בחסרון להמית העץ לצמיתות, ולקלקל האדמה לתמיד, ועם כל זה התירום, וש"מ דגם על הפסד של שנה זו התירו. וזה נלע"ד ברור בס"ד.

עוד כתב בדרך אמונה שם (ס"ק פ"ו), דלא התירו רק בדברים הכוללים את הרבים וא"א לעמוד בזה, אבל בשביל הפסד פרטי לא התירו, ולא דמי לחול המועד, ואע"ג דבהלכה י"א התירו משום ארנונא, שאני התם שהם אנוסים עפ"י המלכות והוא קרוב לפקוח נפש, (חזו"א שביעית סימן י"ח סק"ד).

עוד כתב משם החזו"א (סימן כ' סק"ה) דגם בדברים המצויים לרבים לא התירו את הכל, שהרי אסרו לעשן תחת האילן כדי להמית התולעים, וכן לא יסמוך להם האילן מפני העוף וכמ"ש בהלכה ה'.

ובתשובה שכתבתי בענין אוקמי ואברויי אילנא, (בשו"ת כרם שלמה ח"ב סי' ו') הבאתי מ"ש החזו"א על שתי מלאכות הנ"ל, וכן מ"ש ע"ז בדרך אמונה במקום אחר, וע"ש מה שהערתי בזה, והסקתי דגם בדברים שיש בהם הפסד ומצויים לרבים, ס"ל להרמב"ם ז"ל דאם אפשר לעשותם באופן אחר, שלא כדרך עושי המלאכה ההיא, אין להתיר לעשותה כדרך עשיית המלאכה, וע"ש שהוכחתי את זה ממה שכתב הרמב"ם בהלכה י"ט כאן, וז"ל, המבקע בזית ליטול עצים לא יחפה הביקוע בעפר, מפני שהיא עבודה, אבל מכסה באבנים או בקש. והיא משנה בשביעית (פ"ד מ"ה). והנה כאן מבקע בשביל עצים הצריכים לו, שהוא היתר גמור. וחיפוי מקום הביקוע הוא אוקומי אילנא, שלא יכנס רוח דרך הביקוע וימית את העץ, ואעכ"פ כיון שאפשר לעשות בשינוי, ע"י אבנים או קש, לא התירו לחפות בעפר, דכל מה שאפשר לשנות מדרך עשיית המלאכה משנינן. וכן מוכח מדין ההשקיה בהלכה ח' כאן. יעו"ש היטב.

ונמצא דשלושה תנאים צריך בזה כדי להתיר לשיי הרמב"ם ז"ל: שתהיה מלאכה דרבנן, ושיהיה בו הפסד מצוי לרבים, וע"י שינוי ממה שרגילים לעשותו עושי המלאכה בשאר שנים, כל שיש אפשרות בזה. ומכלל זה שגם יצמצם כל מה שאפשר, שיהיה רק לאוקומי אילנא ולא לאברויי.

עוד כתב החזו"א ע"ה (שביעית סי' י"א ס"ק י"ז), דפרדס של תפוזים שהעץ מפונק מאוד, וצריך לגזום ולנכש ולזבל, ויש בזה טירחא רבה, ואם לא יעשו מלאכות אלו לפעמים מתיבש, ויש דעות בזה אם מתירים טירחא יתירה במקום

הפסד, והעלה דכיון שהוא תרי דרבנן, שתולדות דרבנן ושביעית בזה"ז דרבנן, יש להקל כשיש חשש שימות העץ, או שיתקלקלו כל הפירות, ועבודה שהיא להרוחה אסור לעשותה, וכן עבודה שאפשר בפעם א', לא יעשנה ב' פעמים, ומה שאפשר לעשות לפני ר"ה של שביעית אין לעשות בשביעית, וע"כ ינכשו ויזבלו קודם ר"ה [ויתיעצו בזה עם המומחים כדי למעט במלאכת שביעית], וכן מה שאפשר לדחות עד אחר ר"ה של שמינית ידחה, דכל מה שאפשר למעט חייב למעט.

עוד כתב שם דדין הפועל בזה כבעה"ב, ומה שמותר לבעה"ב מפני ההפסד, מותר גם לפועל, ומה שאסור לבעה"ב אסור לפועל, ואם יעשה שאר מלאכה הפועל עובר, ובעה"ב ג"כ עובר על שביתת שדה. [והנה זה שאמר שבעה"ב עובר על שביתת שדה, אזיל לשיטתו דפ"י שהמצות עשה היא על השדה, והוכחתי בדעת הרמב"ם ז"ל דהמצוה היא על הגברא שישבות ממלאכת שדה ואילן בשביעית, ולפ"ז הפועל הוא שעובר גם על ל"ת וגם על העשה דושבתה, ועיין במ"ש בזה לעיל בתחילת הפרק באות י'. ולפי עניות דעתי עדיף טפי שתעשה המלאכה על ידי פועלים גוים, דלא קימ"ל כהמחנה אפרים בהלכות שלוחין, שסובר שיד פועל כיד בעה"ב, וכמו שהוכחתי בכרם שלמה ח"א סי' ב'. ואין שליחות לגו. ואע"ג שהוכחתי שם שיש שליחות לגוי לחומרא מדרבנן, עכ"פ יהיו בזה תלתא דרבנן, וככל שנרחיק האיסור עדיף טפי].

עוד כתב בדרך אמונה (ס"ק פ"ח באה"ד), דבפסקי החזו"א (שנדפסו ע"י הר"ז שפירא ז"ל אות י"ג) כתב, שהכלל בעבודות שדה פרדס וגן הוא, שכל עבודה שמשביחה את העץ או הפירות אסורה, ועבודה שהיא צריכה לקיום, ושם לא יעשנה ימות העץ, או יפסדו רוב הפירות, מותרת. עו"כ שאותו כלל שייך גם בפרי האדמה שאין בו איסור ספיחין. [א"ה, ולהרמב"ם ז"ל כל הגדל באדמה בשביעית מירקות וכו' יש בו איסור ספיחין, אך כתב מרן נר"ו ביבי"א ח"י, שאין נוהגין בזה כהרמב"ם ז"ל, עיין שם].

עוד כתב בדרך אמונה (סוף ס"ק פ"ח), דבמלאכות האסורות מן התורה, כגון חרישה וזריעה וזמירה, אסורים בשביעית אפילו לקיום באילן ופירותיו, ע"ש. והנה באמת כן העליתי לדעת הרמב"ם ז"ל, וכמדוקדק בלשונו הדק היטב בהלכה זו. וזה דלא כמו שכתב הגרש"ז אורבך ז"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נ"א אות ח'), שאמנם בתחילת דבריו כתב דעבודות דאורייתא אסורות גם

בלאוקומי אילנא, אך בהמשך דבריו שם נטה מזה כיע"ש, וכתב בשם שבת הארץ (פ"א ה"כ), דמותר לאוקומי אילנא גם בזמירה דאורייתא, ושכן כתב הגר"מ טיקוצינסקי ז"ל. וכתב שנראה כדבריהם. ע"ש. ובכרם שלמה ח"ב דיני שביעית (סימן ו') הארכתי להוכיח בדעת הרמב"ם ז"ל דלא התירו לאוקומי אילנא אלא במלאכות דרבנן בלבד. וע"ש שהערתי בדברי רבינו בעל החזו"א שהעלה שאוקומי מותר גם במקום שאין הפסד, ותלמידיו הגאונים מוהר"ח גרינימן ומוהר"ח קניבסקי שליט"א מחזקים דבריו להעמידם גם בדברי הרמב"ם ז"ל, וע"ש שהוכחתי במישור דלהרמב"ם ז"ל לא התירו אוקומי אלא במקום פסידא ובמלאכות דרבנן, וע"י שינוי היכא שאפשר. וכנ"ל.

עוד כתב שם, שההיתר דאוקומי אילנא, הוא רק במקום שעלול האילן או הפרי להתקלקל לגמרי, אבל למנוע הכחשתו ממה שהיה לא התירו. ובביאור ההלכה (ד"ה ומפני) כתב דמהרי"ל דיסקין ז"ל (סימן כ"ז סק"ד) דן בזה שלא נפסד לגמרי, אלא מתקלקל מעט האילן, דמלשון רש"י ז"ל (בע"ז נ' ע"ב) שכתב, שלא יתקלקל האילן מכמות שהוא, משמע דמקילין גם בקלקול קצת, אבל ממה שכתב שם (ד"ה אבל) דאוקומי אילנא בעלמא הוא שלא ימות, משמע דמשום קלקול קצת אסור. ונשאר בצ"ע. ור"ח שם וכתב שלא ימות. וכ"כ רש"י בסוכה (מ"ד ע"ב). ומ"ש רש"י בע"ז הנז' בא רק לפרש תיבת אוקומי, אבל בודאי הכונה שלא ימות, דהוא עצמו כתב לפני כן אבל מזהמין, מדביקון זבל וקושרין שלא ימות.

עוד כתב שם, שבספר תורת הארץ ח"ב (פ"ב ס"ק י"ט) כ' דהמבי"ט (סי' ס"ד) כתב דמותר להשקות משקים (נר' דצ"ל בשמים) עשבים וירקות בשביעית, אע"ג שהוא הפסד מועט, דדמי לחוה"מ שהתירו כל הפסד, והגאון דרך אמונה שם כתב דאין ראייה מהמבי"ט ז"ל, ר"ל שאין ללמוד ממ"ש הפסד מועט, שפוסק להקל גם כשעלול להיות רק נזק מועט לצמח, דהוא מתיר במקום שהפרחים ימותו לגמרי אם לא ישקו אותם, אלא שהפרחים עצמם הם הפסד מועט, ולמד מחוה"מ להקל גם בהפסד מועט, אבל אם הדבר הנדון לא יופסד לגמרי יודה דאין להתיר. וע"ש שהביא דברי המאירי בע"ז שם, שמשמע ממנו שגם בשביל נזק כל שהוא התירו. וסיים דקשה להקל בזה, ובפרט לצורך האתרוגים שיהיו כשרים לברכה, שלא מצאנו שום היתר לזה, וכ"כ מו"ח שליט"א.

ובציון ההלכה כתב שמו"ח שליט"א הורה שלא התירו לעשות מלאכה כדי למנוע הפסד, אלא כשעלול להגרם הפסד בגוף הפרי, אבל אסור לעשות מלאכה לשם ריוח, כגון לכוין עונת ההבשלה של הפירות לעונה שהמחיר חריף יותר, וכן כל כיוצא בזה. וע"ש שכתב שכן כתבו בספר ארחות רבינו בשם אביו הגה"ק ע"ה.

ואחר המחילה רבה אין ראייה מהנידון בו דיבר הגאון מוהרי"ש אלישיב שליט"א, שהוא דן אם מותר לאוקומי לצורך הגדלת רווחים, לנדון שבו דיבר תחילה אם מותר לאוקומי בדבר שאינו הפסד גמור, דהגריש"א שליט"א דן בדבר שאינו נוגע לפרי, אלא לעושת רווחים צדדים, ובזה באמת לא מצאנו מי שהתיר בעשיית מלאכה בשביל ריוח שיבוא ע"י הקדמת הבשלתם וכדו'.

ויש מקום לומר דהואיל ומהרי"ל דיסקין ע"ה לא הכריע בדבר, ומהמבי"ט נראה שמקל בזה, ודחיית הגאון המחבר שהזכרתי לא מוכרחת, דיש מקום לומר דכל שיש הפסד בגוף העץ, או בגוף הפרי, יש לומר דנכלל בהיתר דאוקומי אילנא, ויש קצת משמעות לזה מתשובת חמיו הגאון שליט"א שכתב שם, שלא הותרה רק כשעלול להגרם הפסד בגוף הפרי וכו', וש"מ דכל שיש הפסד בגוף הפרי מותר אפילו לא נפסד לגמרי, ולא אסר אלא במלאכה שהיא לתועלת כספית שאינה נוגעת לגוף הפרי.

ואע"ג שמלשון הרמב"ם ז"ל משמע שההיתר תלוי במיתת העץ או הפרי לפחות, שכתב שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, נלע"ד דעל יסוד ההיתר של אוקומי אילנא קאמר, שמשום כך התירו מעיקרא, שאם לא יתירו יגיע למצב כזה וכזה, אבל אחר שהתירו לאוקומי אילנא, התירו גם בכה"ג שהאילן או הפירות ניזוקים, או עלולים לינזק, אעפ"י שאין חשש מיתה לגמרי, דמשום חשש שתתיבש הארץ וכו', התירו לעשות מלאכת אוקומי אילנא, ומעיקרא לא גזרו על דברים שיש בהם הפסד, והגדירו במלאכות שהתירו מה הם הנזקים שבשבילם מותר לעשות מלאכה בשביעית. והנה בהלכה ז' כתב הרמב"ם ז"ל שמותר לסקור האילן בסיקרא, וכן מותר לעדור ולקשקש תחת האילן, ובהעדר אחת מהמלאכות הללו לא נראה שהאילן ימות, או ימותו כל פירותיו, אלא שיגרם נזק לעץ או לפירותיו, והתירו. ומזה נוכל ללמוד לשאר נזקים.

ואפשר עוד לומר דכל דבר הגורם נזק, יש בו סכנה שיתפתח עד שימות כל העץ, או שימותו כל פירותיו, וכמו בקעים בעפר שנכנס הרוח ופוגע בשרשים, והתירו לעדור ולקשקש כדי לסתום הפצימין, וברור דאין לנו אפשרות לאמוד גודל הסכנה הנשקפת לעץ או לפירות מבקעים אלו, ואולי לא יגרם להם כלום, ואולי כן יהיה איזה נזק לחלק מהם, ויש גם חשש שזה יתפתח עד שימות כל העץ, וע"כ התירו בכה"ג, וראו בזה מלאכת אוקומי, ולא אברויי, וה"ה נמי לשאר המלאכות.

וראייתי בתוספת שבת (שעל שבת הארץ, כאן אות 14) שכתבו משם ארץ חיים סיתהון (יו"ד סימן של"א סעיף י"ט), שכתב בשם תשובת שדה הארץ (יו"ד סימן כ"ט דף מ"ח), שמותר לעשות מלאכה כדי למנוע נזק מהאילן. וכן ציינו לשו"ת שערי רחמים (סי' ה'-ו') הובא במשנת יוסף ח"ב (עמוד קנ"ז - קנ"ט), ואינם עמי לעיין בהם. וע"ש עוד. ולענ"ד נראה דגם זה הוא מהחשש שעלול הנזק להמשיך וימית כל העץ, ואין מי שידע לאמוד מראש עד היכן יגיע הדבר.

ברכות מאליפות לראש משביר

מורנו ורבנו הראשון לציון הגאון

רבי שלמה משה עמאר שליט"א

לשמחת נישואי בנו

**בסימן טוב ומזל טוב
בשעה טובה ומוצלחת**

הרה"ג רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר
וי"ר המכון למצוות התלויות בארץ

תולעים במי שתיה בניו יורק

ר"ח אד"א תשס"ח

לכבוד
הרב וינסטון שליט"א
מעיה"ק ירושלים

שלום וברכה!

קיבלתי את שאלתך, אודות האיסור לשתות או לבשל במים בכל חמשת הרובעים של העיר ניו יורק.

ואכן הדברים כבר ידועים ומפורסמים, שבכל מדינה שאין הקפדה על סינון המים כדבעי, יש את הטפילים ממשפחת הקפופודה המצויים במים [ומצויים גם על סוגי דגים מסוימים במדינות שונות בעולם כולל במימי הים התיכון לחופי ארץ ישראל].

כפי שכתבו מרנן פוסקי הדור במכתב שצירפת לי הדברים ברורים לאסור, ואין בזה כל צד היתר כיון שטפילים אלו נראים לעין בלי ספק [והארכת בזה בספרי תולעת שני כרך א, ע"ש]. וכמו כן המים הם מים נובעים בד"כ בסוגי הנהרות שמהם שואבין את מי השתיה, והדברים מפורסמים.

וראוי לציין כי אין כל המקומות שוין בארה"ב, שכן בד"כ במדינות ובשאר ערים בצפון אמריקה כמעט ואין בנמצא טפילי קפופודה במים. וזאת מכיון שמהנדסי המים במקומות אלו מקפידים על סינון המים באופן כזה שכל האורגניזמים יוצאים מהמים כולל טפילי הקפופודה. אלא שבניו יורק האחראים אינם מקפידים ואינם מחייבים סינון המים מאורגניזמים כעין טפילים אלו. ורק לעיתים כאשר המים עכורים אזי הם מחייבים סינון שיעיל גם להסיר את הטפילים, אולם כל עוד שהמים זכים הם אינם מסננים, ומכאן שיש את הבעיה הנז'. [וראוי לציין שכפי שנתפרסם החל משנת 2008 יש שינוי חלקי לטובה כאשר החלו לסנן את אחד המאגרים (מאגר קרוטון שמספק 9% מהמים של ניו יורק ובעיקר לאיזור מנהטן העליון וברונקס) במסננים שמוציאים גם את טפילי

הקפופודה. אלא שעדיין נותרה הבעייה במאגר העיקרי של ניו יורק (קטאסטיל) שמספק 90% מהמים של העיר.

ולענין המסננים, הנה ברור כי באם המסנן מותקן כראוי הוא חייב למנוע מעבר של טפילים אלו שגדולים בוודאות יותר מהחורים שבמסננת. ואכן באם יש וודאות שהמסננים אינם מותקנים כראוי, ודאי שהם כמאן דליתא ואין להתיר שתית המים. אולם במקום שהם מותקנים כראוי, ובפרט המסננים המומלצים ע"י המומחים [כגון המטהרים שהמרכיב העיקרי היא הממברנה והמטהר עובד בשיטת האוסמוזה הפוכה, שאז רמת הסינון היא 0.001 מיקרון כלומר 1 חלקי מליון, ועל מנת שלא יסתם כגון במקרה של ניו יורק שיש ריבוי אורגניזמים מומלץ שהמערכת תהיה טיהור ב-5 שלבים והסתימה אם תהיה זה במסנני פחם שהם היותר זולים ויותר קלים להחלפה לכל אדם ללא כל צורך במומחיות, ואזי אין חשש שלא יורכב שוב כראוי, וחשוב לציין שהיום באלפי בתים ברחבי ארץ ישראל מותקנים מערכות אלו, והחיים ממשיכים כתקנם ובעלי הבתי מחליפים את המסננים ללא כל בעיה ואין הדברים מסובכים].

וממילא באם יורכבו המסננים המתאימים לכאורה אין חשש, ואם כן כאשר אדם גר במקום בוודאי לאחר שיש פתרון מצוין, והוא יכול לנהוג בפתרון זה בביתו, אם כן אין בזה כל מניעה לגור שם, ויש צורך שבכל מקום שנותנים כשרות שעל המשגיח לפקח גם על נושא זה [וזכורני שבנסיעתי האחרונה לניו יורק ראיתי על חלון של המסעדה שהיה כתוב שבמסעדה זו מקפידים על סינון המים כדבעי, והבנתי מהמפקח כשרות שהוא אכן מקפיד על כך. כך שלכאורה באם אדם בביתו מקפיד על כך, ובאם הוא רוכש דברים מבחוץ גם כן מקפיד לקנות ממקומות שמקפידים על כך, אם כן אין חשש.

ולכאורה הוא הדין במתארת, באם הוא יקפיד על הנ"ל כלומר לאכול או לשתות במקומות שמקפידים הרי שהוא יוצא מכל חשש. אולם אה"נ בלא"ה יש חשש גדול. ועל כן כפי שאדם מרגיל עצמו לאכול רק במקום תחת כשרות ראויה לגבי שאר עניני חרקים כגון בירקות ובדגים וכיו"ב, ה"ה שיש לפקח על כך גם לעניני המים.

אולם באם יש לפניו דבר מאכל שנילוש במים שאיננו יודע אם סוננו כדבעי וכן בשאר ספיקות באם אין הדבר ידוע, הרי שלכאורה יש כאן כמה ספיקות, א. האם המים הגיעו מן המאגרים הנגועים. ב. גם אם הגיעו מהמאגרים

הנגועים, שמא בפעם הזאת הרשויות סיננו את המים בגלל ריבוי לכלוך וכנ"ל. ג. שמא במקום שבישלו או אפו מותקנים בו המסננים הנכונים ומטפלים בהם כראוי. ד. גם אם עברו הטפילים למים ששימש את התבשיל, הרי ידוע ומפורסם שלאחר שעה במים רותחים הם מתפרקים לגמרי ממש, אם כן יש כאן ספק נוסף להתיר.

ועל כן מכל האמור לעיל, ברור ופשוט שיש להתקין בכל בית או מוסד או בכל מקום הסעדה וכיו"ב, מיתקנים לסינון מים. ובטוחני שהדברים נפוצים שם, כפי שכיום נפוץ בארץ בהרבה מאד בתים מיתקנים לסינון, ויש בהם שיעילים בוודאות, והחלפת המסננים קלה לכל אדם. ולכן הלכה למעשה קודם שתית מים על האדם לוודא שהמים שלפניו עברו סינון כדבעי [ואע"ג שהטפילים לאחר מותם יכולים להתפרק לבד ואף להתפרק לגמרי, מ"מ עדיין אפשר לברר הדבר בוודאות ע"י מסננים או להבחין בכך לכל מבין בדבר [וראה שו"ע יו"ד סי' קד סעי' א שאפילו אם אינו שלם אם ניכר אינו בטל, וניכר הכוונה הן במראה והן במישוש וכמש"כ הש"ך שם. ובספרי תולעת שני כרך ב בחלק התשובות בסימן א הבאתי את דברי החזו"א זצ"ל שניכר היינו "אם העין מכירתו לכשיפגשנו, אע"ג שאין כח באדם לחפש אחריו חשיב כאיסור ניכר ואינו בטל". וכאן בוודאי יכול לבדוק ע"י סינון פשוט]. אולם בהצטרף סניפים נוספים נראה שאפשר להקל וכנז' לעיל, ולכן אם קונה אוכל מבושל או מוצר אפוי יש להתיר לאוכלו משום כל הספיקות הנז' לעיל.

ואם יש להתיר לכתחילה לבשל את המים זמן של כשעה או יותר שהטפילים יתפרקו לגמרי, וזהו הזמן הרגיל של התבשיל ולא בדווקא הזמן עבור פירוק התולעים, לכאורה אין כאן איסור של מבטל לכתחילה, כיון שדרכו בכך, ואינו מכוין לבטל התולעים. ובפרט במקום שיש ספק אם יש תולעים, שיש האומרים שבספק אין אומרים אין מבטלים איסור לכתחילה. וראה בכ"ז במה שכתבתי בארוכה בספרי תולעת שני כרך ראשון פרק שישי הלכה טו - יט ובהערות 15-17.

בברכה

שניאור ז. רווח

מו"מ הלכתי בענין תולעי אניסאקיס בבשר הדגים

מכתב א

הרב יוסף מרדכי זילבר שליט"א
ועד הכשרות מחזיקי הדת בא"י

בענין תולעי אניסאקיס ואחרים בתוך בשר הדג

מאחר שיצא רב אחד בפרסומים רבים שאסור לאכול מיני דגים מסויימים, בגלל התולעים שבבשרם, על אף שנפסקה ההלכה בטור בשו"ע, שתולעים בבשר הדג מותרים, ובירר בספרו ובע"פ, ששונים התולעים כיום מהתולעים שהתירו חז"ל, ועל כן הם אסורים, נתעוררתי לכתוב בנידון זה.

והנה ברור מאז ומעולם, שתולעים הנמצאים על גב הדגים ובתוך בטנם ובאברים הפנימיים אסורים, כי מה שמוזכר להיתר היינו דוקא "בתוך בשר הדג", ובבטנם ובני מעיהם מוזכר בפירוש בגמרא ובפוסקים שאסור, וכן פשוט שתולעים שעל העור גם אסורים, שאין זה בכלל מינהו קא גבלי, וכל מה שאכתוב לקמן, היינו רק לגבי תולעים הנמצאים בתוך הבשר. שלטענתו, אין ספק שבאים מתוך המעיים של הדג ונכנסים לתוך הבשר, ומכיון שתולעים במעיים אסורים, על כן גם משנכנסו לתוך בשר הדג הם אסורים כפי שנבאר דעתו לקמן.

תחלה נבאר נימוקיו לאיסור:

א. סומך בעיקר על מה שאמרו לו מומחים לענין, על פי דעת המדענים והחוקרים, כיום ישנם תולעים בים, בעיקר תולעת בשם אניסאקיס, הנפוצה בכל רחבי הימים בתבל, ובכל סוגי המים חמים/קרים/מלוחים יותר/מלוחים פחות, בקיצור: "התולעת" המצויה ביותר שיש בדגים. לתולעת זו לדעת החוקרים יש מחזור גידול מענין, כדלקמן: ביצי התולעת שוחים חופשי בתוך המים שבים. בשלב מסוים הם מתפתחים בים לתולעים זעירות, הנבלעים על ידי דגים קטנים או סרטנים וכדומה, והתולעים ממשיכים להתפתח בתוך מעי הסרטנים. הדגים הבינונים אוכלים את הדגים והיצורים הקטנים, בתוך מעי הדגים הבינונים ממשיכים התולעים לגדול, לבסוף בולעים חיות הים כמו דולפינים/כלבי ים ועוד יצורים, את הדגים הבינוניים, ובגופם התולעים

ממשיכות להתפתח ושם הם משריצות ביצים כדי לגדל דור חדש של תולעים. הביצים יוצאים עם צואת הדולפינים לתוך מי הים, משם חוזרים ומתפתחים לתולעים, וחוזר חלילה. לטענתם, תולעים אלו נמצאים בחלל הבטן, וגם על הביצים והחלב ("זרע הדגים") וכן על דפנות המעיין. ישנם סוגי דגים שבהם התולעים הללו חודרים מחלל הבטן לתוך בשר הדג, לאחר המות, כאשר הדג לא מגלה התנגדות.

ויש דגים שהתולעים הנ"ל נשארים רק בחלל הבטן, ובנקיון טוב או כשעושים "פילטים" (בשר דג נקי ללא עור ועצמות), אין חשש לתולעים. מאידך כאמור בדגים מסויימים (סלמון/קוד/סול/פלאונדר) התולעים חודרים מהמעיים לאחר מות הדג אל בשר הדג, ועל כן מכיון שבאו מהחוץ למעיין, ומהמעיים לתוך הבשר הרי הם אסורים. דכל ההיתר הוא משום דמינהו קגבלי, כלומר שנוצרו מתוך הבשר, אבל כאן מוכח שהם באו מבחוץ ועל כן הם אסורים. והא דאמרו חז"ל שתולעים בבשר הדג מותרים לא התכוונו לתולעים אלו, שלא היו שכיחים בזמן חז"ל, וכיום "נשתנו הטבעים" ותולעים מסוג חדש נוצרו עקב שינויי אקלים של כדור הארץ וכו', וברור לו שתולעים אלו אינם התולעים שהתירו חז"ל, ועל כן אסור לאכול דגים שבהם נמצאים תולעים מסוג זה, אלא אם כן הוציאו התולעים מבשר הדגים. הוא מביא בספרו מספר ראשונים שלכאורה משמע מלשונם שכל ההיתר הוא רק כשברור שתולעים אלו מינהו קגבלי אבל אם יש חשש שבאו מבחוץ, אסורים, כדלקמן. הציטוטים דלהלן אינם מהמקור, רק העתקתי מספרו.

ב. מביא לשון המאירי וז"ל: ומורנא הוא תולעת הנמצא בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים, ודאי לא מחוץ באו, אלא שם נתהוו והוא ענין מינהו קגבלי, עכ"ל. והרב הנ"ל רוצה לפרש שרק סוג התולעת ששמה "מורנא" מותרת שבדאי תולעת זו מינה קגבלי, אבל סוג אחר אסור, כלומר שחכמים התירו רק סוג אחד של תולעים. ולענ"ד אפשר לפרש שהשם מורנא הוא שם כללי לכל סוגי התולעים הנמצאים בבעלי חיים, כפי שרוב הפוסקים פירשו שם בסוגיא, וזה יותר מסתבר, מאחר וקשה לומר שאותה תולעת מתקיימת גם בים וגם ביבשה, שהרי המאירי כתב "הן בבהמה והן בדגים", אלא ודאי השם "מורנא" הוא שם כללי לתולעים הנמצאים בבשר.

ג. מביא את חידושי הרא"ה וז"ל: תולעים הנמצאים בבשר הדגים, שהיו ודאי מבשרו שלא היה אפשר שבאו מן החוץ שריין. וכן לשון הר"ן על הסוגיא. והוא מדויק מהלשון שהיו שרק כשברור שלא באו מן החוץ, מותרים, ולענ"ד אין הלשון של הראשונים הנ"ל מורה רק על סוג מסויים, אלא שהם מסבירים מדוע כלל התולעים בתוך בשר הדג, מותר משום שברור שלא הגיעו מבחוץ.

ד. תורף דבריו שכל אנשי המקצוע איתם שוחח מכל מיני מדינות בעולם כולם בדעה, שהתולעים מסוג אנסיאקיס חודרים מהמעיים לתוך בשר הדג במספר סוגים מות הדג.

ה. הוכחה נוספת שתאוריית המחזור של התולעים נכונה, היא מזה שאין מוצאים את סוג התולעים האלו במקומות שאין חיות ים כגון כלבי ים/דולפינים/סרטנים וכו', ההכרחיים למחזור הגידול של התולעים הללו, דהיינו במקומות שמגדלים בכלובי גידול, או דגים הגדלים בבריכות ובאגמים, אין בנמצא סוג התולעים הזה.

ו. הוכחה נוספת הם הנקבים שיש בגדי סלמון, שהוא גילה וצילם, ודרכם חודרים התולעים (לדעתו) מהמעיים לבשר הדג.

ז. מביא שקלא וטריא בין הגאון ר' ישראל דוב הלברשטם שאוסר, ובין הגאון רבי אליהו פאלק שמתיר תולעים אלו, אבל גם הגרי"ד הלברשטם מסתמך על דברי הפרופסורים למינהם. אלו פחות או יותר עיקרי הדברים.

עיונים:

תחלה יש לבדוק מה אמינות המדע בקביעותיו בכל העניינים. אמנם בנושא זה אפשר להאריך עד כדי מילוי ספר שלם, שכן התפרסמו הרבה ספרים – אף של חוקרים נכרים – על "אמינות המדע" ומתברר שלמרות השם "מדעים מדוייקים", הם לא בהכרח מדוייקים. הכימיה והפיסיקה שלכל הדעות זכאים לשם מדעים מדוייקים, בכל זאת בתחלת המאה הקודמת, בסביבות שנת 1900 למספרם, הופרכו הרבה תיאוריות חשובות שעל פיהן פעלה כימיה במשך למעלה ממאה שנה, ועל אף שעל פי יסוד תאוריות חשובות אלו, פותחו מאות חמרים מועילים שיוצרו בהמוניהם. עם כל זאת לאחר שהתגלו עובדות חדשות, שלא התאימו לתאוריות אלו, שינתה הכימיה את פניה, ופיתחו תאוריות חדשות, ועד היום עדיין משנים כל מיני תאוריות בכימיה ובפיסיקה ובאלקטרוניקה וכו', עדי שיתאימו לתגליות חדשות.

שמעתי פעם מהרב ד"ר צבי ענבל, שיצא ספר ממדען בעל שם עולמי, השולל אפשרות שהמדע יגדיר אי פעם דבר כאמת מוחלטת. שלא ניתנת לשינוי ועד היום למשל למרות שיצרו פצצות אטום לאלפים ותחנות כח גרעיניות למאות, עדיין אין הסבר מלא ומוסכם לתהליך ביקוע הגרעין, וזהו במדעים הנקראים מדויקים. ובמדעים אחרים כמו באסטרונומיה/בהיסטוריה/ובביולוגיה (העוסקת גם באבולוציה) בענף הנקרא פלניטולוגיה, האם נקבל את התאוריות שלהם ח"ו, הרי זה נוגד את כל דברי חז"ל בכל המובנים. ועל כן בנושא זה של החרקים, שודאי בנויים על חשבונות והסתברויות שלא ניתן כלל להוכיחם בצורה ודאית, כי אף אחד לא מבקר במעמקי הים לבדוק את התולעת בוקעת מהביצה. על כן ודאי אין להסתמך ולהתייחס אל כל הפרופסורים למיניהם ולקבל את דעתם, אלא צריך לדון לגופו של ענין מה הם ההוכחות שיש להם. ולנו ברור שדברי חז"ל הם אמת לאמתה, בלי שום פקפוק, ועל כן לבוא לומר "נשתנו הטבעיים" זה אין בכוחנו לומר בלי הכרח ברור. בפרט שבנידון דידן, יש הוכחות שאין הדברים נכונים כלל, ויתר על כן, אם נקבל את תאוריית חוקרי המדע כיום, אזי בטלו כל דברי חז"ל ח"ו, כי לפי דבריהם של החוקרים, אין אף תולעת הנוצרת מעצמה, או כפי שהם קוראים לזה "בריאה ספונטנית". כל חרק או תולעת נבראו מביצה שהוטלה קודם לכן ע"י חרקים שכבר נבראו ועין לדעתם שום דבר שנוצר מזבל או מגללים כפי שכתבו חז"ל, ואשר על כן כל התולעים הנמצאים בבר הדג באו לדעתם מבחוץ, ואם כן זה סותר לדברי חז"ל. ואי אפשר לתרץ נשתנו הטבעיים, ולומר שכל סוגי החרקים "שמינהו קגבלי" שהיו בזמן חז"ל, נעלמו לחלוטין מן העולם, וכיום יש רק דור חדש של חרקים שלא ידע את יוסף, וכולם באו מבחוץ, ונוצרו מזכר ונקבה? מה קרה השינויים האקולוגיים היחסית קטנים, כמו התחממות כדור הארץ החור באוזון, אינם כה גדולים שיכולים לשנות את המציאות בצורה כה קיצונית. והתמיהה הגדולה ביותר איך לא חששו חז"ל לומר בצורה פסקנית ומוחלטת על התולעים בבשר הדג "מינהו קגבלי" האם לא היתה תולעת אנסקיס נפוצה בתקופתם. לפי דברי הרב הנ"ל תולעת זו מצויה בכל העולם, ולא יתכן שלא היתה תולעת זו בימי חז"ל, אלא על כרחך צריך למצוא הסבר לדברי חז"ל, שיתרץ את הקושיות של המדע, אבל לא לפי התאוריות שלהם. ואין לומר נשתנו הטבעיים בלי הכרח גמור וכפי שנכתוב לקמן. ואם תקשה על זה, שמצינו כן בדברי חז"ל דברים שעל כרחך אנו חייבים

לומר שנשתנו הטבעיים, ובהכרח צריך לומר שהחכמים דברו רק על תקופתם, כדעת הרב הנ"ל, דהנה יש לתמוה שבגמרא חולין סז, קובעת הגמרא שתולעין הגדלין בתלוש הן בפירות הן בקטניות, מותרים שלא אסרה תורה אלא שרץ השורץ על הארץ אבל אם גדלו בתלוש אין זה השרץ השורץ על הארץ, אלא אם כן פירשו, והלכך מסיקה הגמרא, שתמרי דכדא ששהו י"ב חודש מותרין, מאחר והתולעים לא מחזיקים מעמד י"ב חודש, על כן ודאי שהתולעים שנמצאים עכשיו התלעו בתלוש, וכיון שהנקב הוא מקום דחוק אין לחשוש שמא יצאו וחזרו, והלכך מכיון שלא פירשו הרי הם מותרים. ותימא לי הרי צריך לחשוש שמא באו תולעים מבחוץ וחדרו לתוך התמרים, ואיך קבעו חכמים ללא הסתייגות שתמרים דכדא והדומים לו לאחר י"ב חודש מותרים, הרי יש לחשוש שמא יש חרקים שהגיעו מבחוץ, ואף שהתירו בסתם ללא יוצא מהכלל, צריך לומר שהתירו רק לדורם, וסמכו על כך שאם ישתנו הדברים, ודאי ידעו החכמים להבחין בכך וישנו את ההלכה, ויש כאן לכאורה הוכחה לדברי הרב הנ"ל גם בנידון דידן, דהיינו התולעים בדגים, אולי הקביעה שתולעים בבשר הדג מותרים, היתה רק לתקופה ההיא, ונמשכה עד תקופת השו"ע, אולם בזמנינו נשתנה ההלכה, כיון שהמציאות השתנתה, ועל כן אין ראיה מזה שחכמים פסקו בסתם, שהתולעים בבשר הדגים מותרים כי דברו רק לתקופתם, כמו שטוען החכם הנ"ל, אבל התשובה היא שאין זה נכון כלל משום שגם בזמן חז"ל היו תולעים שחדרו לתוך הפירות בתלוש, דהרי מפורש באיבעיא של הגמרא מתמרה לתמרה מהו, הרי שהיו חרקים שחדרו מבחוץ לפירות, ואם כן הדרא קושיא לדוכתא, איך התירו תמרי דכדא, אלא מוכרחים לומר שהדבר לא היה שכח, או משום צורת האכסון, שהיתה שונה. או משום שעירבו בהם קב של חומטין, כפי שמוזכר בחז"ל הרבה פעמים, שחומטין משמרים מתולעים. ודבר התלוי בהנהגת בני אדם, ודאי שמשנתה מתקופה לתקופה ומדור לדור, כפי שמצינו עשרות פעמים בש"ס לגבי כל מיני הלכות. מאידך בדבר התלוי במציאות הטבעית אי אפשר לומר "נשתנו הטבעיים" בצורה קיצונית כזו ואשר על כן אם חז"ל כתבו בסתמא תולעים הנמצאים בבשר הדגים מותרים, הכוונה עד סוף כל הדורות ודברי החוקרים בטלים ומבוטלים מול דברי חז"ל, וכל שאין הכרח בדבר אין אומרים נשתנו הטבעיים בפרט שינוי גדול כזה כפי שהחוקרים טוענים.

לסיכום: אנו לא נתייחס לדברי המדענים אלא רק להוכחות שהם מביאים.

למעשה ההוכחות העיקריות שלהם הם מזה שלא מוצאים תולעים אלו במקומות שבהם אין גישה לחיות ים, כגון בכלובי גידול בים, שבהם הדגים מקבלים מזון מתועש ולא סרטנים, ועל כן לדעתם זה הוכחה שרק דרך הסרטנים מגיעים התולעים למעיים.

קודם נאמר, שלא ראינו אינה ראייה, ועוד אולי יש סיבות אחרות שאיננו יודעים על כך שאין תולעים בדגים שגודלו בכלובים. אולי חוזר התנועה המהירה גורם לכך ואולי סיבות אחרות שעוד יתגלו בעתיד, וכפי שכתבתי שאין מדע "מוחלט".

אולם ההסבר העיקרי הוא, שאף אם נאמץ את גישת המדע על מחזור הגידול, שהתולעים נוצרים בים מביצים, ונבלעים על ידי סרטנים ודגים קטנים, ולאחר מכן על ידי דגים יותר גדולים, ואח"כ ע"י דגים עוד יותר גדולים. ולאחר מכן על ידי יונקים ומשם, ורק משם יוצא מחזור חדש של ביצים, וחוזר חלילה, אין מכך כלל ראייה נגד דברי חז"ל, האם לא יתכן שגם במעי הדגים בעצמם חודרים ביצי התולעת לתוך בשר הדג, ועל כן מסתבר לומר שהתולעים בתוך בשר הדג נוצרו מביצים של התולעת שהיתה במעיים, וכל ההתפתחות שלהם היא בתוך בשר הדג, ועל כן שייך לומר "מינהו קגבלי" ואין המדע סותר דברי חז"ל, כלומר לא התולעים חדרו מהמעיים לתוך בשר הדג, אלא הביצים שלהם, והנקבים שבתוך הבשר הם חדירת התולעת לתוך הבשר כדי להשריץ את הביצים. וכלל ידוע הוא בעולם החי שכל בעל חי רוצה להבטיח את קיום המין ולכן התולעים מחפשות מקום בטוח להתפתחות הביצים, כי בקיבה יש חומצות וחומרים היכולים לעכל את הביצים, ולכן הם מחפשים מקום שהביצים ייטיבו להתפתח והמקום הטוב ביותר והבטוח, זהו הבשר עצמו של הדג. יתכן שבסוגים מסויימים של דגים החומצות אינן מעכלות את הביצים, ולכן הם משריצים את הביצים במעיים עצמן, ואשר על כן התולעים נמצאים רק במעיים, אולם בסוגים אחרים, התולעים משריצים את ביציהם רק בתוך הבשר. ועם זה מוסבר היטב, מדוע כשאין סרטנים באיזור המציאות שאין גם תולעים בבשר כי אם אין סרטנים אין תולעים במעיים של הדגים, ועל כן אין גם בבשר הדג, אבל אין הכרח לומר שבמקום שיש כן תולעים הם עברו כשהיו כבר תולעים בוגרות מהמעיים לבשר לאחר מות הדג, אלא האמת שהם נוצרו בתוך בשר הדג מהביצים, וזה יותר מסתבר כי מאחר והדג נמצא במעיים שם יש לו יותר מזון ומרחב, למה שיחדור לתוך בשר הדג. התולעים בד"כ מחפשים מזון ומרחב,

וכאשר במעיים המזון יותר זמין כי הבשר יותר רך ויש יותר מרחב, מה הסיבה שיחפשו מקום אחר צפוף, ועל כן יותר מסתבר כמו שכתבתי, שמקור התולעים בבשר הוא מביצי התולעים, כי התולעים דואגים להמשך המין והביצים יתפתחו יותר טוב בבשר הדג מאשר במעיים, אבל לא שהתולעת חדרה מהמעיים לבשר. **ואם** תאמר, מאחר שהביצה אסורה, הרי כל מה שגדל ממנה גם צריך להיות אסור, כמה תשובות בדבר:

- א. תירוץ נפלא של הגאון רבי מרדכי אייכלר שליט"א, דהלכה מפורשת ביו"ד סימן פו: אפרוח שנולד מביצת נו"ט מותר, דקודם שנוצר האפרוח מסרחא הביצה, והכי נמי לא שנא.
 - ב. לכאורה אין זה שונה מאגוז ערלה שגידוליו מותרין, וכן גידולי טבל ומעשר שני שהגידולים חולין, משום "זה וזה גורם", ואף להסוברים שגידולי ערלה אסורים משום שאסור בהנאה, וגם זה נקרא הנאה, אבל בדבר האסור רק באכילה, אין גידוליו אסורים. ואף הכי הוי "זה וזה גורם", וקיימא לן שזה וזה גורם, מותר.
 - ג. רבים סוברים שכל דבר שאין נראה בעין רגילה, ונראה רק במיקרוסקופ, אינו אסור. וגם הביצים הללו גדלם מיקרוסקופי, ולכן אין עליהם שם איסור, אמנם רבים חולקים על כך.
 - ד. אף לאלו החולקים על הנכתב בסעיף הקודם, וסוברים שהביצים כן נחשבים לדבר האסור, עם כל זאת מסתבר שאינם נחשבים ל"בריה", וכיון שהם נמצאים בתוך הבשר, ואינם ניכרים, חל עליהם דין "ביטול", ושוב אינם נחשבים ל"איסור", וממילא גם התולעת הגדלה ממנה מותרת.
- לסיכום:** אנו חייבים לקבל דברי חז"ל כפשוטם, והם אמרו "מינהו קגבלי" ולכן התולעים מותרות, ולא לקבל דברי המדענים של היום ולהדחק ולומר שנשתנו הטבעיים, בפרט שאין למדע שום הוכחה ברוכה שהמציאות היא כפי שהם טוענים, ועל כן פשוט שדגים אלו מותרים.

מכתב ב

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
 רב איזורי מ.א גזר ויו"ר המכון

דברי תשובתי על דברי הרב הכותב במאמר לעיל

תענית אסתר תשס"ח

לכבוד ידידי

הרה"ג יוסף מרדכי זילבר שליט"א
 ועד הכשרות מחזיקי הדת
 שלום וברכה!

קיבלתי את חוו"ד של כב' על ענין התולעים בדגים, ועברתי על דברי כב' כמה פעמים, ולא מצאתי בהם חדש, ואדרבה ראיתי כן תמהתי שכב' כתב כאילו כתבנו שהיום נשתנו הטבעים ולכן אני כותב לאסור, והעיקר הוא שאין מתייחסים לדברי המומחים וכל דברי חז"ל אמת. ובסו"ד כב' כתב לחדש חידושים בענין המציאות של אופן חדירת התולעים לבשר.

לענ"ד כל דברי כב' הם מתבססים על ענין אחד, והוא איננו ראשית, מעולם לא כתבתי שנשתנו הטבעים, אלא אדרבה המציאות העיקרית היא כפי שקבעו חז"ל, ולכן כל התולעים שבבשר מותרים! על אף שיתכן שהמומחים חושבים אחרת. ולכן הטפיל הנמצא בזהבנון או בסול או בטונה וכיו"ב [שבכל אחד צורתו אחרת אך בעיקר הצורה היא כעין גרגר אורז] הוא מותר ואיננו חוששים לזה. [כמובן לפי פסק של מרן השולחן ערוך שפסק להלכה כדעת הרשב"א וסיעתו. כיון שבוודאי לדעת הרמב"ם וסייע' כל הנמצא אף בתוך הבשר הוא אסור, ואת הסוגיא בחולין ביאר לגבי בהמה ולאחר שחטה וכמבואר בדבריו].

וכל דברי הם רק לגבי תולעת אחת ויחידה הנקראת "אניסאקיס" שנמצאת בכמה סוגי דגים בלבד, והיא נמצאת בעיקר במעיים ובאיברי הפנים של הדגים ונמצאת גם בתוך הבשר. והיא מצויה בסלמון המגיע מאלסקה [ארה"ב, רוסיה וגם מקנדה]. וכן מצויה בסול המגיע שם. וכן מצוי בפלאונדר, קוד ולעיתים בזהבנון [אלסקה פולוק]. על כך כתבתי שכיון ובכל דג שאתה פותח

את הבטן אתה מוצא תולעת זו וכן על האיברים הפנימיים כגון על הביצים, וכן אתה מוצא בבשר. אם כן לא יתכן שבאותו דג אותה תולעת הנמצאת במעיים אסורה מדין תורה וזאת שבבשר מותרת. ואדרבה מזה ששאר הטפילים הנמצאים בדגים רבים, והם אינם נמצאים כלל במעיים ובבטן, מוכח כדברי חז"ל הקדושים שמה שבבשר גדל מעצמו ובתוך הדג. ולהבדיל מתולעת זו.

ולזה יש להוסיף את המציאות הידועה היום בבירור שתולעת זו רואים שהיא שוחה חופשי במים [ופלא שכתבת שלא צללו וראו אותה, כיון שאכן כן צללו וכן מוצאים תולעת זו במים]. וכמו"כ בדוק וידוע שביצה של תולעת זו איננה יכולה לפרות כי אם במים ולא בתוככי דגים, כי היא זקוקה למים כדי לפרות. ובנוסף תולעת זו איננה נמצאת אלא במקום שיש חיות ים [ואינני מבין מדוע אתה מחפש הסברים נוספים וחדשים מעבר למציאות שהסכימו עליה כל המומחים לפחות ב 5 מדינות בעולם שישבתי איתם, וכי מציאות זו סותרת את דברי חז"ל? וכי חז"ל דנו איך מחזור חיים של תולעת אניסאקיס שיש כאן מחלוקת? וההתעקשות לחפש הסברים חדשים איננה עקב דברי חז"ל שלא אמרו בזה כלום. והיא תמוהה מאד בעיני]. ובנוסף לכל הנ"ל כל אדם יודע את ההתנגדות שיש לכל בעל חי הן אדם והן בהמה לחדירת גופים חיים לתוככי גופו, והקב"ה ברא מנגנון התנגדות ידוע ומוכר על זה. וא"כ אותה תולעת שלכו"ע חיה במעיים של הדגים [לי לבד שעשרות תמונות וסרטים של תולעת זו שחיה במעי הדגים, אני עצמי הוצאתי ודגתי דגים ומיד לאחר שהרגתי את הדג פתחתי המעיים ומצאתי את התולעים חיים והולכים על המעי ועל האיברים הפנימיים, והכל מוסרט ומתועד]. אם כן כיצד היא תכנס מחיים לדג כאשר המנגנון הטבעי שלו לגלות התנגדות, ובהכרח שמה שאומרים המומחים זו האמת שהיא נכנסת לאחר מיתה בלבד. [ולענ"ד זה מוכח מתוך הסוגיא בחולין, שאומרת הגמ' שא"א שבאו מבחוץ לבשר לכן זה מותר. והוא תימה, מדוע א"א, ולכאורה אפשר שבאו למעיים ונכנסו לבשר והשריצו שם ומה ששרץ שם הוא יצירה חדשה ולכן זה מותר (כעין מה שכתבת בשם הגר"מ אייכלר שליט"א). ומה הכריח את הראשונים שהבאתי שם בספרי לומר שזה בהכרח גדל עם הדג. ועל כרחך שגם חז"ל ידעו ככל בני האדם שאין אפשרות של כניסה של בעל חי חיצוני לתוככי בשר של דג כשהוא חי, ודוק].

וכאמור בכל הנ"ל אין כלל סתירה עם דברי חז"ל שהם דיברו על תולעים שבבשר הדג, וזה כל הסוגים הקיימים היום והם חיים עם הדג ואינם

נמצאים אלא בבשר הדג ולא בתוכי הדג, אולם בתולעת כה"ג הנמצאת במעיים בכל אותם דגים וברור שהיא באה מבחוץ אם ע"י מומחים אם ע"י הוכחות חיצוניות כמבואר בספרי באריכות. בזה חז"ל דיברו. וחלילה אין כל סתירה לדברי חז"ל.

ומכל הפוסקים ראשונים ואחרונים שהבאתי שם מוכח שלא חששו לדברך אלא ס"ל שיש מציאות שזה בא מבחוץ ואם ברור אז זה אסור ואין זה סותר לדברי חז"ל. ואסקור אותם פוסקים בקצרה:

א. דברי הנו"כ על הטור והשו"ע. ובפרט דברי הב"ח בסי' פ"ד שם שכתב: אבל אם נמצא כך מונח בחתיכת דג אע"ג דלא נמצאו במעיים יש לחוש שמא נכנסו באוזנו ואח"כ נכנסו בבשר הדג מבפנים ולכן נמצאו בחתיכה ואסורים מספק. [וכב' כותב להתיר ולא חושש אפילו משום ספק איסור תורה].

ב. דברי רבינו המאירי שמפורש בדבריו שזה דווקא בסוג תולעת מיוחדת שגדלה עם הדג. [וכן הבינו בדבריו כל האחרונים, וראה בשבט הלוי ח"ד יו"ד סי' פג בד"ה והשתא. ולא כמו שרציתם לפרש במאירי. ואין תימה שזה נמצא הן בדגים והן בבהמה. כי כידוע לך גם בבהמות יש ממש אותו סוגי טפילים בתוך האיברים הפנימיים כגון הציסטות למיניהם].

ג. דבריו המפורשים של בעל שבט הלוי שכתב [בח"ד יו"ד סי' פ"ג. ובח"ז יו"ד סי' קכג] וז"ל: "שלכו"ע משכחת לה גם ההיפך, כלומר משכחת גם שיש תולעים שאינם כמורנא, ומעלמא קאתו, רק שבסתם השו"ע היקל בתולעים שבבשר שדינם כמורנא. אולם אם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחוץ ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר כלל לדברי חז"ל הקדושים". ע"ש.

ד. דבריו המפורשים של בעל להורות נתן בח"ט סי' כג - כו. ובתו"ד בסי' כד אות י כתב, שבוודאי אם יש תולעת מאותו מין גם בבשר וגם במעיים שוודאי שגם מה שבתוך הבשר אסורה. ועוד דן באריכות בסוף אותו סימן שהמומחים נאמנים ויש לחוש לדבריהם כדין קפילא ארמאי, ואין זה נגד דברי חז"ל וכמבואר שם.

ה. שאר דברי הפוסקים שהזכרתי שם שס"ל לאסור וביניהם הגר"ח וייס בספרו ויען דוד. הגר"מ שטרענבוך במכתבו שכתב להגר"ח הלברשטאם זצ"ל, והובא בקונטרס ואכי תולעת. דעת הגר"ח

הלברשטאם זצ"ל. וכן הורה לי בעל פה הגר"ח גריינמן שליט"א. וכל פוסקים אלו כתבו או אמרו שאין בכך כל ניגוד לדברי חז"ל שלא בזה קמיירי.

ו. תשובתו של מו"ר הראש"ל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א, לאסור תולעת זו, ולפחות מדין ספק איסור תורה. ולא חשש שזה נגד דברי חז"ל.

ז. ומעין כל הנז'. מתברר גם מהכרעתו של מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שאסר התולעים שבדג וויט פיש [כפי שציטט משמו בספר בדיקת מזון כהלכה ח"א עמ' 110], וכתב שהיכא שברור שהתולעים באו מבחוץ הם אסורים. א"כ גם לדעתו הגדולה אין כאן סתירה לדברי חז"ל כיון שלא בזה קמיירי.

לסיכום: ברור ופשוט שסתם תולעים שבבשר הדגים מותרים כיון שכך קבעו חכמים שהם גדלים מהדג ולא מבחוץ. והם אכן נמצאים רק בבשר הדג ולא במעיו. אולם תולעת שנמצאת גם בבשר הדג וגם במעיו [בכמויות מרובות מאד] ודעת המומחים גם שתולעת זו באה מבחוץ. ובנוסף יש לנו הוכחות שזו המציאות. אין זה נוגד כלל את דברי חז"ל. ותולעת זו אסורה מן התורה כדין שרץ המים.

מצ"ב כמה דפים עם צילומים שיקלו מעט על הבנת העניין. והיי"ת יצילנו משגיאות ויראנו מתורתנו נפלאות.

בברכה

שניאור ז. רווח

מכתב ג

הרב **יוסף מרדכי זילבר** שליט"א
ועד הכשרות מחזיקי הדת בא"י

מה ששלח הרב הנז' על דברי הקודמים

לכבוד

ידידי הרה"ג

הרב **שניאור זלמן רווח** שליט"א

קבלתי את תגובת כב' על מה שכתבתי בענין תולעי האנסקים, ועדיין אינו רואה בדבריו פירכא על מה שכתבתי במאמרי, ואי"ה אתייחס בתשובתי לכל דבריו שכתב בתגובתו אלי, אולי לא לפי הסדר שכתב במכתבו.

תחלה אסביר את דברי במה שכתבתי, שכב' טוען ש"נשתנו הטבעיים", כי באמת הקושיא הגדולה על דבריו, היא כפי שצינתי בתוך דברי במאמרי, איך יתכן שחז"ל, הן בגמרא והן בשו"ע ושאר הפוסקים סתמו, שתולעים הנמצאים בדגים מותרים, ולא חלקו באיזה סוגים. וכידוע זה כלל גדול בש"ס ופוסקים, שכל מקום שכתבו בסתמא ללא פירוט הכונה היא לכל האופנים, והדבר הזה נמצא אלפי פעמים, ואם כן איך לא חששו חז"ל למכשול גדול כזה של ארבעה לאוין דאורייתא, וכתבו סתם: "תולעים שבבשר הדג מותרין". [במאמר מוסגר: איסור דאורייתא הוא רק כשאוכלין את התולעת לבדה, אבל כשהיא מובלעת בבשר, היא רק אינה בטלה מדין בריה", שלדעת רוב הפוסקים הא ד"בריה" אינה בטלה, הוא רק מדרבנן]. ואיך יתכן שאף אחד מהפוסקים לא טרח להסביר לבני ישראל את המכשול הגדול שיכולים להיכשל באיסור שרצים בסוגים שונים של דגים. ואף אם נקבל את דברי כב' שאפשר להבין מדברי כמה ראשונים שלא כל התולעים מותרים [ותגובתי היתה במאמרי שלא מוכרח שזה הפירוש בדבריהם], על כל פנים הרי עלול לצאת מכשול חמור מאי הבנת הדברים, מדוע לא כתבו בפירוש שיש תולעים בבשר הדג שהם אסורים, כי באו מהמעיים לבשר, למרות שהאריכו בהסברת התולעים הנמצאים במעיים, לא נפלט מקולמוסם שיש תולעים הנכנסים מהמעיים לבשר, וגם הם אסורים. והוכחה נוספת יש, הלא לפי דברי כב' גם בדגים נפוצים כמו ההרינג והסרדינים, וכן בסלמון ובסול שעד לפני מספר שנים ניצודו רק מגידול טבעי בים, איך אכלו כל שומרי אמוני ישראל את

הדגים הנ"ל באין פוצה פה ומצפצף, האם כולם נכשלו באיסור "שרצים", הס מלהזכיר דבר זה, וזו היא למעשה הסתירה הגדולה לדברי כב'.

איברא, כשאמרתי את הדברים לפני כמה ת"ח, טענו שאולי אפשר לומר ש"נשתנו הטבעיים" כיום, כמו שיש הטוענים לגבי הכנים המצויים בימינו, שאסור להרגם בשבת, כי "נשתנו הטבעיים" [ואף שרוב הפוסקים מתירים זאת גם כיום בשעת הצורך]. ועל כן הגבתי על התירוץ הזה באריכות. עכ"פ יסוד הטענה שלי ושל עוד ת"ח נגד דבריו היא, שכל שחז"ל כתבו את הדבר בסתמא ולא חששו למכשול, זו הוכחה שאין תולעים הנמצאים בתוך בשר הדג שיהיו אסורים. ומה שכתב כב' איך יכול להיות שדגים שבבני מעיהם יש עשרות תולעים וגם בבשרם יש תולעים, איך אין חוששים מסברא שמא התולעים חדרו מהמעיים לבשר, ואיך לא חששו לספק דאורייתא. התשובה על כך כתובה במאמרי שכתבתי, שאין שום הגיון שהתולעת תחדור מהמעיים לבשר, כאשר במעיים יש לו מירווח ומזון ונוזלים בשפע, מדוע שתעזוב את מקומה ותכנס לבית כלא. ועל כרחק התולעים שבבשר הדג הם אלו שהתפתחו בבשר מתוך ביצה שהוטלה שם. ושוב אני חוזר, שיעקר הפירכא על דברי כב' היא מזה שחז"ל לא חילקו בסוגי התולעים, ואף אם יש אולי רמז בפוסקים לכך כפי שכב' מביא, הדבר הזה היה צריך להיות בראש דברי הפוסקים, ובעיקר בטור ובשו"ע. ויתר על כן, לפי דבריו, רוב התולעים הנמצאים כיום בדגים הם מסוג האנסאקיס והם אסורים, ורק מיעוט הם המותרים, היתכן שחז"ל התייחסו רק אל התולעים המותרים ולא אל המצויים יותר דהיינו האסורים. בפרט שהם מצויים גם בדגים שהיו נאכלים על פי רוב באיזור המזרח התיכון מקום מושבם של חז"ל (אני כותב זאת לפי התמונות ששלחתם לי) כגון בדגי ההרינג והסרדינים – ה"דגים קטנים" – שחז"ל מזכירים הרבה בש"ס, ואם תאמר ששם אינם חודרים מהמעיים לבשר הדג, אם כן, מה ההסבר המדעי לתופעה זו.

ועוד לא ברור לי מה דעת המדע על התולעים שלדעת כב' הם כן מותרים, כגון אלו הדומים לאורז, שמכיון שאינם מצויים ושכיחים במעיים, על כן כב' כותב שהם אלו שהתירו חז"ל. ואם כן, אני בשאלתי מה דעת המדע, איך תולעים אלו הגיעו לדגים, הלא המדע אינו מאמין בבריאה ספונטנית (בריאה עצמית), מה הסברם למחזור הגידול של תולעים אלו. האם גם שם מקבל כב' את דעתם. ובאם לא, אז גם כב' משוכנע שהמדע אינו צודק, לפחות לא תמיד, וכפי שכתבתי במאמרי, המדע הפכפך מאוד, ולא פעם קורה שתיאוריות שאין

להם שום ביסוס, מצאו תומכים ומדענים שהפיצו אותם, והפכו אותם ל"אמת" שאין לפקפק בה, למרות שמחקרים הוכיחו את ההיפך. רק לפני שבועות מספר התפרסם מאמר בבטאון "המחנה החרדי" בענין צריכת שומנים מהחי ומהצומח, האם זה טוב או רע. כדאי לכב' לקרוא מאמר זה, לראות איך נקבעות מוסכמות בחברה, על אף שאין בהם הגיון, ולמרות שיש מחקרים המוכיחים אחרת. במאמר מוסגר אציין רק כתוספת למאמר הנ"ל, שלמרות שמחקרים רבים במשך השנים סתרו את התיאוריה הזו, כגון מחקר שבצרפת, שצריכת שומנים מהחי היא הגבוהה באירופה, תוחלת החיים היא כמעט הגבוהה ביותר. או המחקר שנעשה בפינלנד, שגם הם חיים כמעט רק על בשר, אין כמעט מחלות לב. או התופעה המשונה שאצל אסקימוסים שהם חיים רק על דברים מהחי, אין כלל מחלות לב וכלי דם. שערי תירוצים לא פסו, ואצל הצרפתים התירוץ הוא היין האדום שמכיל אנטי מחמצנים, ואצל האסקימוסים זה האומגה 3, ומה אצל הפינים כבר שכחתי. על כל פנים, המדע הוא ב החלט סובייקטיבי ולא מדוייק, בפרט אם נראה איך התקבלה תורת האבולוציה כ"מדע מדוייק", אז אפשר רק לצחוק מכל המדע. ומי שקרא את ספרו של ד"ר טרופ הי"ו "הביראה מוצא החיים" רואה שלא רק שהאבולוציה סותרת את כל תורת היהדות, אלא שהיא משוללת כל הגליון. התירוצים לפירוכות נגד תורת האבולוציה, לא מתאימים לילדים בגן, וכבר טענתי מזמן שההתעסקות בהפרכת תורת האבולוציה היא פגיעה באינטליגנציה, כי הדברים שם אינם עומדים בהגיון הפשוט. בעיתון "מכביתון" האחרון התפרסם מאמר נגד השימוש בויטמינים באורח שוטף, למרות המוסכמה שמקיפה את כל התבל, שתוספת ויטמינים זה חיוני ופותר בעיות בריאותיות. נו אז מהו "ערך המדע". ודאי שלא נקבל את דבריהם מול דברי חז"ל.

ומה שכב' כותב שאין דבריהם סותרים את דברי חז"ל, זה אינו נכון, מאחר וכפי שכתבתי לא יתכן שחז"ל היו מתעלמים מנתון כזה חשוב בפסיקתם הגורפת, וגם לא יתכן לומר שבמשך הדורות נכשל עם ישראל באכילת שרצים אסורים. ועל כן הנחת המדע סותרת וסותרת את דברי חז"ל, ואין לקבל את דבריהם כלל וכלל. בפרט כפי שכתבתי אין שום הוכחה מדעית שמחזור החיים כפי שהם הסבירו הוא היחיד הקיים, וכפי שהסברתי במאמרי יש אפשרות אחרת המסבירה את התופעות שאנו רואים, דהיינו את מציאת תולעי האנסקיס בתוך "בשר הדג", באופן שהתולעים הללו מותרים. בעוד שלגבי מציאת

התולעים בתוך מעי הדג, אפשר לקבל את תיאוריית המדע מאחר ואינו סותר את דברי חז"ל, אולם דעתם שהתולעת חייבת מים רבים כדי להפוך מביצה לתולעת, ואין אפשרות שתתפתח בתוך הלחות הטבעית של בשר הדג (שהיא ב-70%) תיאוריה זו נגדת לענ"ד את דברי חז"ל, וגם את ההגיון. ושוב אני חוזר ושואל, איך הביצים של התולעים האחרות מתפתחות לדעתם, האם לא בתוך המים, אם כן כל התולעים בדגים מגיעים מבחוץ, ואיזה תולעים כן מותרים. ומה שכתב כב' שכן צללו לראות את התולעים, האם הכוונה שראו איך בוקעת התולעת המיקרוסקופית מהביצה המיקרוסקופית, או שגילו תולעי אנסאקיס שוחים בים, וזה כלל לא מהווה סתירה לדברי חז"ל, כי מקורות התולעים החיות שרואים בים הם מהפרשת הדגים שטרפו דגים וסרטנים או מהפרשת הסרטנים שבלעו את הדגים והפרישום חיים. עכ"פ מה זה הוכחה לכך שהתולעים חדרו ממעי הדג לתוך בשרם.

דברי הפוסקים שכב' הביא במכתבו, כפי שכבר כתבתי במאמרי מדברי הראשונים אין להוכיח כלום. אמנם דברי הב"ח שכב' מביא לא עיינתי במקור, אבל אף אם נאמר שהם מוכיחים דברי כב', עדיין הם נגד דעת כל הפוסקים, שמסתימת דבריהם מוכח כאילו כתבו זאת בפירוש שאין איסור בכל סוגי התולעים. ומה שהביא כב' את דברי פוסקי דורנו, הנני מצרף את דברי האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל, ודברי הספר "משנה הלכות", וכן נאמנים עלי דברי הרב מה ויא, שדעת הרי"ש אלישיב שליט"א שהתולעים מותרים, ורק בתולעי ה"ווייט פיש" אסר, ויש לחלק. ואין כאן מקום לאריכות בזה.

והנני מתייחס גם לדברי כב' שכתב בסוף המכתב מספר נקודות להוכחת דעתו, שאותה תולעת נמצאת גם בפנים וגם בחוץ, ואיני מבין את דעתו, מה זה מוכיח, הרי אפשר לומר שמבפנים במעיים זה הגיע אכן מהמחזור, כפי שהמדע מבין זאת, והתולעים השריצו את הביצים לתוך הבשר, העקיצה המיקרוסקופית הזו להכנסת הביצית שגודלה זעיר לא מפריעה לשום דג, ועל כן למרות ההתנגדות הטבעית של כל בעל חי כפי שכב' כותב, התנגדות זו איננה קיימת במקרה זה, ועל כן אין הכרח לומר שהתולעת חדרה מהמעיים לאחר מות הדג, אלא אנו סוברים שגדלה בתוך הבשר מהשרצת התולעת האם, ועל כן אין בזה סתירה לדברי חז"ל שכתבו ב"סתמא" שהתולעים מותרות. על הוכחות כב' שאין תולעים במקום שאין חיות ים, כבר השבתי במאמרי וגם בתשובתי זו, שאם אין חיות ים, אין גם תולעים במעיים, ועל כן אין גם תולעים בבשר, משום שאין מי

שיטיל את הביצה לתוך בשר הדג. ואני חוזר שוב על הסברי, שהתולעים שבמעיים הם אלו הגורמים לתולעים בבשר, אבל אינם תולעים שחדרו מהמעיים לבשר, אלו השריצו ביצים והביצים התפתחו לתולעים, ותולעים אלו כיום שגדלו מהביצים לתולעת בוגרת בתוך בשר הדג, היא מותרת, כמו שהסברתי במאמר.

לסיכום:

אם כב' מוכיח זאת מדברי המדענים, הרי אין כאן שום הוכחה מדעית, אלא קביעת המדענים בעצמם לפי תיאוריה שפיתחו. ואת ההוכחות מפסקות גדולי דורנו, הרי שיש חולקים על כך, וכן פסק בד"ץ מחזיקי הדת, שאין סיבה להחמיר בדבר שהיה מקובל מדורי דורות להיתר.

יוסף מרדכי זילבר

מכתב ד

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי מ.א גזר וי"ר המכון

דברי תשובתי על דברי הרב הכותב במאמר לעיל

ר"ח ניסן תשס"ח

לכבוד ידידי

הרה"ג יוסף מרדכי זילבר שליט"א
ועד הכשרות מחזיקי הדת
שלום וברכה!

קיבלתי את מכתבו השני של כב'. ואודה ולא אבוש שלא זכיתי להבין את דברי כב' ורואה אני שאנו חוזרים על אותם דברים הלך ושוב. ועל כן אשיב במילים קצרות.

א. האריכו הפוסקים מאד מאד באופני ניקוי הירקות עלים ואף אחד מהם לא תיאר את הזהירות הנוספת שיש להיזהר לאחר שבדק את הירקות לפי

התיאורים שלהם שיש להסתכל ממול מקור אור לחפש את מינהרן העורקים, ולכאורה מדוע? האם מכך נסיק שזחל המנהרות שנמצא בתוך העלים מותר ח"ו אלא שלא ידעו מזה? או יותר מדויק דבר זה לא היה בזמנם, וכפי שציינתי במכתבי על חרקים רבים שמתרבים מדור לדור וכלשונו של רבינו האור החיים בפרשת שמיני שזה הולך ומתרבה עם זיהום העולם מדור דור. ועוד ראה הסבר על דרך המציאות וההגיון בסוף הסעיף הבא.

ב. אכן ודאי כב' צודק שלכאורה אם יש להם כל כך מרחב מדוע יכנסו לבית כלא. ואכן הם אינם נכנסים אלא חיים כל דאפשר להם לחיות וליזון במעיים ובחלל הבטן, ורק לאחר שמנקים את חלל הבטן מכל החלקים הפנימיים, אך לא מגרדים את דפנות הבטן, ואזי אם נותרים תולעים על הדפנות ומזונם נגמר אזי הם חודרים פנימה לבשר, וכמובן לאחר מיתת הדג. [ובכך גם יובן מדוע חז"ל לא דיברו בזה, כי בזמנם עסקו בדגים טריים, ומיד לאחר הדייג הם ניקו בבית את המעיים ובישלו מיד כך שאותה תולעת לא היה לה סיבה לחזור פנימה, להבדיל מזמננו שהכל מתועש, וכבר על אונייה מסירים את חלל המעיים, ועד להקפאה המוחלטת יש סיפק ביד התולעים לחזור לבשר, כי אין להם מזון אחר].

ג. זאת ועוד שכב' בטוח שבהכל נזהרו חוץ מזה ולכן מזדעק על כך. ולצערי במאמר המוסגר אעיר, שהנה כל כך מצוי תולעי אניסאקיס בבטן הסרדינים והשפרוטים, וצא וראה כמה שיווק יש ממוצרים אלו והם נמכרים אף בחפסות סגורות ואין פוצה פה ומצפצף עד לפני כמה שנים שהתחלנו להתריע על כך. זאת ועוד כמה פעמים קיבלנו באולמות שמחה ובישיבות דג בקלה צעיר, ויודע כב' שבכל דג כזה מצויים עשרות תולעים על דפנות הבטן, ה' יצילנו.

ד. לאחר שכבודו מניח השערה של עצמו שהתולעים שנמצאו שוחים בים הם תולעים שיצאו עם צואת הדגים, הרי שכב' מסכים שדינם כשרץ המים כיון ששוב שרצו הם במים. אם כן גם לפי דברי כב' עדיין יש ספק שמא הם חזרו ונבלעו ע"י הדגים כשאר סרטנים ודגים קטנים אם כן יש לנו כאן ספק דאורייתא ויש לדונו לחומרא.

ה. לא זכיתי להבין את קיצור דברי כב' על כך שיש הבדל בין הוויט פיש לבין הסול והסלמון לאחר שדין אחר ממש להם. וחבל שלא היה לכב' המקום

להאריך בזה, מאחר שזה עיקר הדיון.

ו. עכ"פ הלכה למעשה כיון שרציתי לשמוע גם את דעתו הגדולה של מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, ורציתי לדעת מה דעתו הקד' גם לגבי הסול והסלמון, על כן נפגשתי עם הגר"מ קארפ שליט"א יחד עם הדגים עצמם, והוא ראה את אותם תולעים במעיים ממש וגם בתוך הבשר, וראה אותם גם בסול וגם בסלמון. ובאותו יום נכנס עם הדגים ממש והתולעים לפני מרן הגרי"ש שליט"א, ולאחר שראה הדברים בעיניו הורה כיון שהם נמצאים גם במעיים וגם בבשר יש לחוש לאיסור תורה שהם באו מבחוץ. ומרן הגרי"ש שליט"א הוסיף וציווה שמצווה לעורר את הציבור על כך. והגר"מ קארפ שליט"א סיכם את כל הדברים כפי שהיה שם. ומצו"ב מכתבו שהוא הוציא בו ביום. ומכאן מוכח שהוא לא סבר כדעת כב' שיש לחלק בין הוויט פיש ובין הסול והסלמון ודין כולם שווה.

בברכת והאמת
והשלום אהבו
פסח כשר ושמח
שניאור ז. רווח

מה שפירסם הגאון רבי **משה מרדכי קארפ** שליט"א
את דעתו הגדולה של מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א

פר" שמיני לסדר "והתקדשתם והייתם קדושים"

לאמרושי מאיסורא

אודות תולעים בדגים, נתבקשתי ע"י מרן שליט"א לבדוק השמועות בדבר, ולאחר בדיקה מקיפה של הדגים עצמם והתולעים, ולאחר שהובאו הדברים בפני מרן שליט"א וציווה לפרסמם כדי לעורר את הציבור ולהזהירם.

א. דגי בקלה צעיר הוחזקו כולם כמעט ללא יוצא מן הכלל – עם תולעים במעיים האסורים מדאורייתא כדין שרץ המים. ולכן אם אופים אותם או

- מטגנים אותם שלמים בלא לנקותם ולשטפם היטב מתולעים הדבוקים בבשר, עלולים להכשל באכילת תולעים רבים ה' ירחם.
- ב. חתיכות פילה של בקלה נקיים אין חשש תולעים וכן בנסיכת הנילוס אין חשש.
- ג. ביצי דגי מטיאס מלאים תולעים והסלט העשוי מהם הנקרא "איקרא" אם לא בדקו היטב וניקו אותם היטב אסור באכילה.
- ד. בחתיכות דג מלוח חתוכות ונקיות אין כל חשש. אבל הקונים דגי מטיאס שלמים מן החבית צריכים לנקותם היטב שלא ישאו תולעים.
- ה. ישנם דגים המוחזקים עם הרבה תולעים במעיים, ואותה התולעת נמצאת גם בבשר, ובבדיקת דגים כאלו כגון סול או סלומון מהים (לא נורווגי) נמצאו תולעים בבשר עצמו וחלקם חצי בבשר וחצי מחוצה לו, ודעת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, מכיון שהדג מוחזק בתולעים במעיים, אזי יש לחוש לאיסור תורה שבאו התולעים האלו מבחוץ, החשש הנ"ל דווקא בדגי ים, ובשאר דגים הבאים מן הבריכות אין בהם חשש להם אבל יש בהם חשש טפילים חיצוניים וטעונים פיקוח והדברים ידועים ומפורסמים.
- ו. הסלומון הנורבגי שבא מנורבגיה או מצ'ילה אין בו חשש תולעים במעיים ובבשר. [אבל עדיין לא יצאנו מידי חשש כינת הסלומון המצויה ע"ג העור, ע"כ יש לגרד היטב בסקוטש או לשפשף במברשת קודם השימוש]. וכן דג הסול הבא מהולנד לא הוחזק בתולעים ולשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת הטוב.

וע"ז באעה"ח

משה מרדכי קארפ

מו"מ הלכתי בדין דילול פירות בשנת השמיטה

מכתב א

הגאון רבי **מרדכי אייכלר** שליט"א
דומ"ץ ועד הכשרות מחזיקי הדת בא"י

לכבוד

הרה"ג ר' **שניאור זלמן רווח** שליט"א
שלום וברכה.

בנדון דילול עצי פרי, אשר כתב הרב אביטן¹ כי שיטת הגר"נ קרליץ שאסור לדלל בשעה שזה כבר פרי ראוי לאכילה, ולכן העדפתם לדלל לפני שנגמר פרי הראוי לאכילה.

הנה דעת הגר"ש אלישיב שליט"א שמותר לדלל עץ פרי בשעה שנגמר הפרי הראוי לאכילה, ולהשאיר את הפירות בשדה ע"מ שירקבו, ורק שלא להפסידם בידיים, ודעתו שאין שום איסור בזה.

ונראה ראי' גדולה לדעתו, ממה שכתב הרמב"ם הל' תרומות פי"א הלכה ה' – כדרך שמרקדין את הקמח בחולין כך נוהג הכהן בתרומה, מרקד לאכול ומשליך את המורסן, הרי שרצה לעשות סולת מנופה בנפיות הרבה עד שיוציא קב או קביין מן הסאה לא ישליך את השאר מפני שהוא ראוי לאכילה אלא יניחו במקום מוצנע. עכ"ל.

וכ' החזון איש שביעית סי' י"ד אות י' ד"ה ירו' תרומות, ע"ד הרמב"ם וז"ל – והנה תנן במסלת יניחנו במקום המוצנע שלא יאבדם ביד אבל אינו חייב לבקש להם אוכלים, ומיהו יותר מכשיעור אסור לסלת אף אם יש להן אוכלים דמ"מ מיקרי בשעה זו כעין הפסד אם לא בשנת רעבון. עכ"ל.

והרי להדיא דבתרומות שדינו כמו בשביעית שאסור לאבדן, ומכל מקום מותר לנפות הרבה פעמים כדי שישאר סולת מיוחד הראוי לאכילה, וכל מה שנשאר אף שהוא ראוי לאכילה מותר להשאיר אותו בכדי שיפסד מעצמו, ולא מיקרי מפסיד תרומה, בפעולה זו שעושה סולת ומשאיר כ"כ הרבה קמח שילך

¹ ראה תנובות שדה גליון 74.

לאיבוד. והרי לן דכיון שכוונתו לאכול סולת שהוא יותר טוב, מותר לו להשאיר את כל הקמח, אפילו שבודאי לא יאכלו את הקמח הנשאר, וכדחזינן שבשנת רעבון מותר לעשות סולת אף יותר מהשיעור הראוי, וזאת משום שהנשאר הולך לאכילה, אכן בשאר השנים שאין הנשאר הולך לאכילה מותר לנפות רק כשיעור האמור. ועי"ש בחזו"א באריכות.

כמו"כ בנידון דידן שהדילול נעשה לצורך אכילת הפירות הנשארים באופן יותר ראוי, לא גרע מלעשות סולת, שמותר להשאיר את כל שאר הפירות ע"פ השדה, ובלבד שלא להפסידם בידיים, וכדעת הגרי"ש אלישיב שליט"א.

ולהאמור הרי אופן זה של דילול כשכבר נעשה פרי עדיף מאשר לדלל בעוד שאינו פרי, כיון שזה גופא שקוטף את הפרי בעוד שאינו ראוי לאכילה הוי הפסד בידיים, וא"כ אתינן למחלוקת הפוסקים האם מותר להפסיד פירות שביעית בעוד שעדיין לא נעשו פרי, כמובא בדבריכם שם, משא"כ אם קוטף את הפרי כשכבר ראוי לאכילה, הרי אינו מפסיד בידיים, וזה מותר לכתחילה, כשם שמותר לעשות סולת.

בכל הכבוד הראוי ובכל הברכות אשר חלים על מקיימי תורה ולומדיה, יתן ה' שתזכה להגדיל תורה ולהאדירה בתוך כלל ישראל לשמור מצותיה ובפרט מצות שמיטה שבזכותה נגאל.

בידידות

מרדכי אייכלר

מכתב ב

תגובת הגרש"ז רווח והרד"א שליט"א על הנכתב לעיל

י"ט כסלו תשס"ח

א. אדרבה, מנדון ריקוד קמח הוא ראיה לדידן, שהרי התיר הרמב"ם לרקד "כדרכו בחולין", והרי הדילול כדרכו הוא בשלב שאנו מציעים, ואף קודם, משא"כ הורדת פירות ראויים לאכילה אינו דומיא דשאר שנים.

ב. כבר הערנו בע"פ לכת"ר שליט"א, כי הורדת פרי בגודל 45 (שהוא השלב המאוחר ביותר) בזמן כה מוקדם הוא שלב שאינו ראוי לאכילה רק בדוחק רב, ועדיין ספק בוסר הוא.

ג. הגרשז"א צ"ל כותב כי בזמננו יש לחוש שעונת המעשרות היא בשלב יותר מאוחר מהמתואר בחז"ל, כיון שהעולם אינו נוהג כלל לאכול פירות כה קטנים, וכתב דבריו לענין שביעית נמי, כמ"ש דבריו במכתב לרבני ביה"ד שלנו, ובתנו"ש גליון 74. א"כ הורדת פירות בשלב 45 אינה בזמן שראויים לאכילה כלל. והורדה בשלב מאוחר יותר, לא תועיל כלל לפירות הנשארים.

ד. בריקוד קמח כותב הרמב"ם "שיניחנו במקום המוצנע", והיכן המקום המוצנע כאן, להשליך הפירות בשדה, להשאירם עבור העורבים והחזירים המסתובבים שם, הזהו "מקום מוצנע"?

בברכה

מכתב ג

תגובת הגר"מ אייכלר שליט"א על הנכתב לעיל

לכבוד

הרה"ג ר' שניאור זלמן רווח שליט"א

שלום וברכה.

הנה מע"כ דן לפנינו [בע"פ] בנידון דילול אילנות אחר היותם פרי, והביא ראיה לאיסור ממש"כ הרמב"ם פי"ב מהל' תרומות הי"ז, וז"ל - אין ישראל חייבין להטפל בתרומה ולהביא אותה מן הגורן לעיר וכו' ואם היתה חיה ובהמה אוכלתה שם ואינה משתמרת שם מהם התקינו חכמים שיטפל בה ויביאנה לעיר ויטול שכר הבאתה מכהן, שאם הפרישה והניחה לבהמה ולחיה הרי זה חילול השם. עכ"ל. וכב' דן שכן הדין בשביעית שאם יניחה בשדה שיאכלוה חיות ובהמות הרי"ז חילול השם.

אמנם הנה יעויין בשו"ת צפנת פענח עמוד לו בתו"ד, שמפרש ד' הרמב"ם וז"ל - מש"כ כ"ת על הרמב"ם דבהלכה י"ז כ' הפרישה והניחה לחיה או לבהמה הרי זה חילול השם, דהוי לי' לומר חילול קודש, וי"ל משום ברכה לבטלה כיון דהוי הפרשה לאיבוד כב"ק קט"ו אין מועיל הפרשה. עכ"ל. הרי מבואר דדין זה דהוי חילול השם אמור רק גבי תרומה משום דהברכה שבירך על הפרשה הוי לחינם, משום שהולך לאיבוד. ולא שייך זה גבי שביעית.

ובהזו"א דמאי סימן ג' אות א' ד"ה בגליון וכו', מפרש ד' הרמב"ם וז"ל - אבל אחר שהפריש וכבר זכה בה השבט אינו חייב מן הדין לטרוח, שלא רמיא רחמנא עלי' הטורח אלא על הכהן לטרוח וליטול, והיה רשאי להניחו אף שאינו משתמר **ומשום השבת אבידה** תיקנו חכמים שיטפל וכדאמר בירושלמי. עכ"ל. הרי שמפרש דמה שאסור להשאירו הוא משום דהוי ממון הכהנים, מה שזה לא שייך גבי שביעית.

ובעצם הענין הנה מה שאסור ליתן מאכל אדם לבהמה, זה רק אם כבר זכה במאכל אדם, כי אז הדין שאסור להאכילו לבהמה, אך לפני שזכה בו האדם הרי מותר להאכילו לבהמה. וכ"כ בחזו"א שביעית סי' י"ד ד' בד"ה ונראה, ע"ש. וכיון שכן ודאי אין איסור בדילול עצי פרי ולהשאיר את הפירות לבהמה וחיה, משום דזה אוצר ב"ד ולא זכה בזה אדם, ומותר לכתחילה להשאירו בכדי שיאכלו ממנו בהמה וחיה.

בברכת התורה ובכל

הכבוד הראוי,

מרדכי אייכלר

מכתב ד

תגובת הגרש"ז רווח והרד"א שליט"א על הנכתב לעיל

לכבוד

הגאון רבי **מרדכי אייכלר** שליט"א

שלום וברכה!

כת"ר ציין בדבריו את דברי הצפנת פענח, אמנם גם לדברי הצ"פ, אפי' אם אינו בגדר "חילול השם" ממש, מ"מ הוי חילול קודש, וחילול קדו"ש, כיון שמדובר בפירות ראויים. ובעיקר דברי הצ"פ הרי הרדב"ז ודרך אמונה בביאור ההלכה שם ביארו דברי הרמב"ם כפשוטו, וכפי שנלענ"ד נכון יותר, דחילול ה' הוא שמשליך ומשאיר פירות קודש לחיה כו'.

וכבר הביא שם ד' החזו"א שיש בזה גם כעין השבת אבידה, ולכן רק בתרומה חייבוהו מפני שיש בה קדושה, ולא במתנו"ע (וא"א לדברי הצ"פ הי"ל לומר

מפני הברכה וכו', וא"כ בודאי החזו"א אינו מפרש כהצ"פ. ודו"ק). ומה שטוען הה"כ שליט"א שלפי"ד החזו"א אין בפירות משום השבת אבידה וכו', תמהני, וכי מדוע התיר החזו"א "אוקומי פירא" בשביעית אם לא משום דהוי כפירות של כלל ישראל שיש לדאוג להם? והרי ידועים דברי הרמב"ם בפיה"מ, דמשו"ה אין לקוץ האילן בשביעית מפני שהוא כגוזל בני אדם, שנתנו להם פירות שביעית לאכילה. [ובמקו"א כתבתי ראייה נכונה לזה, מדאי' בב"מ י"א ע"א דהמגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו משום דחב לאחריני, הרי להדיא דגם בהפקר יש זכות והשבת אבידה].

ומה שנקט שאיסור והפסד הוא רק משזכה בהם, הרי ציין להחזו"א, ובחזו"א כ' להדיא דכל שהוא בתלוש חייב למונעה, ע"ש. והרי אנו מדברים על תלוש. זאת ועוד, נראה כי החזו"א לא התיר להוריד פרי לארץ ולהניחו שם לבהמה, כל מה כ' הוא כי אם הלכה הבהמה ואכלה אין מחזירין אותה משום שהפרי עדיין הפקר, אבל כשמוריד הפרי לארץ ומניחו לבהמה חיישינן לד' הרמב"ם דהוי חילול השם.

וגם לגבי שביעית מבואר הוא להדיא בר"מ דמשיביאו הפירות בוסר אסור לקוץ האילן משום הפסד פירות שביעית (פ"ה הי"ח), ומבואר להדיא דיש איסור הפסד במחובר, ורק בהלכה מאליה ליכא הפסד, אבל בנדו"ד שמוריד ביצים ומניחו לבהמה הוי ודאי הפסד, דהאכלת אדם לנתמה.

ובעיקר ד' החזו"א עי' בדרך אמונה שם (ה, ה) שכתב שאם רואה פירות שבי' על הארץ יש למונעם מן הבהמה משום הפסד, כיון שבידו להצילם, ורק בבאה הבהמה לשדה מאליה כו' אין למונעה כו'. עש"ה.

בברכה

הרה"ג רבי שמואל דוד שליט"א
רב העיר עפולה

נטע עץ בשביעית וחזר בתשובה

א. הצגת השאלה

אדם שעד לא מזמן לא שמר מצוות, ובשנת השמיטה הקודמת ולפניה נטע עצי מאכל. האם עליו לעקרם? והנה צדדי הספק הם, מפני שהטעם העיקרי לחיוב לעקור את שנטע הוא מפני שכאשר יחשבו את שנות הערלה יבחינו שנטע בשביעית. ומשום כך אמרו חכמים שגם הנוטע בערב השביעית, מטז באב ואילך, צריך לעקור. משום שאם נטע לפני טז באב, הרי שהשנה הששית נחשבת כשנה ראשונה למנין שנות ערלה. אך אם נטע לאחר טז באב, למנין שנות ערלה נחשב הוא כאילו נטע בשמיטה עצמה. על כן אמרו חכמים שיעקור את הנטיעה. ברם יש מקום לאמר כי זה דווקא עד שבע שנים, כל עוד טרם ידוע לכל כי העץ ותיק ואינו עוד בחשש ערלה. ולכן לאחר שעברו שבע שנים, שכבר אין סופרים את שנותיו של העץ, כי הכל יודעים שפירותיו מותרים, ממילא אין מבחינים שניטע בשביעית. האם במקרה כזה עדיין קיימת חובת עקירת האילן?

ב. לשון הרמב"ם

כך פסק רבנו הגדול (הלכות שמיטה ויובל סוף פרק ג) : "אף בזמן הזה אין נוטעים אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית, אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות. ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו...ואם מת קודם שיעקור מחייבים את היורש שיעקור".

לכאורה הביטוי "דבר זה אסור לעולם" מלמד שחיוב עקירת העץ הוא אפילו לאחר הרבה שנים? ברם הלוא הרמב"ם כתב שהאיסור הוא מפני מראית העין, ומראית העין אינה קיימת לעולם וכדאמרן?

יש מקום לחלק בין נוטע בשביעית עצמה לבין נוטע בערב שביעית לאחר טז באב. הנוטע בשביעית צריך לעקור לא מפני מראית העין, אלא משום שחילל את שנת השמיטה, וממילא חובת העקירה היא לעולם, גם לאחר שעברו שנים רבות. לעומת זאת הנוטע בערב שביעית, עבר על איסור של מראית העין. איסור

זה אינו מחייב עקירת העץ לעולם, אלא רק כל עוד מוודאים שאינו בתוך שנות הערלה, ולכן לאחר שעברו שבע שנים נראה שאינו חייב לעוקרו.

ג. הנוטע בשביעית

במסכת גיטין (דף נג ע"ב) דנה הגמרא בדברי התוספתא: "תניא: הנוטע בשבת בשוגג - יקיים, במזיד - יעקור. ובשביעית - בין בשוגג, בין במזיד - יעקור, דברי רבי מאיר... מכדי, הא דאורייתא והא דאורייתא, מאי שנא שבת ומאי שנא שביעית? אלא התם כדקתני טעמא, אמר רבי מאיר: מפני מה אני אומר בשבת בשוגג יקיים, במזיד יעקור, ובשביעית בין בשוגג, בין במזיד - יעקור? מפני שישראל מונים לשביעית (רש"י: ישראל מונים שנות נטיעותיהם לשביעית, לפי שצריכים למנות שנות הנטיעה לערלה, ולרבעי כשיוצא מאיסור ערלה ומחללים אותו ברביעית. הרואה מונה השנים למפרע, ויודע שנטעה בשביעית) ואין מונים לשבתות. דבר אחר: נחשדו ישראל על השביעית, ולא נחשדו על השבתות".

נמצא כי הנוטע במזיד בשביעית צריך לעקור את הנוטע, כשם שנוטע בשבת במזיד צריך לעשות כן, והיינו מפני שעבר עבירה. לעומת זאת, הנוטע בשוגג בשביעית, הוא צריך לעקור (אף על פי שהנוטע בשבת אינו מחוייב לעקור) או מפני שמונים, כלומר שמפני שמונים לשנות ערלה ורבעי, יזכרו לזמן רב שעבר עבירה. או מפני שגזרו חכמים בשביעית במיוחד על השוגג משום שנחשדו ישראל לנטוע במזיד בשביעית ולומר בשוגג היה.

במקרה שלפנינו אין הוא ממש מזיד, משום שבעת שאותו אדם לא קיים מצוות- הוא לא ידע מה מותר ומה אסור בשביעית, ספק אם ידע שזו שנת שמיטה, והוא בוודאי לא הכיר בערכה של המצוה ולא במחויבותו לשמור עליה.

על כן נראה כי יש לדונו כשוגג. שוגג בשבת הוא כאשר אותו אדם לא ידע שהיום שבת, או לא ידע כי המלאכה שעשה אותה אסורה בשבת. הוא הדין הכא: יתכן שלא ידע כלל כי זו שנת שמיטה, או שלא ידע שהנטיעה אסורה, ומקרים אלא הם ודאי נחשבים כשוגג. או שלא הכיר אז בערך השמיטה. ואם נדון אותו כתינוק שנשבה, אולי יש מקום לראותו כאנוס.

בפשיטות נראה כי יש לדונו כשוגג, ועליו לעקור את הנטיעה או משום שגזרו חכמים משום שנחשדו ישראל לנטוע במזיד ולאמר שוגגים היינו, או

משום שגזרו חכמים על נטיעות עצי הפרי משום שמונים את שנות העץ על מנת לדעת שאינו בחשש ערלה, ולכן העבירה ניכרת בכל עת, ומשום כך גזרו חכמינו גם על השוגגים.

הרמב"ם (פרק א הלכה יב) פסק כי: "הנוטע בשביעית, בין בשוגג, בין במזיד - יעקור מפני שישראל חשודים על השביעית: אם תאמר בשוגג יקיים, יאמר המזיד - שוגג הייתי". נמצא כי זהו הטעם העיקרי, ועל כן חייב לעולם לעוקרו, גם כאשר עברו שנים רבות, ואף אחד אינו מתענן לגילו של העץ, או לכשרות פירותיו.

ד. נטיעה בגוש

לנימוק שהאיסור בשוגג הוא מפני הרואים, יש סברא חזקה להקל. כבר כתבנו במקום אחר כי נטיעה בגוש בשביעית נתונה במחלוקת הפוסקים. הרב סוקצ'ינסקי כתב כי כשם שלענין ערלה, מחשיבים את השנים הראשונות, והנטיעה כעת אינה נחשבת כנטיעה מחדש, כך גם לגבי שביעית. ואין איסור לדעתו לשתול עץ עם גוש אדמה בשביעית. הפוסקים חלקו על חידושו, לפי שכל הלימוד בערלה הוא שאין זו נטיעה חדשה, אך ודאי שזו נטיעה, ואיך אפשר להתירה בשמיטה?! ואולי היה מקום לצרף ספק זה לספק הנימוק לטעם שגזרו על שוגג כמזיד לענין נוטע בשביעית. ברם נראה כי גם קשה לקחת כספק את הנימוק לגזרת נוטע בשוגג, מאחר שהרמב"ם כתב את הטעם שנחשדו על השביעית, ולא את הטעם שמונים לשנות העץ. וגם קשה לקחת כספק את החידוש שמותר לטעת בשביעית עם גוש אדמה.

ברם הנטיעה בגוש יכולה להועיל לנו שלא לחייב עקירה. לפי שאם נטע בגוש הרי שלענין ערלה נחשב האילן לבן שנה. ואם כן אין חשש מפני הרואים. וזה נוסף לסברא שהעלינו לעיל שאחר שעברו שבע שנים או יותר אין עוד חשש לרואים. גם לענין חשודים על השביעית נראה שהנטיעה בגוש מועילה, כי סוף סוף לענין דיעבד אין לחייב לעקור כאשר יש שיטה המתירה. פרט לכך שאין לקרוא חשוד על השמיטה למי שעושה כדעת אחד האחרונים החשובים.

ה. סיכום ומסקנות

בזמן הזה החיוב לשמור את הלכות השמיטה הוא על פי רוב הפוסקים מדרבנן. חובת עקירה אם נטע בשביעית הוא מדרבנן, וגזרת שוגג אטו מזיד ודאי מדרבנן היא. וכיון שיש ספק אם להגדיר את היהודי החילוני כשוגג או כאנוס, הוי ספק בתרי ותלת דרבנן. וכן הספק אם קיימת גזרת רואים לאחר שנים רבות, אם זו הסיבה שגזרו אף על שוגג, בהחלט יש מקום להקל. אבל לא מלאני לבי להקל, אחר שאפילו על ערב שביעית כתב הרמב"ם שחיוב העקירה הוא לעולם. ואף על פי כן לגבי ערב שביעית הוריתי להקל מפני שוודאי שטעם האיסור הוא מפני הרואים, ולאחר שנים רבות ספק אם הטעם קיים, וכיון שיש מקום לאמר שאין הנוטע אפילו בגדר שוגג כי אם בגדר תינוק שנשבה שהוא כאנוס. וכל שכן אם נצרף בוודאות או כספק שהוא נטע בגוש. ולגבי הנוטע בשביעית עצמה יש להקל רק אם נטע בגוש וכדאמרן.

הרב **דוד אביטן** / העורך

זמירה בשינוי בשביעית

יט טבת תשסח

א. גדר שינוי, האם הוא במעשה הזמירה או בתוצאת הזמירה

כבר כתבנו לא מכבר במקו"א (נדפס בתנו"ש גליון 71 עמ' לז ואילך), דהיכא דלא בעינן מלאכת מחשבת, כבשביעית (כמ"ש התוס'), גדר שינוי, אינו באופן המעשה אלא בתוצאת המעשה, והוכחנו כן מדברי התוס' בכמה דוכתיה, ושכ"כ האגלי טל וכו'. ע"ש. והובא שם (בתנו"ש עמ' כ"א) דברי הגר"י הלפרין שליט"א, ששינוי כל שהוא בתוצאה הוא שינוי, וכתבנו דלענ"ד נראה מלשון הגמ' בב"ב דלהלן שצריך שינוי גמור בתוצאה.

ועיקר הדברים מפורשים הדברים בחז"ל באר היטב, דתנן בשביעית פ"ד מ"ה: "אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה, רבי יהודה אומר כדרכה אסור אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ". ופסק הרמב"ם בסופ"א כרבי יהודה.

שינוי זה שמגביה עשרה או מוריד עשרה, אינו שינוי באופן מעשה הקציצה אלא בתוצאת הקציצה, כמבואר בגמ' בב"ב פ' ע"ב: "ובתולת השקמה ג' טפחים בעינן, ורמינהי אין קוצצין בתולת השקמה בשביעית מפני שהיא עבודה, ר' יהודה אומר כדרכו אסור, אלא מגביה י' טפחים וקוצץ, או גומם מעם הארץ, מעם הארץ הוא דקשי הא אידך מעלי לה. אמר אביי ג' טפחים מעלי לה, מעם הארץ ודאי קשי לה, מכאן ואילך לא מקשי קשי לה ולא עלווי מעלי לה, גבי שביעית עבדינן מידי דודאי קשי לה, גבי מקח וממכר עבדינן מידי דודאי מעלי לה".

מבואר בד' אביי, דהטעם שצריך להגביה י' או לגמום מעם הארץ הוא משום שקציצה זו קשה לבתלת השקמה, ולא תגרום לה להשבחה כדרך כל עץ שקציצתו משבחה ומצמחת אותו. וז"ל הרמב"ם בפיה"מ בשביעית: "ושקמה" אלגמיז", והוא מין תאנים, קוצצין את האילן בגובה ידוע, ויהיה בזה תיקון האילן כמו הזמירה לכרם. ר' יהודה אומר שאסור לקצוץ אותו במקום הידוע, ומותר לקצצה עם פני הארץ או למעלה מעשרה, לפי שדרכה להקצץ בתוך עשרה. והלכה כר' יהודה".

מבואר שקציצת בתולת שקמה במקום ידוע ומדויק הוא כדוגמת זמירת כרם, שהדרך לזמרו במקום ידוע לתיקון האילן, ושינוי מדרך הקציצה שאומר ר' יהודה, אינו שינוי בצורת מעשה הזמירה, אלא בשינוי מקום הזמירה, ששינוי זה משפיע על תוצאת הזמירה, ואינו מועיל לכרם אלא ודאי קשה לו.

ומוכה מזה בביורו, כי שינוי במעשה הזמירה, כגון זמירה ביד, במעצור או במסור וכדומה אינו נחשב שינוי כלל, כל שנעשה במקום שמועיל לכרם. גם מוכח מכאן שאם זומר במקום שקשה לכרם, אין כל צורך בזמירה במעצור וכדומה, ויכול לעשות מעשה הזמירה עם כלי כדרכו בכל השנים, דכיון שאינו זומר במקום הידוע והמועיל הוי שינוי גמור ואינו נקרא זמירה כלל.

עוד ראיה לזה, מדברי התוס' אמאי דאתמר בסנהדרין דף כ"ו ע"א: "רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסאי, פגע בהו ריש לקיש איטפיל בהדייהו, אמר איזיל איחזי הכי עבדי עובדא, וכו' חזייה להווא גברא דהוה כסח בכרמי, אמר להן כהן וזמר, אמר לו יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך, אמר להם. הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות". וכתבו התוס' שם: "לעקל בית הבד אני צריך, וקשה דמ"מ מה בכך מ"מ הוה משביח הכרם, דהכי אמרינן פרק כלל גדול הזומר וצריך לעצים חייב שתים משום קוצר ומשום נוטע, הכא נמי לחייב משום עבודת נוטע. וי"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה, דליכא לחייבו משום נוטע כדאמרינן גבי שבת, דשאני גבי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה והא מתעבדא מחשבתו, אבל גבי שביעית אין לאסור רק היכא דמשביח הקרקע, אבל הכא קשיא ליה, וכה"ג שרי, כדאיתא פרק המוכר את הספינה".

הרי דשביעית אינו כשבת כלל, דלא משגיחין בצורת המעשה כשבת, (דקימ"ל גבי שבת הזומר וצריך לעצים חייב שתים), והיכא דעביד באופן שקשה לכרם (כלומר בתוצאה) אינו נקרא זמירה כלל. והוכיחו כן מפרק הספינה, והוא הסוגיא הנזכרת לעיל, גבי בתולת שקמה.

והגם שבשבת ע"ג ע"ב כתבו התוס': "זומר וצריך לעצים חייב שתים, והא דאמר בפ' זה בורר תו חזיוה להווא גברא כו' יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך, אף על גב דהכא אמר חייב משום נוטע, התם מיירי בכה"ג שאין האילן מיתקן בכך אלא מתקלקל". ומשמע דשביעית שפיר הוי כשבת, וגם גבי שבת אי עביד באופן שקשה לכרם לא מיחייב משום נוטע. וא"כ קשה, אמאי

בסנהדרין כתבו לחלק בין שבת לשביעית. וכבר העירו בזה מהרש"ל ומהרש"א בסנהדרין, ונדחקו מאוד להגיה בתוס'. ע"ש.

ונראה שבודאי כן הוא האמת, דגם גבי שבת היכא שזומר ללא כונה לתיקון ובאופן שקשה לכרם, ודאי דאינו חייב משום נוטע, רק משום קוצר, ולא משום דעשאה בשינוי, אלא משום דאינו נוטע בזה כלל, ואדרבא מזיק לכרם. וכיון דשבת קל משביעית, דבשבת גם היכא שזומר באופן שאינו קשה לכרם כלל, רק זומר בשינוי בצורת המלאכה פטור, דבעינן מלאכת מחשבת, ובשביעית בכה"ג שזומר בשינוי בצורת המלאכה שפיר חייב, כיון שהועילו מעשיו, דלא בעינן מלאכת מחשבת, נמצא דגבי שבת עיקר החיוב הוא על מעשה מלאכת מחשבת, וכל שינוי ממלאכת מחשבת פטור. וזה כוונת התוס', דהכא בשביעית הא דלעקל בית הבד כו' דלא מחייב משום נוטע² הוא רק משום שקלקל בפועל, אבל בשבת לא צריך לזה וסגי נמי היכא דעביד בשינוי בצורת המלאכה גם שאינו קשה לכרם, דבשבת בעי' מלאכת מחשבת כדי שיתחייב. וכיון דגבי שביעית בודאי אינו כן, דלא מהני שינוי בצורת המלאכה, א"כ דילמא גם היכא שזומר באופן שקשה לכרם יהיה חייב, כיון שעשה מעשה מלאכה, הגם שאין תוצאה של מלאכה, ולזה הוכיחו מפרק הספינה דאינו כן, דבכה"ג גם בשביעית פטור.

ונבאר עוד, הנה משקה מים לצמחים הוי תולדה דזורע, כיון שההשקיה מצמיחה את הזרעים, כמבואר בריש מו"ק, ובכל זאת השקיה בשביעית אינה אסורה מן התורה, הגם שיש כאן תוצאה ותועלת של צימוח, מ"מ כיון שאינו זורע ממש כצורתו, אינו אסור מן התורה. משמע לכאורה, דבשביעית הקפידה היא על צורת המלאכה דוקא ולא על תוצאותיה. וא"כ היה מקום לומר שכשעשה מלאכה כצורתה חייב, גם אם לא אהנו מעשיו כלל. אבל הרי מבואר מסוגית פרק הספינה דהיכא שעושה צורת המלאכה ללא תועלת, כזומר באופן שקשה לכרם, אינו חייב. מוכח דלא רק צורת המלאכה בעינן, אלא גם שיהיה תכלית ותועלת מהמלאכה. [והגם שמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור לר"ש, הא כתבו התוס' בכמה דוכתיה והרא"ש בשבת ועו"ר, דזה נאמר רק בשבת, אבל

² ס"ל הכא דנוטע הוי דאורי' כזורע. וכ"ה ד' התוס' בר"ה ט' ע"ב ד"ה ומותר, לחד שינויא, דלא כר"ת שם. ע"ש.

בשאר איסורין מודה ר"ש דחייב. מ"מ כל זה רק כשאינו צריך לגופה, אבל היכא שמקלקל וזומר באופן שקשה לכרם, פטור]. ודוק.

ומבואר כן גם מגוף המעשה, שר"ל נסתפק אם באמת כוונתו לזמור או לעקל בית הבד, משום שבודאי זמר בכלי רגיל בלא שינוי, או ששינוי בכלי אינו נחשב כלל שינוי, ולכן הוקשה לו "כהן וזמר", ותלאו במחשבת ליבו ואמר "הלב יודע" כו', דעל פי צורת המעשה אי אפשר לדעת כלל אם הוי זמירה, רק על פי התוצאה, וזה לא היה אפשר לדעת על פי מה שרואים צורת המעשה, רק בהתבוננות וידיעת אופן זמירת הכרם וכו'. ולכן אמר הלב יודע כו'. ודוק.

וכך כותב הרב פלס (נתיב השמיטה פ"ד אות ג) בשם החזו"א, וז"ל: אמרו באחד הישובים שהתיר להם החזו"א לעשות גיזום בכדי שלא ישברו ענפים מרוב פרי ובתנאי שיעשה בשינוי, או בגיזום עד העין הראשונה במקום לגזום כרגיל עד עין השניה, ועי"ז יהיה יכול העץ פחות מהרגיל או ע"י גיזום עד עין שלישית שאז יהיה יותר יכול פירות מהרגיל אבל הוא פחות טוב לקיומו של העץ מגיזום בעין השניה כרגיל בגיזום, וכיון שגיזום זה בעין השלישית לחיזוק העץ הוא שינוי לרעה באופן הגיזום הרגיל לכן הוי שינוי בגיזום". ובהמשך כותב הרב פלס ששאל את החזו"א אם הורה כן, ששינוי מקום הגיזום הוי שינוי. והשיב החזו"א שאינו זוכר ששאלו, "אבל כיון שאומרים כך, הרי ודאי ששאלו". כלומר הוא עוד עדות שמסכים למעשה עם הוראה זו. וברור לענ"ד שמקורו של החזו"א דסגי בשינוי זה, הוא מסוגיית ב"ב וד' התוס' הנ"ל.

ב. שינוי באופן המעשה [כלאחר יד] האם נחשב שינוי

נבאר עוד הדברים, גבי שבת אשכחן דגם שינוי שנעשה רק בצורת מעשה המלאכה הוי שינוי, אבל צורת השינוי אינה מוגדרת ותלויה בטיב המלאכה, דמלאכה בשמאלו לא תמיד הוי שינוי, דתנן שבת צ"ב ע"א המוציא בין בימינו בין בשמאלו חייב. אמנם הכותב בשמאלו קימ"ל שבת ק"ג ע"א דפטור. וכתב בחי"ה הר"ן שם, שהטעם הוא משום דהוצאה בשמאל מילתא דשכיחא היא, אבל כתיבה מלאכה דקה היא ולא אורח ארעא למיכתב בשמאל. [וראה גם מ"ש בזה הגר"י שור בהג' ע"ס העתים הל' שבת עמ' 351 הער' ע"ג]. ומ"מ המוציא או התולש כלאחר ידו בפיו ובמרפקו וכדו' פטור, דהוי שינוי גמור. ואפי' שנעשתה מחשבתו, מ"מ כיון שלא עשאה כדרך הרגיל פטור.

וגבי התולש בידו דמבואר בתוספ' דחייב, משמע בין תולש פרי ובין ענף וכדו', אינו נחשב שינוי כלל. ועי' ברמב"ם בהל' שבת פ"ח ה"ג, דתולש (תולש הוא ביד. לח"מ שם) הוי תולדה דקוצר, וכל העוקר דבר מגידולו חייב משום קוצר. וכתב האגלי טל במלאכת קוצר הלכה א', דהתולש דבר שדרכו לקצור והקוצר דבר שדרכו לתלוש חייב. ע"ש. ומבואר בתוספ' שם דהתולש לתקן האילן שיעורו בכל שהוא. הרי דתלישה ביד אינה שינוי כלל. ולפי"ז נראה דמכל שכן חיתוך בכלי שונה מהכלי הרגיל, כמסור ומעצור וכדו', לא חשיב שינוי כלל גם גבי שבת.

מ"ז חזי דגם היכא דאתעבדא מחשבתו, והוציא ותלש וכו', כל שעשאו בשינוי, כגון כלאחר יד, פטור. ואשכחן כה"ג טובא, בשבת ע"ג ע"ב האי מאן דשדא פיסא לדיקלא ואתר תמרי, אר"א אין דרך תלישה בכך ופטור, אע"פ שקטף תמרים, מ"מ אין דרך לקטוף אלא ביד או בכלי, אבל בדרך זריקת אבן הוי שינוי ופטור. ובמנחות ע' ע"א אי גחין ואכיל במחובר בטלה דעתו אצל כ"א. וכן מבואר בתוספ' הנ"ל דהתולש בפיו פטור. וכן גבי הוצאה כלאחר יד בפיו כו', פטור. וזהו משום דבשבת לא משגיחין אלא בצורת מעשה המלאכה, וכל מלאכה שלא נעשתה כדרך עשייתה אינה מלאכת מחשבת ופטור.

אבל גדמת החולצת בפיה הוי חליצה, הגם שבודאי אינו דרך לחלוץ בפה, מ"מ כיון שמצינו שצריך מלאכת מחשבת בחליצה, שפיר הוי חליצה. ולכן גם הכותב גט בשמאלו הוי גט, אע"פ שלענין שבת פטור, וכבר הוכיח כן מזה האג"ט הנ"ל. ועי' גם ברב פעלים ח"א או"ח סי' כ', שהוקשה לו אמאי התולש בפיו בשבת פטור, מ"ש מגדמת החולצת הפיה דהוי חליצה. וכ' ליישב דפטור דכלאחר יד נאמר רק בשבת, כמ"ש מרן בב"י או"ח סי' ל"ב משם ספר התרומה, ולכן אם הפיל סכין ושחט שחיטתו כשרה, אע"פ שלגבי שבת הוי כלאחר יד ופטור, ולכן גם לגבי חליצה בפיו הוי חליצה. עש"ב.

עוד ראיה לזה ממה שכתב הרמב"ם בריש הל' כלאים, דהמחפה כלאים ברגלו חייב. הגם דהוי הוי שינוי בצורת הפעולה, ומסתבר דכה"ג גבי שבת פטור,

מ"מ אינו נחשב שינוי לכלאים, כיון שהועילו מעשיו, ולא בעינן מלאכת מחשבת.³

ולפי"ז ברור דגם גבי שביעית, היכא שזומר את הכרם עם מעצור וכדו', במקום המיוחד לזמירה, לא אהני מידי ולא חשיב שינוי כלל. וגם אם כן נדון אותו כזומר כלאחר יד, אינו שינוי, דמלאכה כלאחר יד הוא שינוי רק לגבי מלאכות שבת דבעי' בהו מלאכת מחשבת, ולא גרע מזורק סכין ושחט ומחולצת בשמאל.⁴

³ בראיה זו יש לעיין טובא, הן אמנם הגר"א מציין שמקורו של הרמב"ם במכות כ"א ע"ב המחפה בהדיה דאזיל. ע"ש. ובאמת כבר בפיה"מ כתב שם הרמב"ם דהמחפה ברגלו חייב. ע"ש. ובדרך אמונה על הרמב"ם שם בביאוהה"ל הקשה על החיי אדם המובא במ"ב סי' ש"מ, שכתב דהעושה מלאכות ברגלו בשבת פטור, דהא הכא חזינן דחייב, ותירץ דצ"ל דמיירי בשאר מלאכות אבל חיפוי דרך הוא לחפות ברגלו. ע"ש. ולכאורה י"ל דדוקא גבי כלאים הוא דחייב, דלא בעינן מלאכת מחשבת, אבל גבי שבת ויו"ט דבעי' מלאכת מחשבת פטור. ושו"ר כי כבר כתב כן הגר"א יפהן בספר דרך איתן עמ"ס חולין סי' מ"א, דגבי שבת פטור המחפה ברגלו, דשאני שבת דבעי' מלאכת מחשבת. ע"ב. אמנם הדרך אמונה שם דחה סברא זו, דהא בסוגיין פריך וללקי נמי משום זורע ביו"ט, [דממתני' ליכא ראייה, דמשום חורש בבהמה הוא. ד.א.], מוכח דהמחפה ברגלו ביו"ט לוקה משום זורע אלולי דאין חילוק מלאכות ביו"ט, ועל כרחך לומר דלא חשיב שינוי. אמנם לענ"ד הקלושה פשט דברי הגמ' לא משמע כלל דמיירי במחפה ברגלו בהדי דקאזיל וחורש, אלא במחפה בהדי דקאזיל עם שור וחמור וחורש, ואגב החרישה גם מחפה, ולא שעושה פעולה נוספת ברגלו בזמן זה, דאי עושה עוד פעולה ברגלו חוץ מהחרישה, א"כ זו מלאכה צדדית, ומדוע נקטה המשנה המחפה דתלי בפלוגתא (אי בעי' מעשה), הרי אם היה תולש בידו בהדי דקאזיל היה חייב לכו"ע משום תולש ביום טוב, וכן יכלה המשנה לומר דחייב ט' לאוין, דמחפה ברגלו ותולש בידו מהמחומר בהדיה דאזיל. ושו"ר כי סוגיא זו ממש איתא בירושלמי בכלאים רפ"ח, ולשון הגמ' שם: "אמר ר' יוחנן ולא מתני' היא יש חורש תלם וכו', והיאך אפשר כלאים על ידי חרישה, לאו במחפה". הרי להדיא דמ"ש "דמחפה בהדיה דאזיל" אין פירושו שמחפה ברגלו, אלא על ידי החרישה שחורש מחפה, כמפורש בירושלמי. וא"כ כה"ג גבי שבת ויו"ט שפיר פטור. וד' הגר"א בזה צ"ע. ומ"ש הרמב"ם בפיה"מ ובחיבורו דגם ברגלו חייב, נראה דכתב כן משום דגבי כלאים לא משגיחינן על צורת הפעולה כשבת, אלא על תוצאותיה, כמושנ"ת.

⁴ והנה בפסחים כד ע"ב, מבואר דאין לוקין אלא על אכילה כדרך האוכלים, ולכן אם אכל חלב חי פטור. וברור הוא דאין זה בגדר שינוי בצורת האכילה, אלא שינוי באיכות האכילה, אבל שינוי בצורת האכילה, כדוגמת אכילה כלאחר יד, לא הוי אכילה שלא כדרך. וז"ב [ומבואר כן מהסוגי' דר' אבהו אמר אין לוקין אלא כדרך אכילה, ואמרי כגון

מאי כגון חלב חי, ומדוע לא אמרו כגון שהכניס לפיו בשינוי או נגס בפיו, דגם זה אכילה שלא כדרך. ובודאי הטעם כנ"ל, דשינוי בצורת אכילה אינו שינוי לענין אכילת איסורין. ואפ"ל האוכל אכילה גסה צידד המל"מ בהל' יסו"ה פ"ה (אות לה) דחייב, דלא חשיב שלא כדרך אלא כשהמאכל אצמו אינו ראוי, אבל כשהשינוי אינו במאכל אלא באדם, אפשר דלא חשיב שינוי. ע"ש. אמנם כרכו בסיב וכדו', אינו שינוי בצורת האכילה אלא באיכותה]. וקשה לי דבמנחות ע' ע"א, אמרי' דלא משכחת אכילת תרומה במחובר, דאי גחין ואכיל בטלה דעתו אצל כל אדם, ואינו אכילה. ומשמע שהגם שאוכל מאכל ראוי, רק אוכלו בשינוי בצורת האכילה אינו אכילה. ואפשר שלאכילה בדרך כזו מן המחובר, יש השפעה גם על איכות האכילה ולא רק על צורתה. או אפשר שאכילה מן המצובר בצורה של גחין ואכיל, היא שינוי מופלג ביותר (כמעשה בהמה), ולכן אינו נקרא אכילה. וכדמשמע מלשון רש"י שם, שהאוכל בפיו מן המחובר לא נחשב לאכילה כלל. וצ"ע. שו"ר במרכבת המשנה פי"א הכ"ו שכתב שכוונת הגמ' שהכניסו לבית הבליעה במחובר וכו', דאם תלשו בפיו ואכלו ודאי הוי אכילה, רק דזהו אכילה בתלוש. ודחוק מאוד. [ומצינו כה"ג גבי נזקי שן, דד' רש"י בב"ק י"ט סוע"ב, דבהמה שאכלה מעל גבי השלחן, שאין דרכה בכך, משלמת חצי נזק. והרשב"א בח' שם העיר על זה וז"ל: כי מה שינוי הוא זה, אם אכלה מאכלין הראוים לה מע"ג השלחן, וכי השלחן עושה שינוי וכו'. וכן שם כ"א ע"א גבי מחזרת דמשלמת מה שנהנית ולא מה שהזיקה, כ' הרשב"א דמוכח בירושלמי ששינוי בצורת האכילה אינו נחשב שינוי כלל. ע"ש. גם שם כ' ע"א בקופצת, כ' רש"י שאין דרכה לאכול כך, והביא שם הרשב"א לשון הראב"ד, שכתב בחריפות לשון נגד פירוש זה. ע"ש. וגם הרא"ש שם דחה פ' זה. וד' רש"י בזה צריכה תלמוד. מ"מ ברור מד' הראשונים הנ"ל דאכילה בשינוי, אינה אלא כשנעשה שינוי באיכות האכילה, כגון בהמה שאכלה בשר וחיה שאכלה פת וכו', כדאמרי התם, אבל שינוי בצורת האכילה אינו שינוי כלל].

עוד יש להוכיח דשינוי אינו בצורת המעשה מה דאי' בסנהדרין נ"ה ע"א, דהבא על הבהמה בין כדרכה ובין שלא כדרכה והאישה המביאה את הבהמה עליה בין כדרכה בין שלא כדרכה חייב. דרש ר' נחמן בר חסדא באשה שני משכבות ובבהמה משכב אחד, מתקיף לה ר"פ אדרבא באשה דאורחא היא אמשכב מחייב כו'. ופירש רש"י דאשה אורחא בבעילה, אשלא כדרכה לא לחייב דאין הנאתה מרובה. ע"ש. ומ"מ לקושטא מילתא מודה ר' פפא דחייבת בין כדרכה ובין שלא כדרכה, משום דיפלי' ממשכבי אשה לחייב בין כדרכה ובין שלא כדרכה, רק על דרשת רנב"ח פריך. וכמבואר שם מד' התוס'. ולכאור' מה שכתב רש"י דשלא כדרכה לא לחייב משום דאין הנאתה מרובה, צ"ב למה לי הך סברא, תפ"ל דהוי שינוי. ע"כ דכל שנהנית, אפ"ל שהוא שלא כדרכה, כיון שההנאה אחת היא הוי ביאה, ורק משום דהוי שינוי בתוצאה, שאין הנאתה מרובה, לכן הדין היה לפטורה אלולי קרא. ודוק. וע"ע מ"ש בזה בקובץ שיעורים פסחים כ"ג ע"א. ע"ש. אמנם בראיות אלו מאכילה ואיסור, יש לדחות על פי מה שכתב באתון דאורי' כלל כ"א, דעיקר החיוב על אכילת איסור ועל בעילת איסור הוא על ההנאה ולא המעשה, ועל כן

ו**דיברתי** בזה עם אאמו"ר שליט"א, ואמר כי בשו"ת מהר"ח או"ז סי' ל"א מבואר כי לעיתים שינוי במעשה אינו שינוי גם לענין שבת, שכתב שאדם שמעמיד קדרה בתנור כלאחר ידו והבישול היה אותו איכות בישול, חייב משום מבשל, והמרקד קמח על גבי שלחן חייב משום מרקד. ע"ש. והגם שמצינו שמלאכות כלאחר יד פטור, התם גוף המלאכה נעשה כלאחר יד, כהוצאה וכתובה כלאחר יד, אבל אפיה גוף האפיה היא המלאכה, ומה שדחף הסיר לתנור כלאחר יד אינו שינוי במעשה המלאכה, אלא בהכנה למלאכה, וכן ריקוד קמח על גבי שלחן, בגוף מלאכת הריקוד אין כל שינוי. ואינו משום שסובר מהר"ח או"ז שצריך שינוי בתוצאה כלל, רק צריך שינוי בגוף מעשה המלאכה ובזמן מעשה המלאכה, ולא סגי בשינוי צדדי. וכמו אדם שיכניס חיטים לריחים כלאחר יד ויטחן כרגיל [או רחים של מים למ"ד], ודאי חייב, דהכנסת החיטים לריחים אינה מעשה מלאכת החטינה, וכל שמלאכת החטינה נעשית ללא שינוי לא חשיב מלאכה כלאחר יד. עכ"ד.⁵

[ועיי' בטור ושו"ע או"ח סי' תק"ו סעי' ב', דהגם שאין מרקדין את הקמח ביו"ט, אם רוצה לרקדו בשנית כדי שתהיה הפת נקיה יותר, צריך שינוי קצת, כגון לרקדו על גבי השלחן, אבל אי"צ שינוי גדול לרקד אחורי הנפה. נראה דלא פליגי אמהר"ח או"ז, (דגם הוא הזכיר שם הא דשונין ע"ג השלחן), ובודאי כונתם דהוי שינוי כל שהוא לדוגמא בעלמא. והרמב"ם שכתב שישנה או אחורי הנפה או ע"ג השלחן, כוונתו רק לומר שיעשה שינוי כל שהוא, וע"כ הוסיף "וכיוצא בשינוי זה", אבל בעלמא שפיר י"ל דס"ל דריקוד ע"ג השלחן לא חשיב שינוי].

אמנם ראיתי במשפט כהן סי' ס"ז, שכתב שאם יזמור זמורות הגפן באלכסון הוי שינוי, כיון שהדרך היא לזמור ישר, וחיליה ממ"ש בירושלמי פ"ד ה"ה, שהקוצץ קורות אם רגיל להדריג יחליק וכו'. ומפרש שהשינוי בזה הוא שאם רגיל לחתוך ישר יחתוך במדורג וכו'. ע"ש. ואמנם גם הגר"א שם מפרש שהכונה

קימ"ל מתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, דלא משגיחין כלל בצורת המעשה, דהאיסור אינו המעשה אלא ההנאה. ע"ש.

⁵ ואין כוונת מהר"ח או"ז דליכא מציאות שינוי בבישול, רק דהוא מציאות קשה, דהא בשבת מ' ע"ב גבי הפשרו זהו בישולו אמרי' איכא ביניהו בישול כלאחר יד. והפשרה כלאחר יד שפיר משכחת לה, אם מעשה ההפשרה בכלי בתוך כלי, או יאחז הכלי ברגלו ע"ג האש וכדו', דזה ודאי הוי שינוי בגוף מלאכת הבישול.

שיעשה שינוי בצורת הקציעה, שאם רגיל בסכין יעשה ביד, "כלומר על ידי שינוי". ע"ש. משמע שכל שימוש בכלי שונה הוא שינוי. ולענ"ד צ"ע מקורו של הגר"א בזה. גם לכאן דבריו סתראי נינהו, דבאו"ח סי' ל"ב סעי' ה', על מ"ש השו"ע "הכותב בשמאלו פסול אם אפשר למצוא אחרים", העיר הגר"א דזה ספק בספר התרומה, "דאפשר דשבת שאני דבעי מלאכת מחשבת", ע"ש. הרי דלא פשיטא ליה דחשיב שינוי, ולהלכה אינו אלא דלכתחילה אם יש אחרים יקח אחרים. וא"כ היכי פשיטא ליה הכא בדעת ר' יוסי דמהני שינוי גם בצורת המעשה בלבד. וצ"ע.

מ"ג הרי אלו הם דברי ר' יוסי, ואנן קימ"ל כר' עקיבא דקוצץ כדרכו, משום שאינו מלאכה דאורי', ובמלאכה דרבנן ס"ל לר' יוסי דבעי בשינוי כל שהוא, גם שהוא רק בצורת המעשה, אבל אין מזה ראייה כלל לזמירת גפן דאורי' דסגי בהכי. [ובזה יתיישבו קצת ד' הגר"א]. וכנראה המשפט כהן לשיטתו דס"ל דזמירה הנהוגה בזמנו אינה זמירה דאורי', ומהריל"ד והחזו"א לא ס"ל הכי. גם הרש"ס והפ"מ אינם מפרשים כהגר"א, אלא כותבים שישנה מקום הקציעה, ויקצוץ במקו"א משאר שנים. ע"ש. א"כ קשה לבנות על זה.

וטרחנו בזה טובא, לברר על המבינים בדבר גדר ודאי קשה לה, והגענו למצב שאמרו כי אם נקצר את הזמורות יותר מהרגיל ב 2-3 עינים, במקום לתת 3 טון פרי לדונם יתן כ-2 טון פרי לדונם. [העדפנו לקצר יותר ולא להאריך יותר, כי אם יקצרו יותר יחסוך מהם דילולים וטיפולים נוספים בשמיטה], והרי זה מצב של שמירה בסיסית סבירה בלי להזיק לכרם לשנים הבאות, וזה שינוי הניכר ביותר, שישפיע עד כדי שיתן שליש פרי פחות מהרגיל, והרי זה בגדר עבדינן מידי דודאי קשה לה.

ולכאורה יש ללמוד מדברי מרן החזו"א זללה"ה שאין צריך הפחתת שליש, וסגי בהפחתה של ששית, כדי שיחשב כודאי קשה לה, דמובא בשמו (נתיב השמיטה ה ב) ששיעור הפסד הוא כל שיהיה יכול בששית פחות משאר שנים, והביאו שם בהערות דהטעם הוא משום דעד שתות אדם מוחל, וד' הפ"ת ביו"ד סי' ל"א (כצ"ל) בשם הנחלת שבעה, דהפסד שתות הוא הפסד מרובה. ע"ש⁶.

⁶ ואברא דבשו"ת הר הכרמל יו"ד סי' ט"ו דחה דברי הנחלת שבעה, דלדבריו אדם שיש לו ה' בצים ונפסד א' הוא הפ"מ, ואדם שיש לו מאה בצים ונפסדו עשרה הוא הפסג מועט. וזה לא יתכן, ומה שאמרו חז"ל לגבי אונאה עד שתות, אינו משום הפסד, אלא

וחזינן לדעתיה דס"ל דלא סגי בהפסד כל שהוא, וצריך שיהיה הפסד הניכר, דעד שתות אדם מוחל וכו', ולכן הצריך יותר משיעור מחילה, שעז ניכר ההפסד.

אמנם ברור שכוונתו על הנזקק למלאכות דרבנן, [דמלאכות דאורי' ס"ל דלא הותרו לאוקומי כלל, וגם בהפסד מרובה אסור], לאוקומי פירא, עליו לשער האם יש כאן הפסד, לזה אומר דהשיעור הוא כל שיפחת ששית מיבול שאר שנים. אבל אחרי שהותר מחמת הפסד, הותר, ואפשר שמותר אף להעמידו על יבולו הרגיל, דאחרי שנדון כאוקומי, הוי היתר גמור, ולא צריך לצמצם. רק בנדו"ד שהוא זמירה דאורי' וצריך שינוי הניכר בתוצאה, מסתבר לענ"ד שיש לחשב כנ"ל.

משום מחילה ואי קפידה על שתות מקח וכו'. והוכיח דהכל לפי האדם ולפי ראות הדיין, ואין לדבר קצבה. ע"ש. והביאו בקצרה הפ"ת שם. ועי' גם בשדי חמד כללים מער' ה' סי' צ' ופאת השדה מער' ה' סי' ד'. ובאמת אינו קשה כו"כ, דגם בשתות למקח כך הוא, דאם עושה עסק בסכום גדול מאוד, עד שתות הוי מחילה אפי' שלעומת מקח בסכום קטן אינו כלום. רק כך היא המידה, להחשיב את ההפסד והמחילה לפי גודל העסק. אבל עיקר הראיה לשיעור הפסד מרובה ממקח וממכר צריכה רבא, כשדנים על הפסד מכיסו ומדבר שכבר ברשותו. ובשלמא כשדנים על יבול עתידי, שפיר י"ל שעד שתות אדם מוחל, כדוגמת אונאה במקח, אבל על הפסד רכושו מנ"ל דעד שתות אינו מחשיבו הפסד. ונראה דגם החזו"א לא אמר כן, אלא כל הפחתת יבול עתידי בשתות. וצ"ע. [ולכא' היה ראוי לדון כאן בשיעור המבזבז מממונו כמה עליו יבזבז כדי שלא לעבור על איסור דרבנן, אי הוי כדאורי' דיש לו לבזבז כל ממונו וכו'. והדברים ארוכים. אבל מכיון שלענין שביעית לא אסרו חז"ל כלל מלאכות במקום אוקומי אילנא ואוקומי פירא, ולא הצריכו שינוי כלל במלאכות דרבנן הנעשות לאוקומי אילנא, דמעיקרא כשאסרו, לא אסרו אלא אברויי אילנא ולא אוקומי, כמ"ש במקו"א, א"כ אינו עובר ולא צריך לבזבז כלל. רק הסוברים דגם מלאכות דרבנן הנעשות לאוקומי אילנא צריך שינוי וצמצום, לדדהו שפיר צ"ב בהנ"ל, כמה עליו לבזבז כדי לא לעבור אדרבנן, ומה שיעור ההיתר].

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
ראש כולל זרעים שע"י המכון
למצוות התלויות בארץ אלעד

החלפת אוכלי אדם ובהמה

א. גרסינן בירושלמי דשביעית (פ"ז ה"ב) החליף אוכלי אדם באוכלי בהמה כמה דתימר אוכלי אדם אין עושין מהן מלוגמא, ודכוותה אוכלי בהמה אין עושין מהן מלוגמא, והתנינן (בתוספתא פ"ה ה"ב) מוכרין אוכלי אדם ואוכלי בהמה ליקח בהן אוכלי אדם אבל לא אוכלי בהמה (כך גירסת הגר"א. וכן הוא בתוספתא) ליקח בהן אוכלי בהמה, וכ"ש אוכלי אדם ליקח בהן אוכלי בהמה, תיפתר בהדא (גירסת הגר"א) קניבתא דירקא מסקין ליה לאיגרא והיא יבשה מן גרמה.

וביאר הגר"א מה שאמרה הגמרא והתנינן מוכרין אוכלי אדם וכו', פי' דפריך אם כן האיך אמרת החליף אוכלי אדם באוכלי בהמה, ומשני תיפתר בהדא קניבתא דירקא כו', כיון שהיא היתה מתחילה אוכל אדם החליף עליה אוכלי אדם בשביעית ואח"כ יבשה ונעשה אוכל בהמה, אעפ"כ אסור לעשות ממנה מלוגמא לאדם אף שאם היה בעצמו שביעית היה מותר.

ב. וכן ביאר הרידב"ז על הירושלמי (דף יט.) אלא שהוא הסביר דמקשה האיך משכחת לה שיהא אוכלי בהמה בא מאוכלי אדם, הא לא חל החליפין כשהחליף אוכלי אדם על אוכלי בהמה. ותירוץ הירושלמי ביאר הרידב"ז, דבאמת לא מיירי כלל בהחליף, אלא דהקניבתא דירקא עצמה נעשית אוכל בהמה, ועל זה חידש הירושלמי דאסור לעשות מלוגמא מאוכל בהמה הבא מאוכל אדם, ע"ש. וכן הביא הדרך אמונה (פ"ה ס"ק פא) דיש אומרים שאוכל אדם שיבש ואין ראוי לאדם רק לבהמה אסור לעשות ממנו מלוגמא לאדם. והנה בציון ההלכה (אות קמד) ציין על זה לביאור הגר"א על הירושלמי (פ"ז ה"א). וזה תמוה, דהגר"א (בכתב יד א' וב') כתב שאם היתה של שביעית ונתייבשה ונהפכה למאכל בהמה מותר לעשות מהם מלוגמא, ורק כשהחליף שהמאכל הראשון עדיין עומד לאדם אסור לעשות מהחליפין מלוגמא אף לאחר שנתייבש, ע"ש. וצ"ב בציון ההלכה.

ג. ונראה דלא הוה ניחא ליה להרידב"ז במה שביאר הגאון קושית הירושלמי דהאיך מותר להחליף לכתחילה, דזה לא קשה מידי דאימא דמיירי דהחליף בדיעבד, וכדמשמע ברמב"ם שכתב (פ"ה הי"ב) דאם לקח בהן או החליף אוכלי אדם באוכלי בהמה הרי הן כאוכלי אדם שאין עושין מהן מלוגמה לאדם, ע"ש.

ד. וכן נראה שהבינו הפני משה והר"ש סירילאו, דמה שאמרו החליף אוכלי אדם באוכלי בהמה היינו דיעבד שהם פירשו מה שאמרה הגמרא בירושלמי והתנינן וכו' בניחותא פי' דכיון דאמרין בתוספתא דאסור להחליף אוכלי אדם באוכלי בהמה הילכך אם החליף נתפסין האוכלי בהמה בחומרת אוכלי אדם, ע"ש.

ואח"כ גרסי הפני משה והר"ש סירילאו והדא קניבתא דירק וכו', וכגירסת הספרים שבפנינו בירושלמי, והוא מימרא בפני עצמה, וביארו דקניבתא דירק היא פסולת הירק, אותן עלין דלא חזו כל כך היאך יעשה, לא ידרוס עליהן ברגלו דאוכלי בהמה נינהו אלא מעלה אותן לגג והן יבשין מעצמן, דלא חזו לאדם ולא לבהמה (לשון הר"ש סירילאו וכן ביאר הפני משה).

וכן צריך לומר לפי מה שהגיה הגר"א בדברי הר"ש (פ"ז מ"ב) והא תני בניחותא והדא קניבתא דירק וכו', הכל כמו גרסו הפני משה והר"ש סירילאו [ועי' בהמשך אות ו' בשיטת הר"ש] וכמו שביאר הפאת השולחן (סי' כד ס"ק נה) דברי רבו הגר"א בהגהה זו.

ו. וגם בספר ניר ביאר קושיית הגמרא בירושלמי דהיאך אמרת דמותר להחליף אוכלי אדם באוכלי בהמה, אלא דביאר תירוץ הגמרא בהדא קניבתא דירקא וכו' דהך דהחליפו אוכלי אדם באוכלי בהמה מיירי בהדא קניבתא דירקא דהיא סלקא לאיגרא ויבשה מן גרמא, שבהם מותר להחליפן כדי שלא יתעפשו ויתקלקלו, ע"ש. וכן הוא בר"ש, שכתב בביאור תירוץ הירושלמי כלומר אחר שיבשה דלא חזיא לאדם מותר ליקח בהן אוכלי בהמה, ע"ש. [אלא דהגר"א הגיה בדבריו מותר להאכילן לבהמה. והוא לפי ביאורו בירושלמי].

וכן הבין הבה"ל (פ"ה הי"ב, ד"ה מותר) בדברי הר"ש, והביא שם מה שהקשה הפאת השולחן על הר"ש, דמאי שנא זה מאוכלי בהמה דאין לוקחין מהם אוכלי בהמה וכו', ויישב הפאת השולחן דהר"ש היה גורס בתוספתא מוכרין אוכלי אדם ואוכלי בהמה ליקח בהן אוכל אדם אבל לא אוכלי בהמה, "אוכלי בהמה" ליקח בהן אוכלי בהמה וכ"ש אוכלי אדם ליקח בהן אוכלי בהמה. וכן

גרס המהר"א פולדא כמו שנראה בהמשך (אות ז), וכן הוא הגירסת הספרים שלנו בירושלמי.

והבה"ל כתב ליישב קושיית הפאת השולחן על פי מה שכתב הרמב"ם דאין מוכרין אוכלי בהמה ליקח בהם אוכלי בהמה "אחרת", משמע דליקח אוכלי אותה בהמה מותר דלא גרע מאוכלי אדם דמותר ליקח בהם אוכלי אדם, ע"ש.

[וע"ע בזה בברכת מרדכי (פ"ז ה"ב אות כד)].

ז. וגם המהר"א פולדא גורס בדברי התוספתא שהביא הירושלמי והתנין מוכרין אוכלי אדם ואוכלי בהמה ליקח בהן אוכל אדם אבל לא אוכלי בהמה, אוכלי בהמה ליקח בהן אוכלי בהמה וכ"ש אוכלי אדם ליקח בהן אוכלי בהמה. וכמו שהבאנו לעיל בשם הפאת השולחן. וביאר המהר"א פולדא דמקשה הגמרא סתירה מרישא לסיפא, דברישא אמרינן דאין מוכרין אוכלי אדם ליקח בהם אוכלי בהמה, ומשני בהדא קניבתא דירק וכו', לשון קניבת ירק, והוא מופסק מן הירק, מעלין לה לאיגרא והיא יבשה מעצמה ותו לא חזיא למאכל אדם ומותר ליקח ממנה אוכלי בהמה, ע"ש.

והעיר עליו הניר דאם כן מה הכל שכן אוכלי אדם ליקח בהם אוכלי בהמה שאמרה התוספתא בסוף דבריה, ע"ש. [וכן הקשה הבה"ל (פ"ה הי"ב, ד"ה מותר)]. והנראה ליישב דס"ל להר"א פולדא דאה"נ דאוכלי בהמה טריים עדיפי מאוכלי בהמה לאחר שנתקלקלו, ואי אוכלי בהמה מותר ליקח מהם אוכלי בהמה כ"ש אוכלי אדם אחר שנתקלקלו, ודו"ק.

ח. והנה במה שכתב הירושלמי דהחליף אוכלי אדם באוכלי בהמה אין עושין מהן מלוגמא, לכאורה ה"ה דאסור להאכיל לבהמה, היות שבא מקדושת מאכל אדם, וכן כתב הדרך אמונה (פ"ה הי"ב, ס"ק צד) דלכאורה ה"ה שאין מאכילין אותן לבהמה, וצ"ע. ע"ש. ובבאור ההלכה (פ"ז הי"ט, ד"ה יש) דן בזה דאם כן למה לא נקט הירושלמי דין זה שהוא ריבותר וכו', וכתב דנראה דבאמת מותר להאכילו לבהמה דאם לא כן מפסיד אותו לגמרי, ורק הקולות שניתוספו בו כגון מלוגמא בזה שייך לומר שמקבל החומרות הנחלף, שבזה אין הפסד שיכול לאוכלו כדרכו וכו'. ואכתי צ"ע. והוסיף שם בבה"ל לבאר יותר, דהא דאין מאכילין אוכל אדם לבהמה אינו אלא בעודו ראוי לאדם, אבל אם נתקלקל מאוכל אדם ואין ראוי אלא לבהמה מאכילין אותו לבהמה, דאל"ה יש הפסד

יותר, וכמש"כ החזו"א (סי' יג ס"ק טו), וא"כ כאן שהוא מאכל בהמה לא עדיף ממאכל אדם עצמו שנעשה אין ראוי לאדם שמאכילו לבהמה וכו', וסיים שם בבאור ההלכה דלעשות מלוגמא מאוכל אדם יתכן דאפילו יתקלקל ולא יהיה ראוי אלא לבהמה לא יוכלו לעשות מלוגמא ממאכל אדם, כיון דמקרא נפק בירושלמי ריש פ"ח, אמנם מרן החזו"א (שם) כתב דבכה"ג מותר לעשות ממנו גם כן מלוגמא לאדם, וצ"ע בזה, ע"ש. [גם הברכת מרדכי (פ"ז ה"ב, אות כד) כתב לחלק דמלוגמא אסור ולהאכיל לבהמה מותר, ע"ש].

והנה מה שהביא בבאור ההלכה מהחזו"א דהתיר לעשות מלוגמא מאוכל אדם שנתקלקל, הוא להדיא בדברי הגר"א על הירושלמי שחילק בין אוכל אדם שהוחלף לאוכל אדם ושוב נתקלקל האוכל אדם השני, דאסור לעשות ממנו מלוגמא, לאוכל אדם הראשון שנתקלקל שמותר לעשות ממנו מלוגמא. [אלא דנראה דאישתמיט לבעל הדרך אמונה דברי הגר"א אלו, כדמשמע בפ"ה (ס"ק פא) שהביא דיש אומרים שאוכל אדם שיבש ואין ראוי לאדם רק לבהמה אסור לעשות ממנו מלוגמא לאדם. ובציון ההלכה (אות קמד) ציין על זה לביאור הגר"א על הירושלמי (פ"ז ה"א). וזה אינו, כמו שכתבנו לעיל (אות ב)]. וממילא מה שדימה הבה"ל אוכל אדם שנתקלקל להחליף אוכל אדם באוכל בהמה, אינו מוכרח כלל, דשמא אוכל אדם שהוחלף באוכל בהמה חמיר טפי האוכל בהמה וכנ"ל בדברי הגר"א, ודו"ק.

מו"מ האם מותר לאדם לאכול מאכל בהמה הקדוש בקדו"ש

מכתב א

הרב **חיים אהרונוב הכהן** שליט"א
 כולל "זרעים" שע"י המכון
 למצוות התלויות בארץ - אלעד

ב' בכסלו תשס"ח

לכבוד הגאון הגדול, טובינא דחכימי, מרגניתא דלית בה טימי.

כמוהר"ר ר' **שבת** לוי שליט"א

מח"ס שבת לה' וש"ס חשובים ומועילים.

אחדשה"ט וכט"ס.

ברצוני להעיר עמש"כ כת"ר נר"ו בספרו הבהיר "שבת לה'". [פרק ה' סעיף כ"א] דמותר לאדם לאכול מאכל בהמה. ובהערה (38) כ' שכן פשוט מסברא. וביאר דבריו ביתר שאת בהערה 99. ואנא עבדא נלע"ד דהדבר צע"ג. דדין מפורש הוא לאיסור ברבותינו הראשונים והאחרונים. ואפרש שיחתי.

א. איתא בתו"כ פרשת בהר. "ואכלו אביוני עמך. ויתרם תאכל חית השדה". הראוי לאדם לאדם, הראוי לבהמה לבהמה, ובספר היראים. (במצוה קנ"ח) כ' פירות אדם לאדם פירות בהמה לבהמה פי' לא יאכיל פירות אדם לבהמה ולא פירות בהמה לאדם עכ"ל. ע"ש. וכ"כ הסמ"ג (מ"ע קמ"ח) פירות אדם לאדם פירות בהמה לבהמה.

ב. ומה שלמד כת"ר מדברי הרמב"ם (פ"ה ה"ג) שכי' אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד ומשמע דאם רוצה לאוכלו מותר. אע"פ שראוי הוא לבהמה. לא זכיתי להבין, דדיבר הרמב"ם בהווה, שאין דרך בני"א לאכול מעצמם תבשיל שנפסד, ולכן כ' שאינו מטפל לזה. [ומה שלא כתב לאסור לאכול תבשיל זה, נראה פשוט דלא נחית להאי, דלא הוי כדרך אינשי, וא"צ להשמיענו לאיסור]. ומ"מ דברי הרמב"ם אינם מוכרחים להתיר ודברי הראשונים דלעיל מפורשים לאיסור.

ג. ומה שלמד כת"ר מדברי התוספתא (שביעית פ"ו ה"א) והובא בירושלמי, דאין מחייבין אותו לאכול לא פת שעופשה וכו'. ולמד כת"ר דאין מחייבין הא אם רוצה רשאי. לענ"ד אי מהא נמי לא איריא, דהא כבר הוכיח הגאון חזו"א (פ"ב סק"ו) דהאי לי שנא לא דוקא, שהרי אין שום חובה לאכול פירות שביעית. [דגם

לסוברים דמצוה איכא מ"מ חיוב ודאי ליכא] ועל כרחך דלישנא ד"אין מחייבין" לאו דוקא, וליכא לאוכחי מידי מינה.

ומה שנקטה התוספתא גבי תרדין חיינ "אין שומעין לו". גם בזה על כרחינו דדיברו בהווה. כמו שכ' החזו"א (שם). וכוונתו פשוטה לפניה. דלאכול תבשיל שנפסד, אין אדם רוצה לאוכלו מעצמו, ולא שייך לומר "אין שומעין לו". ואם אוכל תבשיל זה אין זה אלא משום דמחייבין אותו ולכן נקטה התוספתא דאין מחייבין אותו אומנם בתרדין יתכן שירצה אדם לאוכלן חיים ולכן אמרו אין שומעין לו. זו לענ"ד כוונת החזו"א. ובזה מיושב מה שהק' ע"ז כת"ר בהערה 99. כיעוי"ש.

ד. ומה שכ' כת"ר דמהא דמותר לעשות מלוגמא לאדם ממאכל בהמה, ק"ו שמותר לו לאוכלה, דהא מעלה להו. לענ"ד, ק"ו פריכא הוא, דדוקא למלוגמא מותר להשתמש באוכל בהמה, שכן מאכל בהמה ראוי למלוגמא לאדם, וראוי נמי למאכל בהמה. וזו גם דרך שימוש, משא"כ אם אוכל מאכל בהמה הרי משתמש בפירות שלא כדרכם, ואינו מעלה להו כלל.

וגדר הפסד פירות שביעית לענ"ד, היינו להשתמש בפירות שביעית שלא למטרה שלשמה נועדו.

היוצא מן המחובר: אחר שמפורש בתורת כהנים וברבותינו הראשונים לאסור, ומדברי הרמב"ם והתוספתא אין שום הכרח להתיר, יש לאסור וכמו שפסקו גדולי האחרונים [שהזכיר כת"ר], החזו"א פי"ב סק"ו, והמשנת יוסף (פ"ח מ"ב קונטרס אכילת פירות שביעית אות א') ובדרך אמונה (פ"ה מהשמו"י ס"ק כ"ה) וספר "פירות שביעית" (פי"ג סי"ב. ע"ש). והנלע"ד כתבתי.

והריני מצפה בכל לב לתשובתו הרמתה

מוקירו ומעריכו כערכו הרם

חיים הכהן אהרונב

מכתב ב

הגאון רבי **שבתי לוי** שליט"א

ראש כולל ומח"ס שבת לה'

ה' כסלו תשס"ח

לכבוד

האברך כמדרשו

הרב **חיים הכהן אהרונוב** שליט"א

שלו"ב וכטו"ס

הנני להשיב עמש"כ כת"ר להעיר אודות דברינו בספרי הקטן שבת לה' (פ"ה סכ"א) דמותר לאדם לאכול מאכל בהמה ואין בזה הפסד פירות שביעית. ובהערות 37, 38, 99, ביארתי הדברים, ותוכן הדברים הוא דמה שעושים לאדם במאכל הבהמה אינו אלא עילוי ושבח למרות שאינו מיועד לו⁷, ולכן התירו לעשות מלוגמא ממאכל בהמה, אך דוקא מלוגמא לאדם, וכדתנן במשניות שביעית (פ"ח מ"א). והלא מלוגמא אינו מותר בכל הפירות, שהרי פירות שעומדים למאכל אדם אין עושים מהם מלוגמא, דכיון שאין זה יעודם הו"ל מפסיד פירות שביעית, וא"כ גם כשעומדים למאכל בהמה קשיא אמאי מותר ליתנם למלוגמא לאדם, והרי עדיף טפי שהבהמה תאכלם, שהרי ראויים ומיוחדים לה, ממה שיעשו ממנו מלוגמא לאדם, אלא ע"כ לומר דכל שהאדם יהנה ממנו הוי עילוי ושבח לפירות ממה שבהמה תאכלם. והוכחתי הדברים (בהערה 99) מדברי התוספתא והירושלמי, ובזה ביארנו דברי הרמב"ם שפסק דמאכל אדם לא נותנים לבהמה, וכלל לא הזכיר שגם מאכל בהמה לא נותנים לאדם, הרי דבאמת דבר זה מותר כדבארנו. ולא הבנתי מדוע כת"ר פשיטא ליה כ"כ שאדם מעוניין מעצמו לאכול תרדין חייך למרות שדרך לאוכלם ע"י בישול, ואין אדם מעוניין כלל לאכול מעצמו פת שעיפשה או קניבת ירק.

⁷ הספר הנזכר אינו ברשותי, מ"מ בענ"ד איני מבין מה שבח ועילוי יש באכילת מאכל בהמה, לא מבעיא להאבודרהם דהאוכל מאכל בהמה אינו מברך, אלא אף לד' מרן ב"י דמברך מפני שנהנה, מ"מ ודאי הוי בכלל הפסד, וכדאי' ביומא דהאוכל עלי קנים ביוה"כ פטור, וכן הכוסס שעורים חשיב מזיק ופטור מחומש. א"כ נראה דודאי לאכול אוכלי בהמה הקדושים בקדו"ש הוא בכלל הפסד פירות שביעית. לא כן למלוגמא הוי שפיר עילוי וכדרך. ולצערי איני מופנה כעת להרחיב עוד בזה. בכבוד רב. **העורך**.

ומש"כ שמאכל בהמה דרך שימושו הוא לעשות ממנו מלוגמא, לא ידעתי היכן מצא דרך זה, והרי כל חידוש המשנה הוא בכה"ג שאינו מיועד לאדם ודרכה של בהמה לאכול, ובכ"ז מלוגמא לאדם מותר, שאם זה אכן עומד גם לה וגם לאדם פשיטא שמותר ליתנו למלוגמא ואין צריך לפני ולפנים. ויתרה מזו דבר המיועד לאדם ולבהמה, פשיטא שמותר ליתנו לבהמה, למרות שגם אדם אוכל ממנו, שהרי אין בזה הפסד, שהרי לזה מיועד. ולכן גרעיני חמניות שמיועדות גם למאכל אדם וגם למאכל עופות כגון תוכי וכיו"ב, פשיטא דמותרים. וע"כ דהכא מיירי דאינו מיועד למלוגמא, ובכ"ז התירו מפני שהאדם משתמש ובאדם יש עליו כלפי הבהמה. ודו"ק.

והנה בתו"כ (פ' בהר פ"א) דרשו הפסוק ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה, דרבי יהודה דורש דעניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים, ור' יוסי דורש דעניים ועשירים אוכלים, והפסוק ואכלו אביוני עמך בא לומר פירות אדם לאדם פירות בהמה לבהמה. ופירש היראים וז"ל, פירוש לא יאכיל אדם פירות אדם לבהמה ולא פירות בהמה לאדם. עכ"ל. וכ"כ בסמ"ג (עשין קמא). ומבואר דפירות בהמה אסור ליתן לאדם, וע"כ משום הפסד פירות שביעית.

אולם עיין בראשונים מפרשי התו"כ ותמצא דכתבו פירושים אחרים דלא כיראים, וז"ל רבינו שמשון, הראוי לאדם לאדם, דאין נותנים אוכלי אדם לבהמה בשביעית שזהו הפסד, ובתוספתא פ"ה דשביעית הלכה הבהמה תחת התאנה ואכלה מאליה אין מחייבין אותו להחזירה וכו'. עכ"ל. הרי שפירש באיסור רק באוכלי אדם לבהמה ולא הזכיר גם באופן הפוך. וא"א לומר דכתב ביאור הרישא וה"ה גם הסיפא וממילא פשוט שגם אוכלי בהמה אסורים הם לאדם, דזה אינו, שהרי יותר היה ראוי לבאר דין הסיפא ואנו נלמד כ"ש לדין הרישא, דאם אוכלי הבהמה אסורים לאדם כיון שאזלינן לפי הייעוד שלו, א"כ כ"ש אוכלי בהמה שאין נותנים לאדם, א"ו דאין הדין כן. וכן מצאנו גם לראב"ד (שם) שפירש בזה"ל הראוי לאדם לאדם לבהמה לבהמה, פירוש אכל מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה מפני שהוא כמפסיד. עכ"ל. הרי שפירש פירוש חדש דמאכל אדם היינו מה שהאדם התחיל לאכול ממנו ולכן אל תתן ממנו לבהמה אף שראוי גם לבהמה. ולכן סיים דהוי "כמפסיד" פירות שביעית ולא מפסיד ממש, דבאמת ראויים הם גם לבהמה. וגם הראב"ד לא פירש את המשך הדרשה בראוי לבהמה שאין נותנים לאדם, והלא דבר הוא. א"ו דס"ל כרמב"ם שאין איסור בזה כלל, ולשיטה זו צ"ל דאסור ליתן פירות המיוחדים למאכל

אדם, לבהמה, אלא פירות האדם יש לתת לאדם, וא"כ מה נותן לבהמה, ע"ז המשיך הדרשן ודרש ופירות הבהמה לבהמה. דהיינו שהבהמה תאכל רק ממה שמיוחד לה, אבל כלל לא דרשו דאסור ליתן ממאכלה לאדם.

ולפ"ז ניתן לומר שיש בזה מחלוקת ראשונים, ודעת היראים כדעת יחידאה נגד רוב הראשונים ועל צבאם הרמב"ם ומסייע לו דברי התוסתפא והירושלמי כפי שביארנו (בהערה 99) ולכן הכי נקטינן. גם ביראים יש עוד לפלפל, וכאן עמד הקנה.

בברכה"ת לעמלי התורה

הצב"י שבתאי לוי

מכתב ג

הרב **חיים אהרונב הכהן** שליט"א
כולל "זרעים" שע"י המכון
למצוות התלויות בארץ - אלעד

ר"ח טבת התשס"ח

לכבוד הגאון הגדול כמוהר"ר **שבתאי לוי** שליט"א
מח"ס שבת לה' וש"ס חשובים ומועילים
שלום רב וכט"ס.

מכתבו היקר קיבלתי במועדו, ובו דן ומבסס היתרו בדבר אכילת מאכל בהמה לאדם, ודבריו קילורין לעינים. ושמחתי על דבריו כמוצא שלל רב יה"ר שיפוצו מעינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה. והנה, כבר לפני כחודש רציתי לכתוב לכת"ר כמה הערות כדרכה של תורה אך טרדות שהזמן גרמן מנעו זאת ממני, והתעכבתי עד כען ועם כת"ר הסליחה. ואחר העיון הראוי בדברי קדשו זה הנלע"ד:

א. מש"כ כת"ר, דשאר מפרשי התו"כ כתבו פירושים אחרים דלא כהיראים וציין להר"ש והראב"ד. דבריו צע"ג, דאינהו לא כתבו ההיפך מדבריו, רק השמיטו את המשך הדרשה שהראוי לבהמה לבהמה ואין זה אומר שחולקים עליו.

תדע, דהחזו"א בספרו כ' במפורש דאסור לאדם לאכול את הראוי למאכל בהמה, ועכ"ז בסדר בשביעית (י"א ח') כ' הראוי למאכל אדם אסור ליתן לבהמה ועוף. עכ"ל. והשמיט את הדין שהראוי לבהמה אסור לאדם לאוכלו, והאם יעלה על הדעת שהחזו"א מתיר לאכול מאכל בהמה מזה שהשמיט דין זה. א"ו דאמר את הדין המצוי שאסור להאכיל מאכל אדם לבהמה. ואידן זיל גמור. וממילא לענ"ד אין שום ראייה מהר"ש והרמב"ם.

ב. מש"כ בדעת הראב"ד. הנה בפ"י הראב"ד (מהדורת עוז והדר) הגירסא "אבל (בבי"ת) מאכל אדם אסור להאכילו לבהמה". וממילא דבריו כדעת שאר המפרשים. וכנ"ל. [ואף אם כתוב "אכל", על כרחינו להגיה בדבריו ולגרוס "אבל", שכן לא היה צריך לומר אכל מאכל "אדם", אלא אם אכל מאכל וכו', וא"צ להדגיש מאכל אדם. ודו"ק]. ובפרט שבסברא קשה מאוד להבין דין זה כמו שביארו כת"ר, שאם התחיל לאכול אסור ליתנו לבהמה, דמאי איכא בהאי. ומה הפסד הוא, ומדוע זה דוקא אם התחיל לאכול, ופשוט דצריך לגרוס כנ"ל. [וכך שמעתי מכמה ת"ח שליט"א].

ג. ובדעת הרמב"ם (פ"ה ה"ג) שכ' "אינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד" וכו', אפשר לפרש דכוונתו שאין לאכול. ואכילת דבר הנפסד קרי ליה נטפל. וכ"כ במפורש בדרך אמונה (שם) וז"ל. אוכל שנפסד ממאכל אדם מותר להאכילו לבהמה ואין אדם רשאי לאוכלו דהוי כמפסיד אוכלי בהמה ואכילת דבר הנפסד מקרי טיפול. עכ"ל. [ומקורו מהחזו"א כיעו"ש]. ובפרט שהרמב"ם כ' דאסור להאכיל מאכל אדם לבהמה, ניתן ללמוד מדבריו להיפך. כמו שכתב אלי הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א דזה כ"ש.

וכיון דמדברי הרמב"ם אין הכרח לאסור ואין שום ראייה מדברי שאר המפרשים היפך היראים, ודעת היראים והסמ"ג מפורשת לאיסור, ולא מצינו לשום אחד מהראשונים שפסק להדיא להתיר, איני מוצא שום טעם להתיר.

וגם דברי התוספתא "אין מחייבין" כבר ביאר לנכון החזו"א ועוד, כדלעיל. ועכ"פ הוכחה ודאי שאין מדברי התוספתא. ושמעתי מהגאון ר' אליהו בנימין מאדאר שליט"א, שביאר לישנא דהתוספתא, דתבשיל שנפסד היה עולה על דעת האדם שכיון שהיה ראוי למאכל אדם אף שנפסד מ"מ איכא חיובא לאוכלו. משא"כ בתרדין חיי, מדוע יחשוב האדם שחייב לאוכלם דוקא חייין ולא מבושלים. ולכן נקטה התוספתא, לשון "אין מחייבין" גבי תבשיל שנפסד. ושמא

זוהי כוונת החזו"א במש"כ על תוספתא זו "דיברו חכמים בהווה". ודוק והנלע"ד כתבתי.

בכבוד רב ובהערכה מרובה

חיים הכהן אהרונוב

מכתב ד

הרה"ג ר' **שבת** לוי שליט"א

ראש כולל ומח"ס שבת לה'

ז' טבת תשס"ח

לכבוד הרב **חיים כהן אהרונוב** שליט"א

אחדהו"ש וכטו"ס

קיבלתי איגרתו השנית ושם ממשיך לדבוק בגירסתו הראשונה דכל המפרשים סברו כדעת היראים דמאכל אדם אסור ליתנו לבהמה וכן בהיפך מאכל בהמה אסור ליתנו לאדם, מפני שנחשב כמפסיד פירות שביעית.

א. כת"ר צריך לידע שיש הבדל בין ספרי אחרונים לספרי דברי הראשונים, כל דברי הראשונים הם בדקדוק רב ומהם יש לדייק ולהורות ובהם עומדים להקשות מרישא לסיפא ומיתורים, משא"כ בספרי האחרונים י"ל דלא דק או שאין זה עיניינו וכיו"ב תירוצים, אך בספרי הראשונים חלילה לומר כן, וע"ז אמרו אם ראשונים כמלאכים... והנה ביארנו שהר"ש והראב"ד לא הזכירו כלל דברי היראים דאסור ליתן מאכל בהמה לאדם, ואם איתא היו צריכים להזכיר זאת ולומר כ"ש דאסור ליתן מאכל אדם לבהמה, ומדוע רק הזכירו איסור נתינת מאכל אדם לבהמה ושתקו מהסיפא, והלא דבר הוא, א"ו כדאמרן ואין כזה איסור, ובזה מיושב דין מלוגמא שהזכרתי שיש משם ראיה להיתר וכת"ר התעלם מזה כלל.

ב. הראב"ד ודאי פירש אחרת, שהרי ז"ל: הראוי לאדם לאדם לבהמה לבהמה, "פירוש" אכל מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה מפני שהוא כמפסיד. עכ"ל. והואיל ופתח במילת "פירוש" ע"כ בא לבאר מאמר הראוי לאדם. וכשכתוב "פירוש", הדבר מורה שיש פירוש אחר ואין הוא הנכון אלא זה שאבאר הוא הנכון, כידוע. וא"כ אם נאמר שבא לפרש פירוש חדש מובן מהו הלשון

"פירוש", וגם מובן מדוע חזר על פירוש המאמר עצמו, הרי דלא בא לבאר המאמר אלא בא להוסיף דין על הדין הראשון, והיכן פירוש הדין הראשון, דלשון אבל מורה על המשך מסעיף קודם, והיכן הוא והיכן פירושו. לכן ברור לכל מעיין שא"א לגרוס "אבל" אלא "אכל", והפירוש בזה יהיה כפי שביארנו במכתב הקודם, ולא אכפיל הדברים.

ג. מש"כ כת"ר בדעת הרמב"ם שאינו מטפל לאכול, הכוונה שאין לאכול, וכת"ר רצה לרתום את הרמב"ם מ"מ ראה אין כרצונו שאוסר אכילת מאכל הבהמה. והסתייע מספר דרך אמונה. גם זה צע"ג, מדוע כת"ר מעלים עיניו מדברי הקדמונים שביארו דברי הרמב"ם שפיר כפי המשתמע, ולא לבאר דברים שאין להם אחיזה בלשון כלל, שהרי הכסף משנה בפ"ה הל"ג והרדב"ז שם, כיוונו דברי הרמב"ם שמקורם הוא דברי הירושלמי דאין מחייבין אותו לאכול פת שעיפשה, עי"ש. וא"כ אינו מטפל פירושו כמשמעו, שאינו צריך לטפל בהם ולאכול אותם כדי שלא ילכו לאיבוד אלא מניחים. אבל אם רצה ודאי שמותר לו. ולכן א"א לומר שקיימת אפשרות אחרת וא"כ לא נמצא מי שמתיר ישתקע הדבר.

ומעתה כיון שלשון התוספתא והירושלמי מבוארים שמותר לאכול וכפי שביארתי בהערה 99, והראשונים העלימו דין זה שאסור להאכיל בנ"א בפירות העומדים למאכל בהמה, ורק הזכירו בהיפך, הרי זה מורה לנו היתר ברור.

ד. בסוף האיגרת הראשונה כתבתי שיש עוד לפלפל בדברי היראים, והואיל ונשתייר מקצת מקום אסיים בזה, דאפש"ל דאף היראים לא סבר לאסור לתת לאדם מאכל הבהמה מטעם הפסד פירות שביעית, [שהרי היראים לא רמז לזה כלל], אלא כוונתו לומר דדרשת התו"כ היא ליתן לכל אחד את המגיע לו כדי שלא יחסר לשני וזהו שהתורה התכוונה לבהמתך ולחיה אשר בארצך. ועפ"י דרשת התו"כ כל זה לאחר הביעור אבל קודם הביעור אין ע"ז דרשה כלל. ודרשת ר' יוסי באה לאפוקי דרשת רבי יהודה שאחר הביעור אוכלים עניים ולא עשירים.

בברכה"ת לעמלי תורה

הצב"י שבתאי לוי

מדור חקלאות בשמיטה לאור ההלכה

שמן 'אלזודף' בשמיטה

כא טבת תשסח

לכבוד

הרבנים הגאונים שליט"א

דייני אוצר בית הדין שע"י המכון למצוות התלויות בארץ

שלום רב

הנדון: נחיצות אלזודף בזני ענבים שונים

שוחחנו עם כמה מומחים וכורמים יר"ש, ומדבריהם עולה כי בזנים מוקדמים כמו: S.B.S, תומפסון, 108, קרימסון [לגבי קרימסון יש דעות שונות]. האלזודף נחוץ ביותר לא למטרת הקדמה, אלא למטרת אחידות. לעומת זאת בזנים כמו: סופריור, רד-גלוב, זני. אינו נחוץ.

נחיצות האחידות בזנים הנ"ל, היא כדי שהריסוסים הבאים לאחר מכן הנדרשים לגודל פרי סביר [ג'ברלין], יוכלו להתקבל במועד. אם לא יהיה אחידות, לא יוכלו לרסס בג'ברלין וכדו', הנחוץ לקבלת גודל פרי סביר. וזאת משום שריסוס ג'ברלין אם יעשה קודם לזמן הראוי יצרוב ויהרוס את הפריחה. לכן יש לאחד את הפריחה, ורק כך אפשר לרסס בהמשך בג'ברלין.

יש סיבות נוספות לנחיצות אלזודף, לאחידות פריצת הזמורות, כדי שלא יפרצו יותר חזק בקצוות. מה שישפיע על צורת הכרם בשנים הבאות. נושא זה עדיין בבירור.

יש לציין כי מועד נתינת האלזודף הוא בימים אלו, שהכרם כבר בשלכת, ולפני התחלת פריחה. אם יאוחר המועד לא יהיה תועלת מהאלזודף.

בברכה

תשובות דייני בית הדין שע"י המכון למצוות התלויות בארץ הע"י

הגאון רבי שלמה בן שמעון שליט"א

חבר בית הדין העליון

למטרת אחידות נראה לי שזה חשיב כאוקומי ויש להתיר, אבל כדי שלא יפרצו יותר חזק אין נראה להתיר.

שלמה בן שמעון

הגאון רבי **מרדכי אייכלר** שליט"א
דומ"ץ ועד הכשרות מחזיקי הדת בא"י

כבוד הרה"ג **מוהרש"ז רווח** שליט"א
החיים והשלום וכו'

שאלה: בדין ריסוס העצים בשביעית, ומטרת הריסוס היא בכדי שיגדלו כל הפירות בשוה, ולולי הריסוס ישנם עצים הבאים לגמר הפירות יותר מאוחר. השאלה האם מותר לעשות זאת בשמיטה או לא.

תשובה: הנה מצינו כיוצא בזה במשנה שביעית פ"ב משנה ה' דאין סכין את הפגים, ומבואר שם בפירוש המשנה לרמב"ם ובפי' ר"ש ורע"ב שמטרת הסיכה של הפירות הי' בכדי למהר בישולן, א"כ הרי מצינו כעין ריסוס זה שהוא למהר בישול הפירות, שכמו כן הי' כבר בזמן המשנה. ועלינו ללמוד משנה זו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

והכי איתא במשנה, סכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה, פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית לא סכין ולא מנקבין אותם, ר' יהודה אומר מקום שנהגו לסוך אינן סכין מפני שהיא עבודה, מקום שנהגו שלא לסוך סכין, ר' שמעון מתיר באילן בפני שהוא רשאי בעבודת באילן.

והנה הר"ש מפרש מתני' דהנה שנינו ברישא דמותר לסוך את הפגין של שישית עד שביעית, ובשביעית אסור, ואם כן מה ששנינו עוד פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית אין סכין, הכוונה שאסור לסוכן בשישית. וז"ל הר"ש - ולא סכין - בשביעית, ומיהו לא משמע כן דמרישא שמעת מינה עד ראש השנה אין בשביעית לא, ויש לפרש דאיירי בפגין שאין דרכן להתבשל עד תשרי, ולכך קתני פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ואפילו בשישית קאמר דלא סכין ולא מנקבין, מאחר דאין נגמר בישולן עד שתכנס שביעית - ואפילו שנהגו שלא לסוך. ור' יהודה מיקל ושרי, מיהו במקום שנהגו שלא לסוך בשאר שנים, דלאו עבודה היא. עכ"ל. ומביא עוד הר"ש תוספתא, תניא בתוספתא, פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ר' יהודה אומר מקום שנהגו לסוך אין סכין מפני שהיא עבודה, מקום שנהגו שלא לסוך סכין, ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית הכל שוין שאין סכין ואין מנקבין אותם. פירוש הכל שוין, ר' יהודה ות"ק, אבל ר"ש פליג כדפרשין במתני'. עכ"ל.

הרי להר"ש סיכום המשנה, א. פגי ערב שביעית הנגמרים בשישית, מותר לסוכן עד ראש השנה. ב. ופגי ערב שביעית הנגמרים בשביעית, לת"ק אסור לסוכן אף בשישית, ור' יהודא מיקל בזה, שבמקום שנהגו בשאר שנים שלא לסוך אין זה עבודה. ג. בפגי שביעית היוצאים למוצאי שביעית, אף ר' יהודא מודה שאסור לסוכן במוצאי שביעית, ורק ר"ש חולק ומתיר.

והנה הרמב"ם פ"ג מהל' שמיטה ויובל הל' ט', כתב וסכין את הפגין ומנקבין אותן, כל עבודות אלו מותרות בערב שביעית עד ראש השנה של שביעית, ואפילו בזמן המקדש. ובהל' י': פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית, לא סכין ולא מנקבין.

והרי דהרמב"ם ס"ל בביאור המשנה כפשטה, דמחלוקת ר' יהודא ות"ק היינו בפגי שביעית עצמה, ופסק כת"ק שאסור לסוכן בשביעית, וכן פי' מפרשי הרמב"ם. יעו"ש. אכן קשה דא"כ מה דעת ר' יהודא דפליג את"ק, דאם ס"ל להקל בפגי שביעית במקום שנהגו שלא לסוכן, דאי"ז עבודה ולכן מותר לסוכן בשביעית, א"כ האיך מחמיר בזה במוצאי שביעית, כדאיתא בתוספתא הובאה בר"ש, שאף ר' יהודה מודה שאסור לסוך את פגי שביעית שיצאו למוצאי שביעית, ואיך יתכן לומר שיהי' מוצאי שביעית יותר חמור משביעית עצמה. וכן הק' בחזו"א ובקה"י שביעית סי' ט'.

ובקה"י שם כ' דהחזו"א נשאר בזה בצ"ע, ושם כ' לתרץ בדרך אפשר, דמצינו בשביעית לאסור עבודת האילן ועבודת קרקע, וישנו עוד איסור עבודת הפירות, וכ' שם להוכיח מהראשונים דהפירות שגדלו בשביעית קדושים בקדושת שביעית, לאחר שביעית זה אינו מדין תוספת שביעית, אלא היות שגדלו בשביעית לכן קדשו לעולם, ועפ"ז כ' לתרץ דגם האיסור לעבוד בפירות לאחר שביעית היינו מצד דין זה שמשביח את הפרי. וכ' שם: וי"ל דאין הסיכה מועלת כלל להשביח את ענין הצמיחה, שאינו מוסיף שום גידול וצמיחה אחר הסיכה יותר מקודם לכן, אלא שסיכה זו משבחת ומטעמת את הפרי שיהי' לו טעם טוב, וכל כה"ג לכאורה אינו עבודת קרקע ולא עבודת אילן, שאינו משביח בהקרקע ובהאילן ע"י פעולה זו, רק תיקון בפרי קעביד [ואמנם הר"ש מפרש שהסיכה מועלת שימהרו להתבשל, אבל בדעת הרמב"ם י"ל כמש"כ דאין הנסיכה מוספת צמחה רק שבח פרי קעביד], ולפ"ז עיקר איסור הסיכה הוא רק מדין עבודה בפירות ולא מדין עבודת קרקע. ע"ש. אמנם דבריו דחוקים, דהרי גם הרמב"ם כ' בפיה"מ דהסיכה ממהרת את בישול הפירות, וכן פי' כל המפרשים.

עוד הקשו על מה שפסק הרמב"ם לאסור סיכת פגי שביעית שיצאו למוצאי שביעית. מהו המקור לאיסור זה, דהנה נחלקו ר' ישמעאל ור' עקיבא בגמ' ר"ה ט' ע"א, דר"ע דריש הפסוק בחריש ובקציר תשבות, ר"ע אומר אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו', אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית, ור' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר וכו'. ובגמ' מו"ק ג' ע"ב יליף דין תוספת שביעית אליבא דר"י מהלכתא גמירי לה, ודוקא בזמן שביהמ"ק קיים. והרי דלר' ישמעאל ליכא דין תוספת שביעית לאחר שביעית, והרמב"ם בריש פרק ג' מהל' שמיטה ויובל פסק כר' ישמעאל, וא"כ קשה האיך פסק לאסור סיכה של פגי שביעית שיצאו למוצאי שביעית, הלא לר"י לית לן דין תוספת שביעית לאחר שביעית.

ויעויין במעדני ארץ סימן ו' אות י"א ד"ה עוד, דהק' כן, וכו' לתרץ, וע"כ צ"ל דסובר הרמב"ם דבפירות שביעית עצמן כיון דקדושה שבהן לא פקעה גם במוצאי שביעית, ידעינן כן מסברא דאין לעבוד שום עבודה בגופן. עכ"ל. ע"ש. אמנם הדברים דחוקים, מנ"ל להרמב"ם דין זה מסברא דאסור לעשות מלאכה בפירות שביעית.

עוד הקשו על ד' הרמב"ם ממה שפסק בהלכות יו"ט בפ"ח הל' י' - לגבי חול המועד - אין מתליעין את האילנות וכו', אבל סכין את האילנות ואת הפירות שבהן בשמן. ותמה שם הלח"מ, תימה דבפרק ר' ישמעאל [ע"ז ג, ב] אמרו סכין שמן לגיזום בין במועד בין בשביעית, ורמינהו סכין את הפגין ומנקבין ומפטמין אותן עד ראש השנה, ר"ה אין בשביעית לא, מי דמי הכא אוקומי אילנא ושרי התם פטומי פירא ואסור. עד כאן. הרי מבואר שם דבשביעית סכין את הגיזום, אבל לא את הפגים, שהם הפירות, משום דבגיזום הוה דבר האבד דמוקים אילנא, אבל בפירות לא, ואם כן כיון דבשביעית אין סכין את הפירות כ"ש במועד, דהא אמרו שם מתליעין ומזהמין בשביעית ואין מתליעין ומזהמין במועד, ופירשו שם בגמ' הטעם דבשביעית לא אסר רחמנא אלא מלאכה, אבל במועד אסר אפילו טרחא, א"כ פשוט שם בסוגיא דקיל שביעית ממועד, וכיון דבשביעית אמרינן אין סכין את הפירות כ"ש במועד, וא"כ איך כתב כאן רבינו דסכין את הפירות.

ואנהרינהו לעינין דברי המשנה ראשונה שם בפ"ב מ"ה וז"ל: שביעית לא סכין, למאי דיליף תוספת שביעית ברפ"ק מבחריש ובקציר תשבות, ניחא דמהתם ילפי' נמי תוספת במוצאי שביעית, כדאמרינן קציר שחרישו אסור,

ומיהו אפי' לר' ישמעאל דלא דרוש קרא להכי, וס"ל תוספת הלכה היא, ומשמע דלא נאמרה ההלכה אלא בערב שביעית ולא במוצאי שביעית, דלא מצינו בשום מקום למיתני איסור במוצאי שביעית, וכ"כ הרמב"ם רפ"ד דההלכה היא בשישית סמוך לשביעית שלושים יום אסור, שהוא מתקנה לשביעית. ע"כ. מ"מ היינו דוקא בעבודת קרקע, אבל בפירות שביעית עצמן כי היכי דאסור בשביעית עצמה לעשות בהן מלאכה, אסורין לעולם דלא פקע איסורייהו. והתוס' בפ"ק דר"ה דף י"ב, כתבו דמקרא ילפי' לה. ולפי"ז איסור סכין ומנקבין היינו דוקא שעושה כן בכל השדה, אבל במקצתם לצורכו, מותר אף בשביעית עצמה, שלא אסרה התורה אלא לקצור כדרך הקוצרים להעמיד כרי ולדוש בבקר, אבל קוצר מעט מעט וחובט וכו', כמ"ש הרמב"ם רפ"ד. עכ"ל.

הרי דפירש דהאי דינא דאסור לסוך את הפירות אינו אסור מצד עבודת הקרקע או האילן, אלא האיסור הוא מצד קצירה כדרך הקוצרים, והיינו אם עושה כן בכל השדה שמראה את עצמו כבעלים, וזה אסור כשם שאסור לקצור את כל השדה כדרך הקוצרים, ה"נ אסור לסוך את כל הפירות, משום דעושה מעשה בעלים בכל הפירות, אבל מותר **אף בשביעית עצמה** לסוך מעט פירות לצרכו, כשם שמותר לו לקצור מעט פירות לצרכו. וביאור דבריו, דאף דמבואר בכל המפרשים כי הסיכה מועילה למהר את הבישול הפרי, מכל מקום למהר את הבישול אינו נחשב לעבודת האילן או הקרקע, משום דהפרי בין כה יתבשל באיזשהו זמן, ומה שרק ממהר את הבישול אינו נחשב למלאכה כלל, ולכן אין בזה איסור מצד עצמו, ורק אם עושה זאת בכל פירות השדה זה אסור, כשם שאסור לקצור את כל הפירות.

עפ"ז יתיישבו כל דברי הרמב"ם כמין חומר, דמה שפסק הרמב"ם דאסור לסוך פגי שביעית שיצאו למוצאי שביעית, היינו דוקא את כל הפירות, ובזה חמור דין פגי שביעית שיצאו למוצאי שביעית מפגי שישית שנכנסו לשביעית, משום דבפגי שביעית שיצאו למו"ש יש בהן קדושת שביעית, ולכן אסור ללקוט את כל השדה, וכן אסור לסוך את כולם, ואף ר"י מודה בזה, אמנם בפגי שישית שנכנסו לשביעית נחלקו ר"י ורבנן במתני' במקום שאין דרך לסוך, האם יש לאסור משום מראית העין, ובזה פסק כת"ק, אכן כל האיסור אינו אלא אם סך כל הפירות כאחד, [וכדברי הקה"י בתוספת ביאור].

ויתיישב בטוב טעם מה שפסק דאסור במוצאי שביעית, אף שפסק כר' ישמעאל וכנז', דמשום דיש על הפירות קדושת שביעית ואסור ללקטם כדרך בעלים, אם לוקט הרבה יחד, כמו"כ אסור לסוך כולם כאחד כדרך בעלים.

ומיושב גם מה שפסק להתיר לעשות זאת בחול המועד, שכיון שאין בזה עבודת הקרקע ועבודת האילן, לכן מותר לעשות זאת בחול המועד, ואין איסורו אלא בשביעית משום שהוי כמו קוצר כדרך הקוצרים, וזה אין שייך בחול המועד. ומה שאמרו בגמ' ע"ז נ: לאסור פיטום הפירות בשביעית, משום דפטומי פירא, הכוונה כנז', דזה משביח את הפרי, ואם עושה זאת בכל השדה הרי"ז אסור משום דהוי כקצירה כדרך הקוצרים, שזה אסור בשביעית, אכן אין לאסור זאת בחוה"מ, משום שאינו בגדר עבודת האילן, ואינו איסור מדין זריעה, אלא רק מתקן הפירות שיהיו ראויים לאכילה, ואסור לעשות זאת בכל הפירות כאחד בשביעית, מה שזה אין שייך לחוה"מ.

לאור כל זה יש לדון ולהתיר את הריסוס על הפירות בשביעית בהני פירות שהם באוצר בית דין, דכיון שאין האיסור אלא משום דהוי כקוצר את כל השדה כדרך בעלים, א"כ בפירות שהם באוצר בית דין הלא מותר לקצור את כל השדה, דהבי"ד שלוחי כל ישראל, א"כ ה"נ מותר לרסס על הפירות, כמו שנת' כי למהר את בישול הפירות אין בזה שום איסור מצד עצמו.

וע"פ הדברים כי כן ד' המשנה ראשונה, ומדויק כן בשי' הרמב"ם, וגם כי יש הפסד בזה מה שלולי הריסוס הנז' צריך להעסיק הרבה פועלים, כי הקציר יתמשך הרבה זמן, והוי הפסד הציבור, לכן יש לדון להיתר, ע"פ דברי החזו"א שביעית סימן ט"ז ס"ק י"ד, שכ' דלקחת פועלים הוי הפסד, ובפרט להפירות.

ויש לצדד ולעשות זאת באופן של אמירה לעכו"ם, וביותר מזה, שיגידו לגוי לומר לגוי, וכמוד"א לענין שבת, כי יש מתירים אמירה לאמירה, ובפרט באיסור דרבנן. וכן יש לצדד כי ההנאה ממעשה הריסוס לא מיחשב הנאה, היות שממילא יגמר הפרי באיזה זמן, והריסוס רק מקדים את הבשלת הפרי, וכיון שהוי מקום הפסד אולי אפשר להתיר למעשה.

בכל הכבוד הראוי

ובברכת התורה

מרדכי אייכלר

מפרסומי המכון

א. שמחים אנו לבשר לציבור הלומדים, על כי זיכנו ה' יתברך בחיבור חשוב נוסף מסדרת ספרי "כרם שלמה", למו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א.. לע"ע נדפס על הלכות שמיטה ויובל להרמב"ם פרק א'. דומה כי מאחר שחלק מחיבור זה כבר נדפס "בתנובות שדה", אך למותר להרחיב בדברים על חשיבותו, נחיצותו ותועלתו האקטואלית והמעשית. הן משום שפרק א' מהלכות שמיטה להרמב"ם כולל בתוכו הרבה יסודות ממלאכת השדה האסורה והמותרת, והן משום שמלבד היותם הלכות עמוקות, עם ההטכנולוגיה המתחדשת בתחום החקלאות יש צורך בהכוונה והוראה הנחוצה לעם שבשדות. יתן ה' ונזכה לברך על המוגמר בחיבור זה, ובעוד חיבורים לתועלת הרבים.

ב. מדריך שמיטה לצרכן "יבולי שביעית", תוכן החוברת: צרכנות בשמיטה למהדרין - מה מותר לקנות בשוק ומתי יש להמנע וכיצד לנהוג בשעת הדחק ועוד. אופן ההתנהגות הראוי בפירות שביעית - משמעותה של "קדושת שביעית" ועל אלו יבולים חלה. השלב והתאריך שבו מתקדשים היבולים השונים. "אוצר בית דין" מקורו ומהותו. לוח זמנים - לקדושת שביעית, ביעור וספיחין. מצות וידוי וביעור מעשרות. נוסח וידוי מעשרות. דיני שמיטה ויובל. שטר פרוזבול. כל זה בחוברת צבעונית המכילה 48 עמודים, בשילוב תמונות המחשה. כתבו וערכו יו"ר המכון הרב שניאור ז. רווח, והרב דוד אביטן.

הרם תרומתך למכון, היה שותף להמשך העשייה